A Budavári Főtemplom

MAGYARORSZAG NAGYASSZONYA.

A

NAGYBOLDOGASSZONYRÓL

NEVEZETT

BUDAVÁRI FŐTEMPLOM

TÖRTÉNETE ÉS LEIRÁSA.

IRTA

Dr. NEMES ANTAL

budavári káplán, okleveles hittanár.

52 KÉPPEL ÉS EGY MŰMELLÉKLETTEL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1893.

E mű megirása alkalmából a következő szakértők, kiváló tudósok voltak szivesek felvilágosításaikkal támogatni. Midőn becses nevüket közöljük, egyszersmind hálás köszönetünket fejezzük ki útbaigazításaikért.

Pauler Gyula, országos főlevéltáros. Nagy Gyula, országos levéltáros. Csánki Dezső, országos allevéltáros. Petkó Béla, levéltári fogalmazó. Kőszeghy Sándor, levéltári tiszt. Baló József, bölcsészettudor, képezdei tanár. Blahó Vilmos, a templomépítés munkavezetője. Bogisich Mihály prépost, budapesti esperes. Csapodi István egyet. m. tanár, mint philologus. Czobor Béla, a műemlékek bizottságának előadója. Fejérpataky László, a muzeumi könyvtár igazgatója. Fröhlich Róbert, az Akadémia főkönyvtárosa. Gyalus László, a templomépítés művezetője. Havas Sándor, államtitkár, a templomépítő bizottság elnöke. Hellebrandt Árpád, az Akadémia alkönyvtárosa. Hunyady László gróf, valóságos belső titk. tanácsos. Kalmár Endre, kir. tanácsos, fővárosi bizottsági tag. Kudora Károly, egyetemi könyvtárőr. Lotz Károly tanár, akadémiai festő. Salamon Ferencz†, a magyar tudom. Akadémia tagja. Schönherr Gyula, muzeumi könyvtári fogalmazó. Schulek Frigyes tanár, a templom vezérépítője. Szalay Imre, vallásügyi miniszteri tanácsos. Székely Bertalan tanár, akadémiai festő. Szendrey János, a régészeti társulat titkára. Szilágyi Sándor, az egyetemi könyvtár igazgatója. Ville Sámuel, a budai ferenczrendiek könyvtárosa.

Budapesten, 1893 augusztus hó 15-én,
Nagyboldogasszony napján.

A szerző.

TARTALOM-JEGYZÉK.

A főtemplom története.

Lap.

I. Az ős időktől IV. Béláig 1

II. IV. Bélától Corvin Mátyásig 29

III. Corvin Mátyástól I. Lipótig 61

IV. I. Lipóttól napjainkig 95

A főtemplom leirása.

I. A templom építéséről általánosságban 127

II. A templom külső részeinek leirása 157

III. A templom belső részeinek leirása 189

IV. A templom királyi kryptája 239

A margitszigeti templom szentélyének romjai.

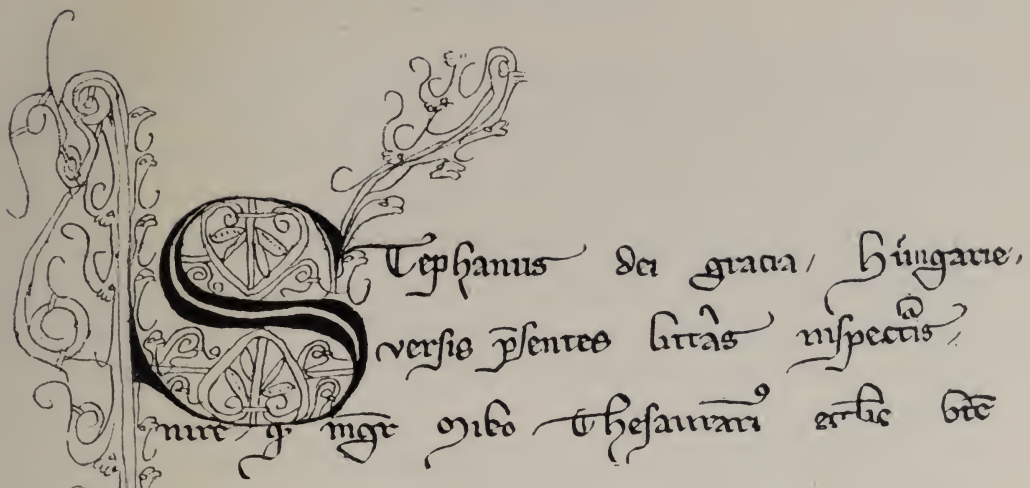

I.

A főtemplom története az ős időktől IV. Béláig.

Minden nemzet és nép az ő dicsőségét és büszkeségét az általa emelt és az Istennek szentelt templomokban kereste.

Kezdve az ó-kor népein, mindenütt látjuk, hogy a nemzetek emléket állítanak önnönmaguknak, midőn megtisztelik azt, ki nekik az egekből a boldogságot és békét nyujtotta.

Ezen érzet, hogy az Istennek szentelt templom legméltóbb kifejezése az alkotók nagyságának és hatalmának, kifejezést nyert és nyer napjainkban is mindenütt. Ez igazság megvitatására nem idézzük a homályba burkolt ó-kor ős népeit, nem megyünk az assyriaiakig és babyloniakig, hanem a legújabb kor történetéből merítjük állításunk bizonyítékait.

Az 1870—71-diki német-franczia háború, mely oly végzetes volt és annyira fordulópont mindkét nemzetre nézve, szülő oka lett ugyanazon népek újjá fejlődésének és új, eddig fenn nem állt kormányforma keletkezésének.

Midőn Németországban a császárság megalakúlt, akkor ez, protestáns hitének, irányának daczára, mégis csak a katholikus kölni dómot sietett befejezni, melynek építése a német egység megbomlása óta szünetelt.

Francziaországban ugyanazon háború a köztársaság megalakulását idézte elő, s ime, a mit a nagy, 1789-diki forradalom szándékolt, azt megvalósította; a köztársaság t. i. a Pantheont, felépítvén, hatalmába vette s nemzeti egyháznak nyilvánította.

Mi, magyarok hasonló eljárást követünk. Az 1848-diki nagy eszmék 1867-ben megvalósulván, az országba béke és boldogság költözött. A régi jobb kor látszott megújulni, visszatérőben voltak azon idők, midőn a magyar nemzet nagy és hatalmas volt. — Dicső Mátyás király uralkodása megújult és balsorsban teljes századok után újra egy szebb jövő kezdett derengeni.

Ő felsége, a király, átérezvén a nemzet közóhaját, uralkodásának 25-dik évfordulóján, 1873. évi deczember hó 2-dikán kiadta a legfelsőbb kéziratot, melylyel a budavári főegyház, az úgynevezett Mátyás-templom helyreállítását és újjáépítését elrendelte.

És most, húsz évi szakadatlan munka után, itt áll a templom, hogy hirdesse a magyar nép dicsőségét s a magyar nemzet nagyságát. Áldassék mindezekért az Egek Ura, mindenek intézője s a boldogságos Szűz Mária, Magyarország nagyasszonya s patronája.

Midőn csekély magunk a templom történetét megírni szándékoztunk, nem akartunk a most létezőkkel és fennállókkal megelégedni, hanem kutattuk, vajjon a templom nem régibb eredetű-e? IV. Béla magyar király uralkodása előtt volt-e már egyház Budán s ha volt, milyen?

Valóban, hiteles okirat nincs, a mely bizonyítaná, hogy IV. Béla uralkodását megelőzőleg Budavárában a Boldogasszonyról nevezett főegyház helyén más állt volna.

De más részről a hagyomány, a néphit, az ősiség amellett szól, hogy már Szent István megvetette alapját az egyháznak, melyről maga IV. Béla 1255. évi július hó 25-kén kelt okiratában mint létezőről beszél.

Azonban még ezen kiindulási ponttal sem elégszünk meg. Nem csak Szent István idejéig megyünk vissza, hanem még azon jóval túl, egyenesen a mai Budapest első és kezdetleges alapításáig hatolunk, keresvén: vajjon volt-e elődje a leirandó templomnak.

Nagyon természetesen, ez alkalommal bővebben kell foglalkoznunk a főváros ős történetével s visszanyúlnunk a kereszténység alapításának idejéig.

* * *

Magyarországban a kereszténységnek három korszakát különböztethetjük meg. Háromszor alapíttatott meg, míg végre állandósulván, a keresztény hit maradandólag meggyökerezett, hogy egyik fentartó eszköze legyen a magyar hazának.

Az első korszak a rómaiak uralma alatt kezdődik s tart a húnok bejöveteléig.

A második korszak Nagy Károly uralma alatt kezdődik, ki az avarokat legyőzvén, Pannoniában a kereszténységet terjesztette. Ez időszak a magyarok bejöveteléig tart.

A harmadik időszak Szent Istvánnal kezdődik s napjainkig nyúlik.

Vizsgáljuk meg az egyes időszakok történeti lefolyását, a mennyiben vonatkozással vannak a mai Budapest területére, s nézzük, vajjon lehet-e oly keresztény templom fennállását állítani, mely elődje volna a leirandó budavári, Boldogasszonyról nevezett főtemplomnak.

* * *

Budapest legrégibb része a mai Ó-Buda. Már a rómaiak idejében alapíttatott s csakhamar fővárosa lett egész Pannoniának. Kiterjedt a város északi határán levő csigadombi amphitheatrumtól egészen az új vagy nagy Budát érintő s a határ-utczában levő déli, úgynevezett királyhegyi amphitheatrumig.

E városrésznek római elnevezése »Aquincum« volt. Rendes állomási helye volt a legio classicának, mely Vespasianus alatt a »Legio II. adjutrix piafidelis« czímet kapta. — Itt, Aquincumban volt központosítva Pannonia kormányzata, s innen indultak ki a sokfelé ágazó római országútak, melyek a közlekedést a birodalom más részeivel fentartották.

Nagy Constantinustól a keresztény vallás, mely már azelőtt is igen el volt terjedve, 312-ben szabad gyakorlatot nyervén, így mindig nagyobb tért hódított, annyira, hogy rövid idő alatt az egész római birodalom minden tartományában uralomra jutott.

Pannonia keresztény püspökségei közül fölemlítjük a szombathelyit s a pécsit, mint a melyekről legtöbb régi emlék maradt reánk.

A »Savaria« szombathelyi keresztényekről bőven szól szent Quirinus életírója, ki elmondja, hogy a vértanút a »basilikába« temették. Ujabb időben pedig igen sok síremlék találtatott, melyek a keresztény hitközség nagy kiterjedését bizonyítják.

»Sopiana«, Pécs városa oly ős keresztény emlékkel bir, mely nemcsak egyedüli a pannoniai emlékek között, hanem az Italián kívüli keresztény maradványok között is páratlan. Ez egy katakomba, mely ős freskókkal van diszítve. A falakon a Krisztus monogrammját leljük föl.

Különben Savaria és Sopiana városi községeket és egyházakat csak azért említjük fel, hogy ezekből következtetést vonhassunk Aquincumnak, a provincia fővárosának keresztény jellegére. Mert, ha már a tartomány egyes vidéki

városaiban annyira el volt terjedve a kereszténység, annál inkább fenn kellett állnia a tartomány fővárosában, Aquincumban.

Eddig, sajnos, nem találtak emléket, mely a kereszténység kezdődésének ideje mellett határozottan vallana; de, ha

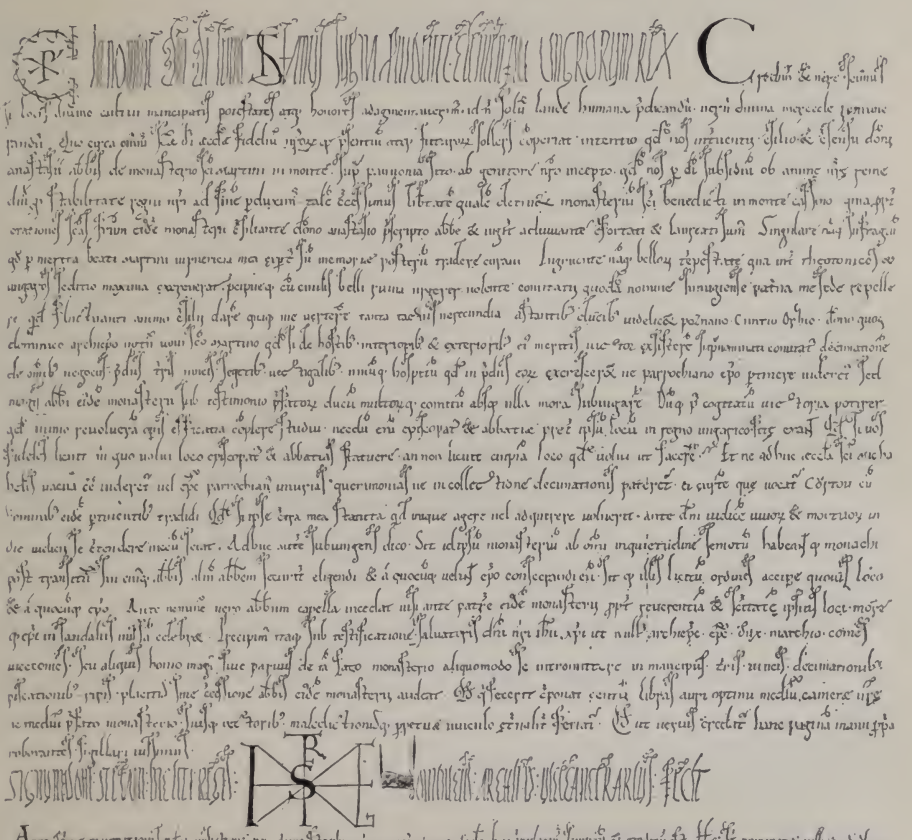

Szent István apostoli magyar királynak a pannonhalmi apátságra vonatkozó decretuma.

meggondoljuk, hogy a római keresztény állam e helyen egészen az V. századig, a húnok bejöveteléig fennállt, kétségtelen, hogy ez idő alatt, mint a történettudósok lehetségesnek tartják, Aquincumnak, Pannonia fővárosának is kellett püspökének lennie.

Ép a legio fulminax, mely keresztény volta miatt Diocletianus alatt ellene szegült annak, hogy a pogány isteneknek áldozatot hozzon, pannoniai eredetű volt. És később a már Septimius Severus alatt colonia rangra emelt Aquincumban a keresztény Valentinianus császár (uralkodott 364-től 375-ig) többször tartózkodott.

A geologusok állítása szerint azon római építmények és síremlékek, melyeket Aquincumban ez ideig feltaláltak, a kőanyagra nézve kiválólag a budai várhegyről származhatnak, mely is közelsége és kőanyag-tartalmára nézve a legalkalmasabb, ha nem az egyedűli volt.

Így tehát azt kell állítanunk, hogy a rómaiak idejében a budai várhegyen élénk s igen használt kőfejtő-bányák s telepítvények lehettek. Már pedig, mint szent Kelemen vértanú életrajzából tanuljuk, a kőbányákban szokásos munkáknál a pogány rómaiak keresztény foglyokat alkalmaztak; s így a budavári hegy a vértanúk helyének jellegével bir.

Az tehát, a mi Rómának a vaticani magaslat, Párisnak a Montmartre, az Budapestnek a várhegy, vagyis a keresztény vértanúk helye.

Feltehető, hogy a keresztény császárok alatt is művelték a várhegyet és laktak rajta, mely telepítvény bizonyosan kápolnával is birt; s e római kápolna lehetett az ősanyja a mi Mátyás-templomunknak.

* * *

A húnok bejövetelével, habár a város maga megmaradt is, a kereszténység megszünt.

Budapest elnevezésére nézve olvassuk Thuróczi Joannes »Chronica Hungarorum« című művében (caput. XVII.), hogy Bendeguz hún fejedelemnek két fia volt, Atilla és Buda. Atyjuk halála után a két testvér az uralmon megosztozkodott, s míg Atilla a távolba ment hadakozni, addig Buda az ország ügyeit vitte.

Idővel versengés támadt a két testvér között, mely harczban Buda megöletett. Atilla erre megparancsolta, hogy a főváros utána Etelvárnak vagyis Etzelburgnak neveztessék, mely meghagyásnak a húnok daczosan ellene szegültek, míg az idegen származású néptörzsek (vandalok, góthok, alánok, gepidák s más germán törzsek) engedelmeskedtek. Igy kapta a város a húnoktól a Budavár elnevezést, míg a németek Etzelburgnak hívták.

Atilla halála után (454.) fiainak viszálkodása folytán a hún birodalom összeomlott. Az avarok, kik 555-ben örökségükbe léptek, hosszú és véres küzdelmek után végre fölvették a keresztséget.

Mint Bonfinius (Mátyás király történetirója) művének I. könyve IX. fejezetében állítja, Budán, melyet állítása szerint ez időben »Sicambria«-nak neveztek, a VIII. században az avarok fejedelme Csaba, másképen Csaganus uralkodott. Ez Nagy Károlylyal harczba szállván, legyőzetett s Sicambria meghódolt.

Midőn Nagy Károly Sicambriát, a mai Budát bevette volt, országgyűlést hívott egybe s tolmácsok által megmagyaráztatta, hogy csak oly jó indulattal fog viseltetni az avarok irányában, mint a frankok iránt van — ha a kereszténységet felveszik.

Ugyanígy elmondja Bonfinius, hogy Nagy Károly római császár a kereszténységet Pannoniában s fővárosában Sicambriában helyreállítván, a városon kívül is kápolnát építtetett a boldogságos Szűz Mária tiszteletére, melyet maiglan is Fejéregyháznak hívnak. Különben az avarok fejedelme maga is megtért, és a keresztségben a Theodosus nevet kapta.

Ez a kereszténység második korszaka Magyarországban.

* * *

A honfoglalásról s a magyarok bejöveteléről szóló legrégibb történeti kútfő, Béla király névtelen jegyzője így szól a magyarok tetteiről, Árpád vezérről. »Úr születésének 903-dik esztendejében Árpád vezér seregeit kiküldvén, az egész földet elfoglalá és megszállá. Szalán bolgár fejedelemhez a következő üzenetet küldte.

»Jóllehet az én ősapám, a nagyhatalmas Atilla király, birta vala azt a földet, mely a Duna és Tisza között a bolgár határszélig terjed, mely földet most ő bir, mindazáltal én nem a görögöktől vagy bolgároktól való féltemben, hogy ellenök nem birnék állani, hanem vezértek Szalán barátságáért, a magam igazából csak egy kis részt kérek.«

»Kérem vezértektől, hogy küldjön nekem a maga emberségéből két kulacs Duna vizet és egy nyaláb füvet Alpár homokjából, hogy megkisérthessem, ha édesebbek-e Alpár homokjának füvei a scythiai és dent-magyeri füveknél, s ha a Duna vize jobb-e a Tanais vizénél?«

(A legrégibb történetírók tanúsága szerint földet és vizet szokott kérni a hódító, s ezek átadása a meghódolás jelképes kifejezése volt.)

»És kiadván nekik (a bolgároknak) az üzenetet, különféle ajándékokkal gazdagítá őket, és jóindulatjukat megnyerve, haza menniök parancsolá. Akkor Árpád vezér tanácsot tartva, azon módon külde követeket Szalán vezérhez, és külde neki tizenkét fehér lovat s egyéb mást.«

Békés úton nem lehetett az országot elfoglalnia, végre harczban teszi magáévá. Az ország fővárosának elfoglalását a krónikás következőképen adja elő:

XLVI. fejezet. Magyer (Megyer) révről.

»Néhány nap múlva Árpád vezér és minden előkelői köztanácsból, egy értelemmel és szabad akarattal megindulván a Csepel szigetből, tábort ütének a Rákos folyóig. És midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vagynak, és senki nem bir ellenök állani, átkelének a Dunán, s a

révet, hol az átkelést tették, Magyer révnek nevezék, mivelhogy a hét fejedelmi személy, kiket hét magyernek neveztek, ott hajózott át a Dunán.«

(Ezen rév, szövegünkben portus Moger, azaz magyar rév, a Duna pesti partján eső Káposztás-Megyer és az avval csaknem egészen szemben, a budai oldalon eső Békás-Megyer helységeknél volt. Jegyzőnk e helynevet, valamint nemzetünk nevét is magyer-nek hangoztatta, melynek a megyer és magyar kiejtések csak változatai.)

»Átkelvén a Dunán, tábort ütének a Duna mellett Felhévvízig. S ennek hallatára a Pannonia földjén lakó rómaiak mind futással mentik életöket.« (Rómaiak, Romani, neve alá foglalja szerzőnk Pannonia, a mai Dunántúl lakóit, nem azért, mintha ezek római eredetűek lettek volna, hanem mivel Pannonia Árpád korában a Nagy Károly által római császárséggá emelt germán birodalom alá tartozott.)

»Másodnap pedig Árpád vezér minden előkelői, Magyarország minden vitézeivel egyben, bemenének Atilla király városába, vagyis Aquincumba, és megnézék mind a királyi palotákat, némelyeket földig rontva, némelyeket nem, és szerfölött bámulják vala mind azon kőépületeket, és kimondhatatlan örvendének, mivelhogy harcz nélkül bévenniök sikerült Atilla király városát, kinek nemzetségéből származott vala Árpád vezér.«

»És naponként vendégeskednek vala Atilla királyi palotájában, sorjában ülve, és a kobzok és sípok minden zengései és édes hangjai, a dalnokok mindenféle énekeivel zengnek vala előttük. Ételt, italt a vezérnek és nemeseknek arany, a szolgáknak és póroknak ezüst edényekben hordnak vala, mivel a körülfekvő más országok minden javait Isten kezeikbe adta volt, és gazdagon és fényesen élnek vala minden hozzájok jövő vendégeikkel.«

»S Árpád vezér a vele mulató vendégeknek nagy földeket és birtokokat ad vala, mit hallván, sok idegenek tódul-

nak vala hozzá és vele vigadva mulatnak vala. Akkor Árpád vezér és övéi örömükben húsz napig maradának Atilla király városában, s Magyarország minden vitézei a vezér szine előtt paripákra ülve paizszsal és lándsával majd minden nap bajt vívnak vala, s más ifjak pogány szokás szerint íjakkal és nyílakkal játszanak vala; min Árpád vezér igen örvendezék, és minden vitézeinek különféle ajándékokat ada aranyban, ezüstben és egyéb vagyonokban.«

XLVII. fejezet. »Árpád vezér pedig huszonegyed nap, tanácsot tartván, megindula Eczilburgból (Etzelburg, Etel vagy Atilla várának német neve; így írja Budavárát a XV. században még Borbála is, Zsigmond király felesége egyik levelében), hogy meghódítsa Pannonia földjét a Dráva folyóig.«

Anonymus ezen leirásából kiemelendő különösen azon rész, a melyben azt mondja, hogy Árpád átkelvén a Dunán a megyer-révnél, a magyarok tábort ütének Felhévvízig (aquae calidae superiores), mely elnevezésen a mai császárfürdői források értendők, hol is a középkorban a Felhévvíz község volt.

Már most, ha Árpád és a magyarok, mint írva van Megyertől Felhévvízig táboroztak s csak »másodnap« mentek Atilla városába, akkor e helynek a táborozási területen kívül kellett feküdnie. Miután pedig a magyarok az átkelési révtől Felhévvízig: vagyis északtól délnek indúltak, Atilla városának e helyen kívül kellett feküdnie s így Atilla városa alatt csakis a mai Budavárat lehet érteni.

Megvalljuk, hogy ez állítás egészen új s kissé merész; de az írás szavaira támaszkodva, kénytelenek vagyunk azt előadni.

* * *

Szent István király kereszteltetése.

Az Árpád-házi királyok közűl az első, Szent István a kereszténységet államvallássá tette. Mellőzzük az egész országra kiható intézkedéseit s csakis Budapestre vonatkozó cselekedeteit közöljük.

Thuróczy krónikájának XXXI. fejezetében így ír: (De Aedificatione Ecclesiae veteris Budensis.)

»Szent István Ó-Buda városába ment a királyné és Imre herczeg társaságában. A városban egy templom sem volt még. A király mindjárt alapított egyet a város kellő közepén, Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, abból a kincsből, melyet Kean bolgár fejedelem legyőzésekor zsákmányúl nyert. Azonkívül számos fekvő birtokkal gazdagította. Az építés folyamában Görögországból kőfaragókat hozatott hozzá. A királyi család áhitatosság okáért itt mulatozott. A királyné keresztekről, asztalokról s diszítésekről gondoskodott. Azonban a nagy mű nem készűlhetett el Szent István életében, hanem későbbi utóda, Szent László fejezte be.«

Ezen időszakot kiválóan megvilágítja a korszak egyedűl fenmaradt nagybecsű oklevele, Szent Istvánnak a pannonhalmi apátság részére adott decretuma. Magyar fordításban így hangzik:

»A legfelségesebb Úr Isten nevében, István, a legfelsőbb kegyelem gondviseléséből a magyarok királya. Hiszszük és igazán tudjuk, hogy ha az isteni tiszteletre szentelt helyek hatóságát és tisztességét gyarapítjuk, az nemcsak emberi dicséretre, hanem isteni jutalomra is érdemes. Az Isten szent egyháza s a magunk minden élő és jövendő híveivel tudatjuk tehát, hogy mi Anastasius úrnak, a pannonhegyi sz. Márton még atyánk által megkezdett s Isten segélyével általunk lelkünk üdvére s országunk állandóságára bevégzett monostora apátjának közbenjárására, tanácsára s megegyeztével oly szabadalmat engedélyeztünk, a minőt a casinohegyi sz. Benedek monostora élvez; mert

azon monostor atyáinak szent imái s a nevezett apát, Anastasius úr tanácslásai és folytonos segélyezése által erősödtünk és koszorúztattunk meg.«

»Azon különös segélyt, melyet gyermekkoromban szent Márton érdemei által tapasztaltam, az utódok emlékezetének is átadni rendeltem. Midőn ugyanis a háború zivatara kitört, s a németek és magyarok közt nagy villongás támadt, s kivált midőn a polgári háború veszedelme által szorongattatnám, Somogy vármegye ki akarván engem űzni atyám székéből, oly aggály fogott el, hogy lelki hánykódásaimban, mit tegyek, merre forduljak, nem tudnám: Pázmán, Hunt, Orchi vezéreim és Domonkos érsek úr környezetében fogadalmat tettem szt. Mártonnak, ha az ő érdemeiért belső és külső ellenségeimen győzedelmes leszek, a fentemlített vármegye minden javainak, tanyáinak, földjeinek, szőleinek, veteményeinek, vámjainak, a beköltözöttek borainak, mely az ő tanyáikon terem, tizedeit, az említett vezérek és számos ispánok tanúsága szerint, nem a megyei püspöknek, hanem azon monostor apátjának fogom azonnal alája vetni.«

»És midőn e fogadalom után győzedelmet nyertem, a mit elmémben forgatok vala, tényleg teljesíteni igyekeztem. Mert azon helyen kívül még sem püspökségek, sem apátságok nem léteztek Magyarországban. S híveim! ha szabad volt ott, a hol akartam, püspökségeket s apátságokat alapítanom, vajjon nem volt-e szabad tennem egy helynek, a mit akartam? De mégis, hogy sz. Mihály egyháza ne látszassék megrövidíttetni, s a megyebeli püspök se szenvedjen igazságtalanságot a tizedek szedésében: neki adományoztam minden lakosaival s tartozandóságaival a Corton-udvart. Ha tehát ő az én határozataim ellen valamit jogtalanul tenni vagy elfoglalni akarna: tudja meg, hogy az itélet napján velem lesz dolga az élők és holtak istene előtt.«

»S még ezekhez kapcsolva határozom, hogy ugyanazon monostor minden nyugtalanítástól ment legyen, s a szerze-

teseknek joguk legyen apátjaik elhunyta után más apátot szabadon választani, s a melyik püspöktől akarják felszenteltetni; s az apátoknak szabadságokban álljon az egyházi rendet bármely helyen s bármelyik püspöktől fölvenni .... Hogy ez nagyobb hitelt nyerjen, e levelet saját kezünk által megpecsételtetni parancsoltuk. István felséges király úr jegye (a monogramma helye). Készítette Domonkos érsek kancellár-helyettes. Az Úr megtestesülésének MI. évében.«

Ugyanúgy fennállónak említtetik a város falain kívül fekvő Fejéregyház. A még Nagy Károly által alapított templom, mely később a pogány magyarok által Árpád temetkezési helyéül választatott, Szent István által újjá építtetett. E templom romjai az utóbbi időkben fölfedeztettek s az úgynevezett bécsi országút s vörösvári út egyesülésénél fekszenek.

* * *

A budavári templom létezésére találunk alapot és bizonyítékot még a Szent Gellért legendában.

A »Szent Gellért csanádi püspök élete« című legenda valamennyi történetíró egybehangzó állítása szerint azonkorú, s ugyanazon időben iratott, melyben az események történtek, így tehát a legmegbízhatóbb.

Idézzük az ide vonatkozó részeket: »Történt pedig, hogy miután Szent István király Magyarországot a keresztény hit világosságára térítette s azt a boldogságos Szűz pártfogása alá helyezte, ugyancsak Urunk anyjának mennybemenetele napján meghalván, az örök nyugodalomra átvitetett. Ki után Péter koronáztatott királylyá.

»Midőn Péter király és a magyarok közt roppant visszavonás támadt, a magyarok ünnepélyes követséget küldének Vazul fiai, Endre, Béla és Levente után, kik Szent István király nemzetségéből valók valának, kérvén őket, hogy Lengyelországból jőjjenek be Magyarországba. Béla

ott maradván, Endre és Levente Magyarországba jövének s a magyarok töméntelen sokasággal tódulnak vala hozzá Pest városába.

»Kik is (a lázadók) az ördög ösztönzésére felingerülve könyörgének, hogy engedjék meg az egész népnek pogány módra élni, a püspököket és papokat megölni, az egyházakat lerombolni, a keresztyén hitet levetni s bálványokat imádni. Mit hallván Szent Gellért s mások, kik a keresztyének sokaságával Székes-Fejérvárra gyűltek vala, megindulának Fejérvárról Buda felé, hogy Endrét és Leventét tisztességesen fogadják.

»Útközben misézvén Szent Gellért, inté őket, hogy gyónják meg egymásnak vétkeiket, és a mise meghallgatása után imádkozásba mélyedvén, és az örök boldogságnak reménye felől vértanúságra jutva bizonyosak lévén, mindnyájan megvigasztalódva áldozának, s azután a Duna réve felé indulának. S midőn Pest révéhez érkeztek, ime öt istentelen, Vata és czinkosai, ördöggel telten, kinek ajánlották volt magukat, rá rohanának a püspökre és társaira és őket agyonkövezék.

»Következő napon a boldogságos Szűz egyházában Pesten nagy sírás közt eltemették, azon öltözetben, melyben vértanúságot szenvedett. Endre herczeget pedig Fejérvártt megkoronázták; ki is az egész nemzetnek megparancsolta, hogy a pogány szertartást letéve, Krisztus hitére térjen és Szent István király törvényei szerint éljen. Mi úgy is történt.«

A legendában azt találjuk tehát, hogy: Szent Gellért püspök a király elé ment Budára, s midőn a pesti révhez ért, ott elfogták s megölték. Másodnap holttestét eltemették a Boldogasszonyról nevezett templomban, Pesten.

Mindenek előtt megjegyzendő, hogy Buda és Pest elnevezések nem felelnek meg a mai fogalmaknak. Buda Ó-Budától délnek feküdt s összekötő kapocs volt Pest városa felé.

Nagy Lajos egyik oklevelében külön kiemeli Új- vagyis Nagy-Budát, megkülönböztetésül a vidék egyéb helyeitől. Pest városa, nem úgy mint most, a Duna folyamnak csak egyik oldalán terült el, hanem a Duna mindkét oldalán feküdt s hozzátartozott a »pesti rév« vagyis a mai Tabán. A legrégibb okiratokban a várhegy nem is hivatik budainak, hanem a budai várhegy »pesti új-hegy«-nek neveztetik: »Castrum novi montis Pestiensis«.

Már most ezekből érthetjük, hogy, midőn Szent Gellért eltemetéséről ír e legenda, e temetői helyet a Duna budai oldalán is kereshetjük, vagy inkább csakis ide érthető. A mai pesti oldal semmi esetre sem vonható számításba. — Nem pedig, mert nem lehet képzelni, hogy midőn a lázangók a Duna balpartján összesereglettek, hogy oda másnap elviszik a szent holt-tetemét a végből, hogy a gyilkosok közepette tisztességgel eltakarítsák. — De nem lehet azért sem gondolni a mai Pestre, mintha ott temettetett volna el Szent Gellért, azon nagyon egyszerű okból, mert ott nem is volt keresztény templom. Anonymus szerint még Taksony vezér korában gyarmatosíttatott Pest, még pedig pogány vallású besenyőkkel, kiket azonban csak Szent László térített meg. — A hol pedig nem volt keresztény község, ott nem is lehetett keresztény templom.

Igy tehát nem marad más hátra, mint hogy a Boldogasszonyról nevezett templomot a Duna jobb partján keressük. Itt csak két helyen lehetett: vagy lent a hegy lábán, Tabánban, vagy pedig a várhegyen. Arra nézve, hogy alul a pesti réven Mária-templom lett volna, sehol említés nem történik; de arra nézve vannak bizonyítékok, hogy a mai várhegyen kezdettől fogva volt a szűz Mária tiszteletére szentelt templom.

Midőn a tatárdúlás után ugyais a XIII. században per támadt az idővel Budán épült különböző templomok elsőbbsége és tekintélye felett, az alkalommal perdöntés útján elis-

mertetett, hogy azon templomot illeti meg az elsőbbség, mely a legrégibb, t. i. a IV. Béla király által újjáépített s a

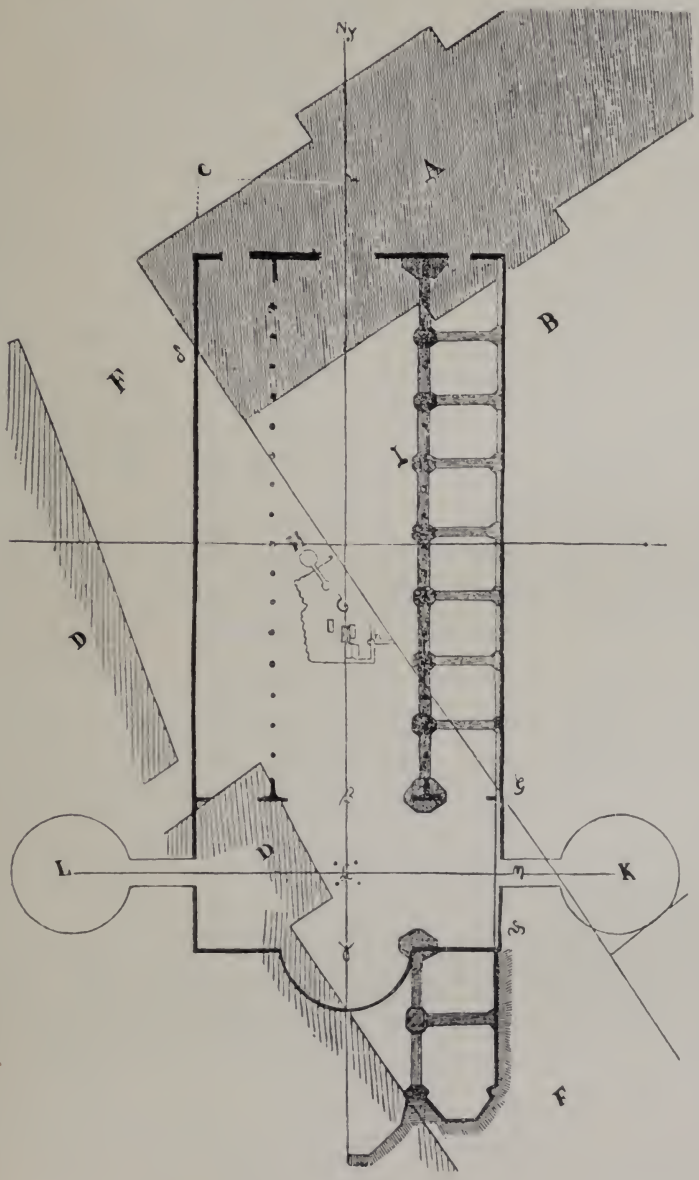

A szent István király által épített székes-fejérvári bazilika alaprajza s fekvése. *A* a jelenlegi püspöki palota. *B* a püspöki palota udvara *C* ugyanannak kertje. *D* magánházak. *E* várfal alapzatok. *F* a mostani fazekas-utcza. *G* és *H* a feltalált 5 királyi sír helyei. *I* más három sír. *K* Mátyás király sírkápolnája. *L* Nagy Lajos Mauzoleuma.

Boldogasszonyról nevezett Mária-egyházat, melynek alapját a letelepített német lakosok vetették meg, s melyet, mint az okirat szövege mondja, hogy: az említett, boldogságos

szűz Máriáról nevezett templom eredetileg és kezdettől fogva a németek által alapíttatott, építtetett és láttatott el javadalmakkal. »Dicta Ecclesia Beatae Mariae Virginis in sui origine et principio per solos Theutonicos fundata, erecta, constructa, constituta et dotata extitit. 1392.«

Kérdés már most, mikor történhetett e német betelepítés, s így mikor épülhetett a betelepített németek által a szűz Mária tiszteletére épült plébánia-templom. Ilyen nagyobbmértékű, s Béla király uralkodását megelőző betelepítést csak kettőt ismerünk: az egyiket II. Géza alatt, a másikat Szent István alatt. A II. Géza (1141—1161) által betelepített lakosok azonban sehol sem hivatnak németeknek, hanem nemzetiségük határozottabb megjelölésével mindig csak szászoknak hivatnak. Ily szász gyarmatosítást találunk a Szepességben és Erdélyben. A Budán letelepített bevándorlók sohasem hívattak szászoknak, hanem németeknek, vagyis egyáltalában a Németország különböző vidékéről jött egyéneknek együttesen e kifejezéssel neveztetnek.

Ezen német telepítés tehát csakis Szent István alatt történhetett, ki is, mint a történet bizonyítja, a kereszténység behozatalával igen sok idegent, különösen a nyugoti országokból, a német birodalomból jött egyéneket fogadott s telepített le az ország nevezetesebb városaiba. Ezen betelepítést megerősíti Kézai Simon mester magyar krónikája, ki ezt írja: I. fejezet. A jövevény nemesekről. »Szent István, nemzete megtérítése dolgában, a mit tehetett, nem mulasztotta el megtenni. Külde azért követeket a keresztyén tartományokba, hogy óhajtását mindenkinek híreszteljék. Miért is ennek hallatára sok gróf, vitéz és nemes jöve hozzá a keresztyénség országaiból. Némelyek ugyanis jövének Isten szerelméből, hogy a vezért a pogányok ellen, kik a hitet nem vennék föl, segítsék, mások pedig, hogy a pogányoktól és üldözőiktől szabaduljanak, mert ez a nemzet, míg pogányságban élt, kegyetlen üldözője vala a keresztyéneknek.«

A következő fejezetekben Kézai Simon egész sorozatát adja elő azoknak, névleg őket felemlítvén, kik Szent István alatt az országba bejöttek s itt megtelepedtek.

Hogy a jövevények már Szent István alatt itt laktak Budán, azt igazolja végre a Gellért-legendában előforduló kifejezés, melylyel a mai Gellért-hegyet elnevezi: »Kreenfeld«-hegynek. Elmondja ugyanis a legenda írója, hogy Szent Gellértet a lázadók felvitték a Kreenfeld-hegyre s onnan letaszítottak. E szó nem más, mint németes kiejtése a magyar »Kelenföld«-nek. Midőn a legenda írója tehát, ki pedig a XI. században élt, a helyet »Kreenfeld-hegy«-nek nevezi, evvel csak azt bizonyítja, hogy az ő idejében a hegyet még nem nevezték Gellért-hegynek, a hogyan csak Szent Gellért püspök tragikus halála után neveztethetett el, s másodszor, hogy a közéletben előforduló német kifejezések s elnevezések oly lakosságtól eredhetnek, mely maga is német, vagyis hogy Buda lakosai az ő idejében jövevények voltak.

Az eddig mondottak összegezve, a következőkben foglalhatók össze. Állítjuk, hogy a Boldogasszonyról nevezett budavári főtemplom eredetiben még Szent István korából való. Bizonyítjuk, midőn azon perre utalunk, melyben végső határozat 1392-ben hozatott s melyben per-egyezség útján az összes budai templomok által elismertetett, hogy mindnyájuk között az elsőbbség azon egyházat illeti meg, mely IV. Béla király által újjáépíttetett, de mely még alapjában a XI. században bevándorolt németek által emeltetett. S végre ezen templom fennállását és azonosságát bizonyítja különösen a Szent Gellért-legenda.

* * *

Az írott emlékeken kívül állításunk mellett bizonyít még a hagyomány és néphit. Tudvalevő dolog, hogy sokszor a templomok alapítójuk után neveztetnek el. Így a néphit is

azt tartja, hogy a templom Szent Istvántól eredett, a mint hogy a vidéki magyar ember most is csak »Szent István templom«-nak hívja s nem a Boldogasszonyról nevezett budavári főtemplomnak.

Az a nézet, hogy a templom valóban Szent Istvántól származik, általánosan elfogadtatott a XVII. században; azon korban, a melyben a törökök kiűzettek az országból, melyben a nemzeti eszmék újra hazát leltek s melyben az ősiség érzete és a nemzeti kegyelet halottaiból mind azt feltámasztotta, a mit a törökök másfél századon át romba döntöttek.

Buda, 1686 szeptember 2-diki megvétele után, mint Bél Mátyás írja: »a vezérek másnap a városba nagy diadallal bevonultak, »Szent István templomába« mentek s ott a »Téged Isten dicsérünk« kezdetű hymnust elénekelvén, magasztalták a Mindenhatót, ki a várost ismét a keresztények kezei közé adta.« — Továbbá XI. Incze pápa Budavára visszafoglalásának emlékére kihirdette s meghagyta az egész világ kereszténységének, hogy Szent István, a magyarok első apostoli királyának ünnepe mindenütt megülessék, még pedig évenkint ugyanazon napon, melyen Budavára, a szent király közbenjárása folytán visszavétetett, vagyis szeptember hó 2-án.

A közérzület kifejezése s a fennálló hagyomány, mely Szent Istvánnak tulajdonítja a budavári főtemplom eredetét, kifejezést lel továbbá az azon időben felállított nagy oltár feliratán, mely így hangzik: »Az egek és föld dicsőséges fejedelemasszonyának, a mennyekbe felment Isten anyjának ezen basilikát Szent István első keresztény magyar király építette 1015-ben. Melyet Corvin Mátyás Magyarország királya kibővített 1470-ben. Miután pedig Buda a törököktől 1541-ben elfoglaltatott, azt sokáig bírván, Lipót római császár, Magyarország, Csehország királya, Isten segítségével a kereszténységnek visszaadta 1686-ban. Végre Esz-

terházy Pál, római szent birodalmi herczeg és Magyarország nádora, szűz Máriának ezen oltárát fogadalomból helyeztette 1690-ben.«

Azonkívül az azonkori lelkészkedő papság, mely a templomban az isteni szolgálatot végezte, a XVII. és XVIII. századbeli egyházilag hitelesített évkönyveiben s följegyzéseiben a budavári főtemplomot szabályszerűleg és állhatatosan Szent István egyházának nevezi. Ha végre mindez kevés volna még, a mi szóval és írásban állításunk mellett bizonyít, akkor »saxa loquuntur«, maguk a kövek is beszélnek; azok ugyanis, melyek a jelenlegi templom restaurálásánál előkerültek s melyeknek faragványai az Árpádok első idejéből valók. Különben erről majd a templom leirását tárgyaló részben fogunk szólni.

* * *

A Szent István királyt követő időkből még a következő okiratok maradtak fenn, melyekben említés tétetik a budai templomról.

Első ilyen okirat az I. Géza király által 1075-ben kibocsátott oklevél, melyben a budai egyházról szól. Az előző évben Géza és Szent László herczegek harczban álltak Salamonnal szemben s Mogyoródnál a pesti síkságon meg is ütköztek, mely harczban a herczegek győztek s a zsákmányból, mint Thuróczy írja, részeltették a váczi és a budai egyházakat; »a budai egyház jövedelmeül rendelte Géza király a pesti vámot; ezenkívül Somogyban három faluval s drága ékességekkel ajándékozta meg«.

1189-ben előkelő vendége volt Budának, azon időben, midőn III. Béla ült a trónon. Első Frigyes császár (Barbarossa) ugyanis keresztes hadjáratot indított a szent földre, melyet ő maga vezetett s ez alkalommal a király kiséretében Esztergomból lejött a Duna mentén tovább utaztában Budára, hol is négy napig tartózkodott. Arnoldi:

Chronica, Liber IV. caput 8. így írja: Dominus imperator a rege deductus est in urbem Adtilae dictam, ubi dominus imperator quatuor diebus venationi operam dedit.

II. István király idejéből egy oklevél maradt fenn, melyet 1124-ben Péter budai prépost a király meghagyásából pecsétjével hitelesít. (Fejér: Codex Diplomaticus II. 67.) . . . »presentem paginam per Petrum praepositum ecclesiae Budensis sigillo nostro proprio jussimus communire.« Különben az esetre nézve bevalljuk, hogy vajjon melyik egyházat értette itt a budaiak közül, nem tudjuk s így nem is állítjuk, hogy az ép a Boldogasszonyról nevezett lett volna.

II. Géza király korából (1141—1161) több oklevél maradt fenn, melyek valódiságát azonban vitatják. Azok egyikében a király a budai prépostságnak adományozza a pesti révvámot, a kerepesi vámot s egy bizonyos vásárvámot. Ezen vásár-vám a későbbi korban még fennállott Budán, mint az u. n. »tributum fori Geysa«, vagyis a Géza király engedte vásárnak a vámja. Más okiratok szerint a budai káptalan ez időben már szintén fennállott.

* * *

Egy dolgot kívánunk még tárgyalni, mely ezen korszakra nézve nagy fontosságú.

Különösnek látszik, hogy Budapestnek kellő jelentősége nem érvényesült már az Árpádok első idejében, nevezetesen a XI. és XII. században; azon időben, mely lefolyt Szent István uralkodásától kezdve 1241-ig, vagyis a tatár-dúlás idejéig. Ezen kérdést azért kívánjuk bővebben tárgyalni, mert a város története szorosan egybe van forrva a főtemplom történetével, úgy hogy a kettőt egymástól teljesen elválasztani nem is lehet. Hozzájárúl ezekhez azon körülmény is, hogy a mily hiányosak a tatár-kor előtti időkből levő okiratok, melyek a templomra vonatkoznának, ép oly kevéssé említtetik fel maga a főváros kellő jelentőségében.

A magyarázat, szerény nézetünk szerint, a következőkben rejlik. A vezérek korában a magyarok nemcsak hogy városokat nem alapítottak, hanem még a gyéren fenmaradtakat is elhanyagolták. A magyarok keletről jövet több évtizeden át tartós otthont nem leltek; helyről helyre vándoroltak, mindinkább nyugotnak tartván, lakóhelyeiket folyton fölcserélték. A nagy vándorlás alatt, midőn Ázsiának közepéből Európa e tájára jöttek, talán a Don folyó partján maradtak még legtovább, több évig. Végre Magyarországba jövet itt megállapodtak; ez azonban szintén nem

A szent István magyar király által épített székesfejérvári bazilikának egyik oszlopfője (kapitale).

szolgáltatott okot a szorosabb értelemben vett helyhezkötöttségre s így a városok alapítására.

A magyarok igaz, Pannoniában, a Duna és Tisza mentén, állandó hazát kivántak lelni, de nem oly értelemben, hogy itt mezőgazdasággal, szántás-vetéssel foglalkozzanak, hanem hogy ez biztos otthonuk legyen akkor, midőn harczban a külországokat megsarczolván, az elfoglalt zsákmánynyal haza térnek, s kipihenvén fáradalmaikat, új támadásra indúlhassanak.

Vajk volt az első a vezérek közűl, a ki belátván a dolgok ily folyásának tarthatatlanságát, szelidebb erkölcsökre és békésebb foglalkozásra oktatta a népet. A keresztény

államok közé beékelt magyar nemzet nem tarthatta volna fenn szabadságát, sőt létét sem, ha csak nem alkalmazkodik a viszonyokhoz s levetvén ősi pogány vallását a keresztvíz által, az európai népek társaságába be nem lép. Így is a legutolsó volt az európai népek közűl a magyar, mely a kereszténységet felvette. A vezér Vajk maga jó példával járt előre s magát megkereszteltetvén, István nevet nyert.

Szent István király már inkább hozzá látott a városok alapításához és fejlesztéséhez, de még sem oly értelemben, és oly kiterjedésben, mint kivánatos lett volna. A magyarság most sem érezte a zárt helyek szükségét, sőt egyenesen ellenkezett a természetével, hogy szűk házsorok közé vonuljon, midőn a szabad természet volt éltetője. A magyar nemzet harczmódja ép abban állott, hogy könnyű, száguldó paripákon az ellenség nehézkes gyalog hadát gyorsaságban felülmulta s sebesen döntvén az ütközetben, győzhetett. Több mint 300 éven át, Árpádtól 1241-ig, a tatárdúlásig, a magyar hadak soha nagy fontosságú honvédelmi harczot nem vívtak, hanem mindig támadtak a külellenséggel szemben.

1241-ben nyilvánult a városok nagy fontossága; azon időben, midőn a tatárok berontottak, a kik nem, mint a nyugoti népek, a nehéz gyalogságban, hanem a könnyű lovasságban birták erejüket. A tatárok csak úgy keletről hozták harczi módjukat, mint annak idején a magyarok. Itt tehát két, egyenlő eljárással küzdő fél állt szemben, annak kellett győznie, ki hasonló körülmények között számban az erősebb volt. Így győzött a tatár sereg a magyar hadon, melynek öldöklő fegyvere elől csak az volt védve, ki a gyér városok falai közé menekülhetett. Ez szolgált döntő okúl IV. Béla királynak, hogy a tatároknak az országból való kivonulása után minél több, erős falakkal ellátott várost alapítson.

* * *

Az itt felemlítetteken kívül egy más körülmény is hátráltatta Budapest felvirágzását s következéskép a budavári főtemplom jelentőségét. Az ugyanis, hogy a középkor folyamán a fejedelmeknek nem volt állandó székhelyük s az államok s országok nem birtak egy határozott központi kormányzati helylyel. A középkori császárok és királyok ott laktak, a hol nekik tetszett; ha valamelyik fejedelem tartósabban lakott is egy helyen, utódja, a ki halála után következett, más helyre tette át udvartartását s más, neki tetszőbb városban székelt. Ugyanígy volt az állami tanácskozások s az országgyülés helyeire nézve is; majd egyik, majd másik városban tartották az állam és az ország ügyeit intéző gyüléseket. Igazi középpont az egész világon csak kettő volt, Róma és Bizáncz városa. Róma a kereszténység fejedelmének, a pápának székhelye s Bizáncz a régi császárok utódainak állandó lakóhelye.

Magyarországban Szent István király országlása kezdetén ingadozott a kormányzati középpont helye. Három város versenyezhetett az elsőbbségért, hogy benne a király s a kormányzat székhelyet foglaljon. E három város: Buda, Esztergom, Fejérvár.

Buda. A római tartomány, Pannonia fővárosa volt első sorban hivatva fejedelmi középponttá lenni. Attila maga itt tartotta a hagyomány szerint udvartartását, s világrendítő hadjáratai után e helyre tért, hogy otthon legyen. Árpád nem kevésbbé Budát tekintette az ország középpontjának s e város volt Magyarország kulcsa, melyet elfoglalt. Azonban Szent István e régi helyen inkább romhalmazt mint várost talált, mert a népvándorlások keményen megviselték Aquincum falait. Különben is ide nem telepedhetett a magyar király udvartartásával; a népnek tágabb hely kellett, hol paripáiktól nem fosztattak meg; téres síkságot kivántak, hol a harczosok harczi eszközeikkel meglehettek, s nem kellett a hegyek közé szorított kis lapályon meghuzódniok.

Esztergom. Mint vár nevezetes szerepet játszhatott már a rómaiak korában, kik az Ister (Duna) és Granus (Garam) folyók összefolyásánál az Istergranus, magyarul Esztergom erősséget alapították. E helyen fogadta Géza fejedelem az idegen, nyugotról jött jövevényeket, itt keresztelkedett meg Szent István s innen kezdte igazgatni s szervezni az országot az első apostoli király. A német-római császárságból bevándorolt vitézek és harczosok Esztergomot tekintették Magyarország főhelyének, mint a mely a magaslaton épült s erős falakkal körülvett várpalota által annak leginkább megfelelt. A mi azonban az idegenek előtt kiválóság, az a magyarok előtt fogyatkozás volt: nem kellett a magyarnak védő kőfal, nem bekerített hely, nem erős fellegvár; s ha már Buda szűk volt környékével, még inkább állt ez Esztergomra nézve.

Fejérvár. Az ásatások bizonyítják, hogy e helyet is lakták a rómaiak, s ugyanott jelentékeny telepítvényük lehetett. Latin neve: Alba-Regia. Sok Fejérvár nevű helyet ismerünk a régi korból, melyek megkülömböztetéseül alkalmazták a jelzőket, jelen esetben a »Székes« előszót. (Maga Buda vára az 1684-diki sikertelen ostromlás után, miután a keresztény hadsereg elvonúlt, s a falak kijavíttattak a törökök által, szintén fehérre meszelt falakkal birt.) A lapályon fekvő Fejérvár volt az a hely, mely leginkább megfelelt a magyarság kívánalmainak. Ide nem kellettek védőfalak, nem mesterséges elzárkozottság, megvédték a várost az azt környező vízfolyások és mocsarak, melyek szükség esetében az ellent visszatartották, a nélkül, hogy a benlakóknak békés időben gátat és akadályt gördítettek volna útjukba. E hely képezte első állandóbb székhelyét a magyar királynak.

* * *

A három nevezetes városban, úgymint Budán, Esztergomban és Fejérvárott Szent István király a keresztény vallás

terjesztésére templomokat épített, melyeknek egyes emlékei évszázadokon át fenmaradtak. Legkiválóbb mindnyájuk között a székesfejérvári basilika, mint a magyar királyok koronázó és temetkező helye. Hartwik regensburgi püspök a legrégibb író, ki Szent István basilikájáról szól: mint krónikájának előbeszédében mondja, munkáját Kálmán király felszólítására írja. A basilika történetét következőképen adja elő: XII. fejezet.

»Vala pedig a király valamint igazságos, úgy hűséges férfiú minden cselekedeteiben, egyedül csak Istenben bizakodó, ki mind önön magát, mind országát szüntelen esdeklés közti fogadással és bemutatással a szeplőtlen szűz Máriának, Isten anyjának védelmébe ajánlá; ki iránt a magyarok oly dicsérettel és tisztelettel viseltetnek, hogy a szűz mennybe vitelének ünnepét, tulajdon nevének hozzáadása nélkül, nyelvükön Nagy Asszony napjának mondják; és hogy oltalmának kegyelmét annál inkább megnyerhesse, magában királyi székvárosában, mely Fejérvárnak neveztetik azon szűz tiszteletére s nevére híres és bámulatos alkotmányú roppant szentegyházat kezdett építeni; ennek karfalát külön választott vésemények, padolatát pedig márványlapok ékesítik. Szavaim valóságáról az tehet bizonyságot, a ki látta a temérdek sok palást, egyházi készület és egyéb ékességek nemeit; oltárai közül több tiszta aranyból készített és igen drága sorba vett kövekkel környezett tábláit, a Krisztus asztalán álló csudálatos művű fedeles kelyhét, és mindenféle kristály, oniksz kő, arany és ezüst edényekkel teljes kincstárát. Ezen leírt díszes egyházat a király saját kápolnájává tevé, melynek oly szabadságot engede, hogy az semmi püspök törvényhatósága alatt ne legyen; papjai egyedül az érseki közzsinatban tartoznak összegyűlni, hogy ott megtanulván a hit ágazatait a törvényes fenyítéktől el ne távozzanak.«

* * *

Az itt eddig előadottak a történetírók közűl többeket nem fognak meggyőzni a budavári templom ezenkori fennállásáról. Azok előtt, a kik a hagyományt elvetik s csakis kizárólag az írott oklevelek alapján indúlnak, e fejezet csak bevezetés legyen a könyvnek következő, a dolog érdemével behatóbban foglalkozó s oklevelek alapján írt részeihez.

Csekély magunk, kik itt a várban élünk s a templomnál vagyunk alkalmazva, látjuk azonban, mily sokat mondó a nép szava, mely szájról szájra hagyta át a régi idők emlékeit s mely biztosan igen sok esetben útba igazítja a történettudóst is.

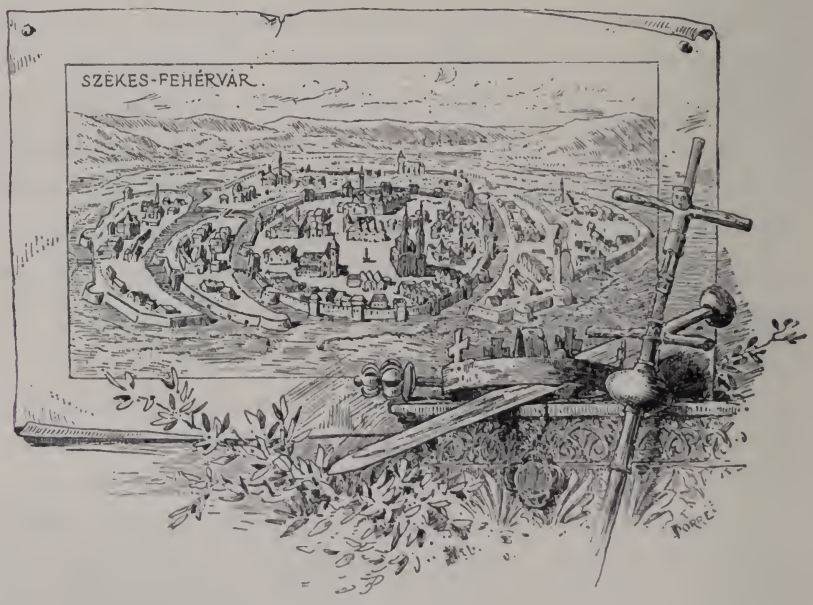

II.

IV. Bélától Corvin Mátyásig.

Szent László által Horvátország, Kálmán király által pedig Dalmátország meghódíttatván, e királyságok a magyar szent korona birodalmához csatoltattak. Ez után sokan nem csak ezen országokból, hanem még Italiából is nagy számban jöttek Magyarországba s itt megtelepedtek. Ezen jövevényeknek egyike, Rogerius olaszországi, apuliai születésű ember, ki IV. Béla uralkodása alatt nagyváradi kanonok, majd spalatoi érsek lett, a tatárok berohanásáról következőleg ír:

»Rogerius mesternek, Magyarországnak a tatárok által történt romlásáról kiadott Siralmas énekéről, János úrhoz, a pesti egyház püspökéhez írt levele szerencsésen kezdődik stb.

»XV. fejezet. Midőn azután a böjt felé közelgett az idő, a tatárok jöveteléről szóló hír mind inkább-inkább sűrűdvén, a király a Duna partján épült Buda nevezetű városba

sietett, melyben szokta volt a böjtöt tölteni, azért mert országosabb helynek mondják vala. S az érsekeket, püspököket s az ország más nagyjait összehíván, folytonosan tanakodik vala, hogyan gondoskodhatnék ily nagy dologról, intvén és buzdítván őket gyakran, hogy kiki tartsa készen zsoldos vitézeit.

XVI. fejezet. A böjt közepe felé mint futár jöve a királyhoz a nádor egy katonája, annak részéről jelentve, hogy a tatárok már az orosz kapuhoz érkeztek. Negyed napra megjöve a nádor s mondá, hogy martius tizenketted napján reggel a kapuban megütközött a tatárokkal s miután majd minden emberét leölték, kevesed magával menekült.

A király intézkedvén, maga Esztergom és Fejérvár városaiból, melyek csak egynapi járásra feküsznek, sereget gyűjtvén, tüstént átkele a Dunán, s egy nagy és igen gazdag, Pest nevezetű német városban, Budával szemben a Duna másik partján mulata, ott várván seregeivel egyháznagyjait, ispánjait és zászlós urait.«

Rogerius, egykorú író és szemtanú szerint 1241-ben Buda országos hely, s a vele szemben levő Pest nagy és gazdag város volt. Föltehetjük, hogy ha a király szokása levén a böjtöt, mint írva van, Budán tölteni, akkor bizonyosan kellett tartózkodásául egy királyi laknak, a böjt s következéskép a husvét megüléséhez pedig megfelelő szentegyháznak lennie. Ebből bizonyosra vehetjük, hogy a Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom, melyet a tatárdúlás után Béla újjáépített, már azelőtt is kellő módon s alakban fennállott.

A döntő ütközet a tatárokkal a Sajó melletti Mohi pusztán történt, hol a magyar sereg teljesen megveretett, s a király maga futásban keresett menekülést. Részletesen le van írva a kronikában Pestnek megszállása és a lakosok felkonczolása. A tatárok Bathu khán vezérlete alatt tűzzel-vassal pusztították az országot, s kivéve Fejérvárt, melyet

mocsáros környezete mentett meg s az esztergomi fellegváron kívül az ország minden területén öltek és romboltak, senki sem birván ellenállni. Végre idő múlva, midőn a tatárok hírül vették, hogy nagy fejedelmük Ázsiában elhalálozott, kivonúltak az országból.

IV. Béla »a dalmát partokról visszajött az országba, s midőn kiküldött kémei által bizonyosan megértette, hogy az istentelen nemzet már az egész országból kivonult volt, minden késedelem nélkül Magyarországba indula. S ime a nép számtalan holtteste a mezőn, úton-útfélen hever vala, úgy hogy azt hiszik: nem kevésbé pusztította a magyar nemzetet az éhhalál csapása, mint a tatárok öldöklő kegyetlensége.«

Szokás IV. Bélát azon okból, mert az elpusztult Magyarhont újra kellett benépesítenie s rendszeres honvédelmi intézmények által biztosítania, az ország második alapítójának nevezni. »A király a haza védelmére várakat kezd építeni, melyek eddig nem voltak a magyaroknál«; nem különben 1246 november 11-dikén ír Incze pápának a vár építése ügyében s Magyarországot pártfogásába ajánlja. IV. Incze pápa 1247 január 30-dikán felel s írja, hogy a magyarok érdekében a nyugat összes népeit felszólította s kihirdette, hogy mindazok, kik a keresztények közűl Magyarországba jönnek, szintúgy búcsúban részesülnek, mintha keresztes hadjáratban a szent földre, Jeruzsálemba indultak volna.

Ez időbe esik Budapest új fellendülése. Az ország legfontosabb útai itt találkoztak s itt volt az egyedűli főközlekedési vízi út a Dunán át, Buda és Pest között. Míg azelőtt Fejérvár és Esztergom osztozkodtak a székes fővárosi jellegen, mostantól kezdve azt Buda-Pest tartja meg kizárólag. A király a város érdekében kiadja a nagy kiváltságlevelet, melyet épúgy a város, mint a vártemplom iránti jelentőségénél fogva egész terjedelmében ide iktatunk. — A kiváltság-levél így szól:

»A szentháromság egy Isten nevében. Amen!

Béla, Isten kegyelméből Magyar, Dalmát, Croatia, Ráma, Szervia, Galiczia, Lodomeria és Kúnország örökös királya, Krisztus ezen lapot megtekintő minden hívének üdvöt a mindenek megtartójától!

Mivel leginkább a népek sokaságában áll a királyok és fejedelmek dicsősége, méltán igyekszik a királyi felség alattvalóit bővebben részesíteni oly intézkedésekben, hogy a neki szolgáló nép hűségben és számban gyarapodjék. Azért mindeneknek, jelenvalóknak és jövendőbelieknek tudtára kívánjuk adni jelen levelünk rendében:

Mivel a tatárjárás idején, mely rohamossága és kegyetlensége által, Isten akaratjából nagy nyomoruságot hozott országunkra, a mi pesti polgáraink az ő szabadságuk érdekében kiállított és engedett kiváltság-levelöket elvesztették, elhatároztuk az említett több rendbeli szabadságokat, mivel köztudomásuak, megujítani és ezen sorokba összefoglalni, a mint következik:

Oly hadjáratra, melyben személyesen részt veszünk, tartoznak tíz nehéz lovast, tisztességesen fölvértezve küldeni velünk. A mi birodalmunk határain belül minden vámfizetés alól mentesek, kivéve a királyi harminczadot s azt a sóvámot, melyhez a budai egyháznak joga van. Szőllőiktől nem fizetnek csöbör-adót.

Főembereink közül senki erőszakkal be nem szállásolhatja magát hozzájok, sem akaratjuk ellenére tőlök semmit el nem vehet, hanem a beszálló minden szükségesért illendő árt tartozik fizetni. Egy polgár sem adhatja el földjeit és házát valamely idegennek, ha csak ez nem akar a város állandó lakosa lenni.

A kinek közülök nincs örököse, arra szállíthatja fekvő birtokát, a kire tetszik. A ki közülök fekvőséget vásárol, ha egy év és egy nap alatt senki sem lép föl ellene törvényesen, azt azután minden ellenmondás nélkül nyugton

és békén birhatja. Egyházuk üresedése esetében lelkészüket szabadon választják, s a lelkész tudtuk s akaratjuk nélkül nem nevezhet ki helyettest.

Városbirának azt választják, kit akarnak s a megválasztottat mutassák be nekünk. Ez fog itélni minden világi ügyeikben. De hogyha valakinek nem szolgáltatna igazságot, akkor maga a biró s nem a város tartozik járulni elénk vagy megbizottunk elé. Az alnádor erővel nem szállhat meg köztük s nem biráskodhatik fölöttük.

Mindazt, a mit a tatárok elvonulása óta adtunk nekik, ellenmondás nélkül birhatják. A ki városukban birtokos s ott akar lakni, velük együtt teljesítse a köteles szolgálatokat. Köztük párbajra-itélésnek helye nincs, hanem a vétség minősége és mekkorasága szerint, melyben elmarasztaltatik, megfelelően tisztítsa meg magát.

Ha idegen fog perbe valamely polgárt, csak városi vagy vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatik. Kewer nevű földet, melyet most adományozunk nekik, valamint más, korábban birt földjeiket oszszák ki egymás közt, kinek-kinek megmivelési tehetsége arányában, nehogy ezek a földek mivelés és haszon nélkül heverjenek.

A lefelé vagy fölfelé közlekedő, árúkkal terhelt kisebb-nagyobb hajók, valamint az árús szekerek tartoznak nálok megállapodni s mint azelőtt, minden nap vásárt tarthatnak. A Duna túlsó partján fekvő Kis-Pest hasonló szabadalomban részesül a föl s lejáró hajók és a csöbör-adó nem fizetése dolgában. Ha a tárnok-mester embere pénzügyőreivel köztük megjelenik, a városnak egy megbízható embere csatlakozzék hozzájok, ki a királyi pénz beszedésére lelkiismeretesen és gondosan felügyeljen.

Hogy pedig a szabadalmak ezen sorozata ezutánra és minden időre épségben, sértetlenül megálljon, s valami úton-módon visszavonható ne legyen, jelen levelet örök időkre szóló megerősítésül a mi arany bullánkkal láttuk el.

Mivel azonban az ő arany bullával kiállított szabadalom-levelöknek kiadása veszélyeztetve volna a közlekedés bajos volta miatt, szóról szóra átirattuk azt, az átiratot kettős pecsétünkkel erősítettük meg, mely teljes hitelű levén, amannak előmutatására semmi módon se kényszerítessenek.

Kelt, Urunk születése után 1244-dik évben, uralkodásunknak pedig kilenczedik évében, november hó 24-dikén.«

Ez azon híres kiváltság-levél, mely pecsétnemétől köznyelven Buda város arany bullájának neveztetik. Az oklevelet egész terjedelmében azért közöltük, mert a város főfontosságu helyzetét elénk tárja s az egyházi viszonyokra is világosságot vet.

* * *

Nehogy valaki azon megütközzék, hogy a város majd Pestnek, majd Budának neveztetik; midőn ugyanazon hely és község jelen oklevelünkben is felváltva majd Budának, majd Pestnek iratik, a következő magyarázatot csatoljuk ide.

Buda elnevezés, mint Thuróczy Cronikájában írja, Attila testvérétől, Budától, ered, ki a város azon időbeli ura volt. Pest pedig, mint Oláh Miklós írja, kemenczét jelent és eredeti magyar szó. (Lásd Hunfalvi P. ethnographiáját.) A Duna bal partján épült város nevét az ott levő pest-től, vagyis az e helyen volt mészégető kemenczéktől kapta. E szóra vonatkozólag »Pest«, Ballagi »A magyar nyelv teljes szótára«, Budapest, 1868. című könyvében ez értelmezést találjuk:

Pest, fn. 1. általában a. m. kemencze; a pest mögött áll; (szójárás) olyan mint egy pest = vastag, terjedelmes; 2. különösen (bányász) a. m. olvasztó kemencze; magas, nyilt pest. — Pestálgat, pestálódik, pestelődzik, valamely vett sérelmet példázgatva hány fel. — Pest-fenék fn.

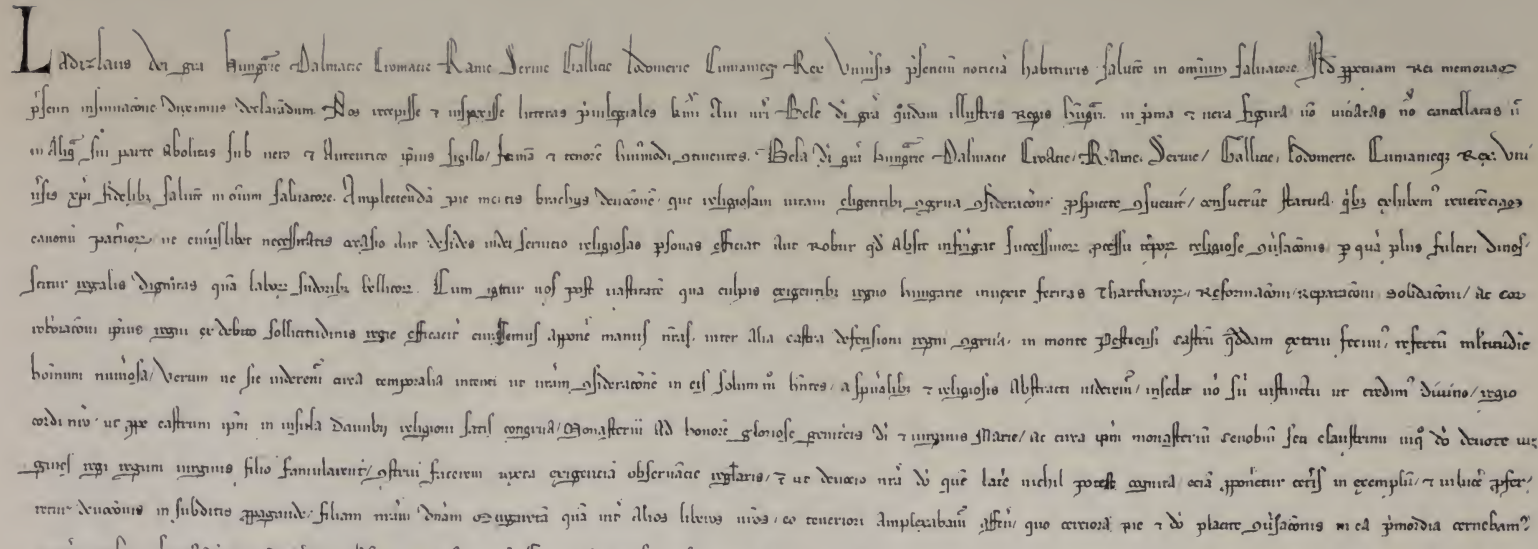

IV. Bélának 1255 jul. 25. kelt s a budavári templomra vonatkozó oklevele, IV. Kun László király átiratában. (Eredetije az országos magyar levéltárban.)

tk. a. m. a kemencze feneke; á. é. titkos hely, a hol czimborák v. titkolódzók találkozni szoktak. Pest-gát, fn. az olvasztókemencze előrésze. — Pest-mell, az olvasztókemencze azon része, a hol a munkások dolgoznak. — Pest-mester, fn. bánya-tisztviselő, a ki a magas pest körül dolgozókra felügyel. — Pest-szem, fn. kerekded vagy négyszögletű nyilás, az olvasztókemencze szája fölött.

A szó eredetét s értelmét bizonyítja a német elnevezés »Ofen«. Kemencze, pest, kályha ugyanis a német nyelven annyit tesz mint Ofen. — Tudjuk, hogy Szent István uralkodásától kezdve igen sok német nyelvű bevándorló telepedett le Buda-Pesten; sőt lassankint számuk annyira gyarapodott, hogy ők lettek tulajdonképeni urai és lakosai a testvér-városoknak. Ezen időben saját nyelvük szerint nevezték el a helyet s így lett a magyar Pestből a német Ofen.

Hogyan ragadt már most a magyar Buda városnévre a német elnevezés Ofen? Története igen egyszerű. Jól meg kell jegyeznünk mindenekelőtt, hogy Pest nemcsak a Duna balpartján, hanem az átellenben fekvő s mai nap Tabánnak nevezett városrészt is magában foglalta. (Tabán maga török szó s a török hódoltság idejéből maradt kifejezés; annyit tesz mint: talp, fenék, alj; magyarul így fordítanók: váralja.) A németség a Dunának mindkét oldalát lakta, de idővel a balpartról a jobbpartra huzódott és itt tömörült össze. Mátyás király korában a pesti főtemplom oltárait mind magyar czéhek birták már, míg a budaiét a német polgárok czéhei, s az ő szentjeik után nevezték el az oltárokat. A pesti templom oltárai ajánlva voltak: Szent Istvánnak, Imre, László királynak, míg a budai egyházéi, ha szabad e kifejezést használni, nemzetközi szentek neveit viselték.

A Duna jobbpartján sűrűen megtelepedett német ajkú polgárok megtartották idővel is városukra nézve a Pest elnevezést, hanem lefordítva saját anyanyelvükre, értelem szerint ugyanazt mondván, midőn Pest helyett a várost

Ofen-nak nevezték. A magyarok pedig, midőn a Pest elnevezést csakis a balparti városra használták, a folyam túlsó partján létesült s már most Ó-Budától egészen a Kelenföldig terjedő várost az ősi néven Budának nevezték.

Pest számára ezen korban kiállított oklevelek a Duna mindkét oldalán elterülő városra értettek. Az országos magyar levéltár számos okiratai és oklevelei bizonyítják ez állítást. Ép a IV. Béla által 1255-ben kiállított egyik oklevél, mely a margitszigeti apáczáknak a »pesti várban« engedélyezett vásár-jogosítványait részletezi, a külső oldalán »a budai vár« felirást viseli. (L. Magyar Országos Diplomaticai Levéltár, 398. szám. Eredetiben.)

Hogy az a kiváltság-levél, melyet előbb idéztünk, az ú. n. arany bulla, Buda jogviszonyait illette, daczára hogy Pest számára adatott ki, kitetszik onnan, hogy Buda város birái és előljárósága ép ezen levélre hivatkoznak peres és vitás ügyekben és nem egyszer erősíttetik meg azt a későbbi királyok, úgymint Nagy Lajos és Corvin Mátyás által. A Pestnek adott jogokat úgy értik, hogy azok nekik adattak, mint a kik ugyanazon város jobbparti részében laktak.

* * *

Most azonban a budavári főtemplomra vonatkozó legfontosabb oklevél fordítását közöljük, mely határozottan a templomról és jogviszonyairól szól.

»Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Croacia, Rama, Servia, Gallicia, Lodomeria és Cumania királya, az összes keresztény híveknek üdvöt mindnyájunk Üdvözítőjében.

Az ősi kánonok tiszteletével illetett szabályok kívánják, hogy vallásos lelkünkkel karolnók fel azon mély tiszteletet, mely illő megfontolással szokott gondoskodni azokról, kik a szerzetes életet választották, nehogy bármely

szükségnek alkalmából a szerzetes személyek vagy lanyhákká váljanak Isten szolgálatában, vagy — mi távol maradjon — megtörje a jövő idők szerzetes életének erejét, melyről tudva van, hogy erősebb támasza a királyi méltóságnak, mint a harczi fáradalmak veritéke. A midőn tehát mi azon pusztulás után, melylyel — úgy kivánván azt bűneink — a tatárok vadsága Magyarországot elárasztotta, királyi gondosságunk kötelességéből hatásosan hozzáláttunk magának a királyságnak megújítása, helyreállítása, megerősítése és megszilárdításához, az ország védelmére alkalmas más erősségek között építtettünk egy, nagyszámú emberek által lakott várat a pesti hegyen is.

Mindazonáltal, nehogy az anyagiakkal annyira elfoglaltaknak látszassunk, hogy ez úgy tünjék fel, mintha egyedűl azokra irányozván figyelmünket, a szellemiek- és vallásiakról teljesen megfeledkeznénk — mint hiszszük — nem minden isteni sugallat nélkül szívünkön feküdt, hogy közel magához a várhoz, a Dunának a szerzetes életre eléggé alkalmas szigetén, Isten és a boldogságos anyjának szűz Máriának tiszteletére templomot és körülette a szerzetesi fegyelem követelményeinek megfelelő monostort, zárdát vagy klastromot építtessünk, melyben az Istennek szentelt szüzek a királyok királyának, a szűz fiának szolgáljanak. Es, hogy a mi Isten előtt, — kinél titokban misem maradhat — ismert buzgóságunk másoknak is például adassék és az ájtatosságnak alattvalóink között terjesztésére nyilvánossá legyen, leányunkat, Margit urnőt, ki iránt többi gyermekeink között annál gyengédebb szeretettel viseltetünk, mennél biztosabb kezdetét láttuk benne a jámbor és Istennek tetsző életnek, ugyanazon zárdába helyeztük, hogy míg él, Istennek és a boldogságos Szűznek szolgáljon.

És mivel magának a zárdának békés állapota és nyugodt élete — nem alaptalanul — súlyos gondját képezte szívünknek, azon egyebek között, miket abbeli gondosko-

dásunkban, nehogy a szüzek, kiktől mi nem hiába vártunk lelki oltalmat, az anyagi segélyt nélkülözzék, királyi bőkezűségünkből a zárdának vagy monostornak adományozni jónak láttunk; adományoztuk, ajándékoztuk, adtuk és átadtuk a vár piaczának vagyis kereskedésének adóját (piaczvám, vásárpénz) és más hozzánk tartozó jogokat, valamint a várban a boldogságos Szűz tiszteletére épülendő templom kegyúri jogát, mely bennünket mint valódi kegyurat megilletett, a föntebb említett jogokkal és mindazokkal együtt, melyek a kegyúri jogban részenkint és fejezetenkint benfoglaltatnak; akarván, hogy minden tisztesség és minden haszon, mely ezen adományunkból, melyhez a templom első alapításakor, tehát minden felszentelését megelőzőleg az esztergomi érsek beleegyezése is hozzájárult — minket, fiainkat vagy unokáinkat illetne, a zárdára ruháztassék át; atyai átkunkkal való súlyos fenyegetés terhe alatt megtiltván, nehogy később utódaink, mik ezen hasznos és üdvös intézkedéseinkben foglalvák, bármely keresett ürügy alatt egészben, vagy részben gonoszúl megzavarni merészeljék.

Hogy tehát ezen intézkedésünknek sorsa jövőre erős és sértetlen maradjon, jelen kettős pecsétünkkel megerősített levelünket határoztuk a fentebbiekről a zárdának örök emlékezet biztosítására kiadni. Az Úr MCCLV. évében, augusztus calendája előtti 8-dik napon (1255 julius 25-én) uralkodásunknak pedig XX. évében.«

Ez azon fontos oklevél, mely kifejezetten említi fel a Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplomot, mint mely régebben már fennállott, de a tatár pusztítás után a király bőkezűségéből újjáépíttetett, restauráltatott.

* * *

Ugyanazon király, IV. Béla, egy 1269 október 3-kán kelt adománylevelében határozza, hogy, adó fejében minden hordó bor után, mely Budára be- vagy Budáról kivi-

tetik, egy összeg fizettessék s adassék a budai hegyen újonnan felépült boldogságos szűz Mária templomának, mely köznyelven plebánia-templomnak neveztetik. Buda és Pest elnevezések ez oklevélben felváltva használtatnak.

Az 1279-dik évben nevezetes esemény szinhelye volt Buda és a vártemplom. IV. Kún László király ugyanis elhanyagolta a keresztény vallás és a magyar nemzet törvényeit s a pogány kunokkal való társaságában kevésbbé törődött az egyház és állam ügyeivel. Ez okból a pápa Fimbrianus Fülöp püspököt, teljeshatalmú követét küldte Magyarországba, ki nemzeti zsinatot hívott egybe Budára. Ez időben a nagy tekintélyű Lodomér érsek volt Magyarország primása. Azonban a nemzeti zsinat egyenes ellentétbe helyezkedvén a királylyal, oly szélsőségbe esett, mely tarthatatlanná tette a pápa követének ittmaradhatását, valamint lehetetlenné a zsinat békés befejezhetését.

III. Endre, az utolsó Árpádházi király halála után a koronáért versengők szinhelye lett Buda. Igaz, hogy a koronázást a későbbi időkben is Fejérvártt tartották meg, de ez mindig már csak utójátéka volt a Budán történt királyválasztásnak. Rövid időközben hárman lettek királyok: Cseh Venczel, Bajor Ottó és Róbert Károly, mig nem a trón állandóbb dinastiára talált.

* * *

Cseh Venczelt Budára érkezésekor a papság fogadta s a nagy és szép templomba kisérték, mely a Boldogasszony tiszteletére volt szentelve. Az »Austriae chronicon« ezt a következő versben adja elő (Pez. III. 690.):

Da sy in hincz Ofen prachten
Gegen im do gachten,
Nunnen, Munich, und Phaffen,
Denn geistlich Gewalt
Was vber die Stat peczalt

IV. Béla magyar király a tatárjárás után (1242) visszajön az elpusztult országba.

Was Glocken warn in der Stat
Dy hort man als drat
Erschellen und erschlingen,
Mit lewten und singen,
Erzaigten sy do
Daz sain warn fro.
Sy furten in an der Zeit
In ain schön Münster weit,
Daz ist geweicht und erpawn
Zu Ern unser Frawn,
Auf dem Altar in den Chor
Hueben sy in empor,
Da lasen sy und sungen
Über den Chunig jungen,
Daz den Lewten wurd offenbar
Daz er zu Kunig erwelt war.
Darnach furten sy in
In den Chamer-Hof hin,
In derselben Klaus
Wunt der Kunig mit Haus.

Magyarúl így hangzik: »Midőn a király kiséretével Budára értek, elébe siettek apáczák, barátok, papok, mert az egyházi fenyíték alól föl volt mentve a város. Egyszerre megkondult és zúgott minden harang, s hangos énekkel fejezték ki örömüket. Mindjárt a szép és nagy templomba vitték, mely Boldogasszony tiszteletére van szentelve. A karban a főoltárhoz emelték; olvastak, énekeltek neki, s így hirdették a népnek, hogy királylyá van választva. Azután a kamara-házhoz vezették, melyben a király és családja szokott lakni.«

Bajor Ottó, a következő király, úgy mint elődje, trónját elfoglalandó, először is Budára jött. Majd midőn Fejérvártt megkoronáztatott, újra visszatért Budára, mely az ország középpontjává lett. A szent koronát s a koronázási egyéb jelvényeket is ez időben a Boldogasszony-templom egyik sekrestyéjében őrizték, mint a Chronica írja. A király,

Bonfinius szerint (Decade II. lib. IX. pag. 315.), azután teljes királyi díszben végig lovagolt Buda városában s környékén. Uralkodása különben rövid tartamú volt s csakhamar helyet kellett adnia a harmadik trónkövetelőnek, az Anjou-házból származott Róbert Károlynak. (1308—1342.)

A királyválasztással járó sok bajnak és háborúskodásnak véget vetendő, Gentilis biboros s pápai követ az ország nagyjainak hozzájárulásával 1308-ban Pestre országgyűlést hívott egybe. Itt Róbert Károly közfelkiáltással királynak választatott és 1309-ki junius hó 15-én Budán, a pápai követ által megáldott diademával, a budavári Nagyboldogasszony-templomban meg is koronáztatott.

A koronázásnál jelen voltak Tamás esztergomi, Péter spalatói, Vincze kalocsai érsekek; a püspökök közül Benedek veszprémi, Hab váczi, Imre váradi, János nyitrai, Ágoston zágrábi, László szerémi, Péter pécsi, Márton egri, Benedek csanádi és Gergely boszniai püspökök. (L. Fehér: Codex Diplomaticus VIII. 1. 333.)

A koronázási oklevél maga így szól:

»Az Úr nevében, Amen. Ugyan az ő születésének 1309-ik évében junius hó 15-én V. Kelemen pápa uralkodásának negyedik esztendejében. Szűz Máriának nagyobb egyházában Buda várában, a veszprémi egyházmegyében Gentilis biboros úr, apostoli követ ugyanazon szűz Mária egyházának nagyobb oltára mellett ülvén Krisztusban tisztelendő testvérek, Tamás esztergomi érsek, ki a koronázási szertartásnál a misét mondja s több egyháznagyok jelenlétében. Károly úr, Magyarország királya a fentemlítettek kezeibe letette az esküt, megcsókolta az evangeliumos könyvet s térdet hajtott a főoltárnál s midőn az eskü először felolvastatott, majd magyar nyelven megmagyaráztatott, megesküdött, hogy az eskü pontjait megtartja, ugy mint Istennek magát aláveti, törvényeit megtartja. A katholikus hitet, melyet a római egyház vall, nemkülömben

az említett szűz Mária s szent Adalbert egyház érdekeit mindenben megvédi, a magyar nemesség ősi jogát tiszteletben tartja és az Isten gondviseléséből reá bízott népet nem hogy elnyomná, hanem boldogítja.

Ezeket Károly király megigéri és eszküszik az élő Istennek, a boldogságos és szűz Máriának, Isten anyjának, szent Adalbert vértanúnak, valamint a jelenlevő egyházfőknek, országnagyoknak, nemeseknek, egyháziaknak, hogy a fent mondottakat összeségében és egyenkint meg fogja tartani, a minek folytán az ország zászlósurai az evangeliumra szintén megesküsznek, hogy Károly urat igaz és törvényes királyuknak elismerik.« (Vaticani Magyar Okirattár, I. sorozat II. könyv. 352. lap.)

* * *

Buda Róbert Károly uralkodásának első évében állandó lakóhelye volt a magyar királynak. E vár falai óvták őt meg 1311. évben Csák Máté fegyverei ellen, a ki irtó háborút folytatott a király ellen s a felföldről egészen Buda faláig hatolt; hol a király, mint Gentilis biboros mondja, »rex ipse quasi passer in tecto solitarius remaneret«, a király mint a tetőn ülő magános veréb, vagy mint a kalitkába zárt madár maradt. (L. Fejér Codex Dipl. VIII. 5. 52.) Később a király Visegrádra tette át székhelyét, hol 1342-ben meg is halt. Holttetemét »ama híres nevezetes Buda városába vitték«, mint Thuróczy: Cronica II. 199. írja, s onnan másnap eltemetés végett Fejérvár felé indították.

A budai gyászszertartásra nézve a kronica elmondja, hogy a holttestet a Dunán hajón hozták Budára, s itt a parton az összes polgárság, élükön az egyháziakkal, gyász ruhában s könyes szemmel fogadták. Majd a városba s a főtemplomba vitték, hol is misét mondtak s egész éjjel imádkoztak felette. Másnap a gyászmise alatt a templom előtti téren bámulta a nép a három vértes lovagot, kik a

király fegyverzetét hordták, s midőn a sokféle ékességeket látták, melyekben a király bővelkedett, sirt a nép annak gondolatában, hogy mind e dicsőség elmult.

A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom ez időben oldalkápolnákat is nyert. János pápának 1344-ben kiadott bucsulevele szerint Ulving gróf, Szent László király s más szentek tiszteletére a templom déli oldalfala mentén kápolnát építtetett, s azt javadalommal ellátva oda káplánokat rendelt. (Eccl. Cam. 42. cs. 2. sz., 33. cs. 75. sz.)

* * *

Károly király eltemetése után harmadnap 1342 julius 21-én fia, Lajos, királylyá koronáztatott. Fejérváron történt koronázása után Lajos király Budára jött s itt ünnepies körmenettel s az összes rendek s a nép sokasága által fogadtatott.

Idegen származása mellett is, Nagy Lajos egyike volt legnépszerűbb királyainknak, kinek emléke századokon át élt a magyar nép szivében. Alatta terjedt az ország hatalma annyira, hogy az egyesített lengyel királyságot bele értve, melynek fejedelmévé 1370-ben koronáztatott, birodalmát három tenger mosta: nyugatról az Adriai tenger, keletről a Fekete tenger és északról a Balti tenger. Házasságából, melyet Erzsébettel,a boszniai fejedelem leányával kötött, három gyermeke született: Katalin, Mária és Hedvig. Az első jegyese volt a franczia király fiának, Lajos valoisi herczegnek. A második Zsigmond luxemburgi herczeg, későbbi német császár és magyar király neje lett. A harmadik, kire a lengyel korona szállt, Jagello lithván fejedelemhez ment feleségül. Fiú-utódja nem volt a nagy királynak, ámbátor ezt hőn óhajtotta Lajos is Erzsébet is, kiknek kérésére még a pápa maga is imádkozott meghallgatásért az Egek urához. Egy ízben Erzsébet királyné, örvendetes eseménynek nézvén eléje, a forrón epedett fiúgyermekért az Istenhez fordult s

midőn az isteni végzést mintegy kierőszakolni akarta az által, hogy Zárában Szent Simon apostol egyik ereklyéjét keblébe rejtette, mint a Cronica mondja, megbüntettetett a merészségért, mert ájulás fogta el, melyből csak nehezen ocsúdott fel.

Nagy Lajos az olasz izlést és műveltséget törekedett Magyarországban megalapítani, nem úgy, hogy ez által a nemzeti érzületet elfojtsa, hanem ellenkezőleg, hogy azt fejlesztve, nemesítőleg hasson a népre. — E szándékát nagyban előmozdította a számos magyar hadjárat, melyet Olaszországba Velenczébe vezetett. Sokan a magyar urak közűl, kik ez időben Italiában jártak, visszajövet magukkal hozták a classicus Rómának szellemi kincseit, hogy azokat hazájukban terjeszszék.

Az egyházi építkezések közűl Nagy Lajos nevét még számos külföldi templom is hirdeti. Igy első sorban a stiriai máriaczelli templom, melyet a bolgárok felett vívott győzedelem emlékére épített a király. Maig is fennálló, gyönyörű arányú góth tornya az építés remekművének tartatik. Ugyanazon templom kincstárában őriztetik az a kegyelemkép, melyet a király adott; továbbá ott vannak s most is mutogatják Nagy Lajosnak és nejének Erzsébetnek menyegzői ruháit, melyeket a felséges pár a boldogságos Szűznek felajánlott. Nagy Lajos kardja és fegyverzete s egyéb tárgyak hirdetik a máriaczelli templom újjáalapítójának régi dicsőségét. A Rajna mentén fekvő Aachen, az ott őrzött ereklyékért, régi búcsújáró helye volt a magyaroknak. Egy-egy évben a magyar búcsújárók száma ötezerre ment. Nagy Lajos a magyar zarándokok számára szállóházat építtetett, valamint Szent László tiszteletére a székesegyház mentén terjedelmes kápolnát s ez utóbbit több műkincscsel gazdagította, mit a fenmaradt Madonna-képek, több rendbeli aranyozott s ezüstből készült templomi szerek bizonyítanak, s a melyek mai napig is az anjou-magyar és lengyel czímert viselik.

Nagy Lajos kiraly. (Matejko utan.)

Nagy Lajos uralkodása alatt az építészet hatalmas lendületet nyert Magyarországban. Negyven évi uralkodása folyamán építtette (1342—1382.) az örök becsű kassai dómot s számos egyházi épületnek vetette meg alapját. Ez időben Budavárában már több templom volt, melyek a főváros fényét s az anyaegyház, a Boldogasszonyról nevezett budavári főtemplom tekintélyét csak növelték.

S ha már a külföld több helyén épített Nagy Lajos egyházakat, annál inkább tette ezt saját honában, Magyarországban. Nevezetes alapítványai a honti márianosztrai, budaszentlőrinczi, veszprémmegyei lövöldi, pozsonyi máriavölgyi szerzet-házak és templomok. Nagyon messzire kitérnénk, ha Nagy Lajosnak minden egyházi alapítását fel akarnók említeni; az eddig előadottakat is csak azért említettük, hogy következtetést vonhassunk mindezekből, a mi budavári Boldogasszonyról nevezett főtemplomunkra.

Nem vagyunk azon helyzetben, hogy külön kimutathatnók, vajjon mit épített Nagy Lajos a budai főtemplomon s mennyiben hatott közre a templom díszének fejlesztésében; de ha külön nem sorolhatjuk is fel mindezeket, a fentebbiekből következtethetjük, hogy másutt építvén, saját székhelyén, Buda várában is annál inkább megtett mindent a vártemplom érdekében.

A tudományok benne nagy pártfogóra találtak, mert jól tudta, hogy a szellemi fegyverek azok, melyek mindig, minden körülmények között győzedelmeskednek a nyers anyagiakon. Igen szerette a könyveket s jeles könyvtára is volt, melyből azonban eddig csak a következő négy kéziratot ismerjük: 1. Bécsi képes krónika 1359-ből Nagy Lajos arczképével és czímerével; 2. Szent Gergely pápa elmélkedései Jób könyve felett 1367-ből; 3. Esztergomi missale 1377-ből hártya-kézirat, a czímlapon Nagy Lajos czímerével; 4. háromnyelvű (latin, német, lengyel) zsoltáros könyv, fényes kiállítású hártya-kézirat, 1380-ból.

Nagy Lajos czímere: ezüst paizs két egyenlő részre osztva. Az egyik mezőn nyolcz pólya, a másik mezőn aranyos liliomok. A paizs tetején koronás sisak nyugszik. A sisak koronájából két strucztoll emelkedik ki s közbül a strucznak koronás feje, csőrében patkót tartva.

A nagy király a fejérvári basilikának általa építtetett Szent Katalin kápolnájában temettetett el. (L. Pór Antal: Tört. Életr. N. L. V. könyv.)

* * *

Nagy Lajos idejében Budán fönnállott templomok a következők voltak:

1. A Szent Magdolnáról nevezett plébánia-templom. Valamint a Boldogasszonyról nevezett egyház a németek egyházának tartatott, úgy a Szent Magdolnáról nevezett a a magyarok plébánia-temploma volt. Egy évszázadig pereskedett függetlenségeért ez egyház a Boldogasszony-templommal, míg nem ennek engednie kellett s az 1390-ben történt peregyezség alapján amannak fölsőbbségét elismerte. A kegyúri jog e templomban egyedűl a magyar polgárokat illette, benne csakis hazai nyelven hirdették az Isten igéjét, s a magyar kézművesek külön oltárokkal birtak.

A fenti peregyezség alapján a plébánia területe kiterjedt a vár jó fele részére. Úgymint északra a szent-miklósi domonkosok kapujától egyenes vonalban a Szent Pál-utczáig, innen a Mindszent-utczán keresztül délre a fejérvári kapuig és Szent György-térig; a falakon kívül pedig, a mai városmajor táján feküdt Tóthfalu is ide tartozott. A várnak keleti és déli része tehát a Boldogasszony plébániájához tartozott, míg nyugati s északi része a Szent Magdolna egyház plébániáé volt.

A kegyúri jog egyedűl a magyar polgárokat illette, kiknek adakozásából épűlt főleg a templom, mely az esztergomi érseknek joghatósága alá tartozott.

A templom fekvésére nézve a történeti kútfőkből tudjuk,

hogy az a mai dísztéren állt, ugyanazon helyen, hol most a honvéd-szobor van. Ezen templomba, mint a magyarok egyházába, hozatott lefejezése után Hunyadi László holtteste 1457 márczius 16-dikán, s azon éjjel itt feküdt, míg másnap eltemetése végett el nem vitték. Az egyház az 1686-diki ostrom alkalmával rommá lett, majd végkép elpusztíttatván, a mai térnek adott helyet.

2. A Szent Miklósról nevezett domonkos-rendűek temploma. Ezen egyházról említést tesznek a dominikánusok évkönyvei. Az 1252-ben Bolognában tartott rendi nagygyűlés alkalmával kimondatott, hogy a domonkos-rend következő főkáptalana a budai kolostorban fog összegyűlni, mi meg is történt. Nagy Lajos király alatt 1382-ben itt újra gyülekezetet tartottak. A kolostorban laktak a magyarországi perjelek és a legkitünőbb rendtagok.

1396-ban a burgundi herczeg és a franczia lovagok ez épületben tartották összejövetelüket s mielőtt a török ellen indúltak volna, a templomot czímereikkel ékesítették, s paizsaikat a falakra függesztették.

Legnevezetesebb korát élte a templom és a kolostor Mátyás király idejében, ki 1477-ben alapított tudományos egyetemét ide, ez épületbe helyezte el, s az egyetem tanárait nagy részben a domonkos-szerzet tagjai közül választotta.

1494-ben II. Ulászló király 100 forintot ad a Szent Miklósról nevezett templomnak és kolostornak, hogy a gubacsi jószágot (puszta Pestmegyében) megvegye.

Az 1686-diki ostrom alkalmával e hely sokat szenvedett, azonban a régi templomok közűl mégis legtöbb nyoma maradt. Most is látható az Iskola-téren a nagy négyszögü tömör templom-torony s ettől keletre a várfalak felé húzódó régi templomfal. A templom tornya a komoly román stilt, míg a szentély falai a legszebb gót építési modort tüntetik fel.

3. A Szent Jánosról nevezett ferencz-rendiek temploma.

Ez egyházat és kolostort nagyszerű alakban még IV. Béla 1270-ben építtette. A rend tagjai különösen közrehatottak a hitélet fejlesztésére. Ágnes királyné gyóntatója is ferencz-rendű volt, s úgy látszik, ez összeköttetések folytán temették el III. András királyt, az utolsó Árpád-házi fejedelmet e templomban. A király egyetlen gyermeke, Erzsébet, kit István, az ország nádora, az Árpád-ház utolsó arany hajtásának nevezett, itt mondott bucsút a magyar hazának, mely csakhamar a trónkeresők véres küzdőterévé vált.

E templomba temettetett el még többek között a nagytudományú temesvári Pelbárt, ki szintén Budán halt meg. 1495-ben II. Ulászló király népes gyűlést tartott ugyanitt, a melyben kifejtette az okokat, hogy miért nem veszi el feleségül a koros Beatrixot, I. Mátyás özvegyét, mint azt a magyarok egy része kívánta volt. (L. Bonfinius. Decad. V. Lib. 574. l.)

1541-dik évben, midőn a törökök végkép megszállták Budavárát, melyet közel másfél századig kezükben tartottak, az összes keresztény templomok mecsetekké lettek, kivéve ezen Szent Jánosról nevezett ferencz-rendi egyházat, melyen a keresztény hitfelekezetek megosztozkodtak úgy, hogy a szentélyben a katholikusok, a templom hajójában pedig a protestánsok végezték az isteni tiszteletet. Az egyház s a keresztény hitközség előljárója e korban Werbőczy István volt.

Az 1686-diki ostrom alatt is sokat szenvedett az egyház, de tornya eredeti alakjában ép maradt s soktagozatú boltívei a góth építésnek remek művét tüntetik fel. A templom csarnoka újjáépíttetett, hol 1792-ben I. Ferencz király koronáztatott meg. Jelenleg ez egyházban a katonaság számára tartják az isteni tiszteletet, s a helyőrségi templom elnevezést viseli.

* * *

A Nagy Lajos király által megkezdett építkezésekre való hajlandóság megvolt leányában, Máriában s ennek férjében, luxemburgi Zsigmondban is. Az Anjouk alatt igen sok olasz építő és kőfaragó telepedett le Budán, a mi nem kevéssé hatott közre a vár főtemplomának építkezési diszítésére, úgy, hogy lakóhelyük szerint a várnak egy nagy utczája olasz-utczának neveztetett.

Itt történt Budavárában, 1385 okt. elején a Mária és Zsigmond menyegzője is.

Mária királynő elhalálozása után férje, Zsigmond egyedül viselte a koronát. (1395—1437.) Szeszélyes és tétovázó uralkodó volt. Országlása hosszú ideje alatt számtalan dologba fogott bele, melyeket csak megkezdett, de be nem fejezett. Budavárát az ú. n. friss palotával diszítette fel. A Nagyboldogasszonyról nevezett főtemplom alatta igen tekintélyes egyházzá fejlődött. A IX. Bonifácz pápa által 1392-ben kiállított bulla több helyen fölemlíti, hogy a budai egyháznak papi személyzete a rectorból és harmincz áldozópapból áll, a mi pedig igen nagy szám (l. Schier: Buda Sacra pag. 111.); egyáltalában a Donald apátnak — kit a pápa a perlekedő templomok ügyében békebiróul küldött Budára — adott megbízó levélben igen érdekesen és bőven megvilágíttatnak a budavári egyházi állapotok.

Zsigmond magyar királyt a német rendek 1411 jul. 21-én választották római császárrá. Ez idő óta Buda fénye még inkább emelkedett, mert a fejedelem császárrá választása után is Budán maradt és itt székelt. A következő évben díszes vendégek gyűlőhelye volt a vár; vitás ügyeikben békebiróul választották a fejedelmek Zsigmondot s ez alkalommal megjelentek Jagello, a lengyel király, a velenczei doge követei, György szerb fejedelem, a német lovagrend küldöttei, Albert és Ernő osztrák herczegek, János pápa követei s igen nagy számú idegen több czerre menő kiséretével.

1413-ban igen érdekes határozatot hozott Zsigmond,

Zsigmond császár és király.
(Dürer Albrechtnek a nürnbergi városházán levő eredetije után.)

a Duna két oldalán elterülő fővárosra nézve. A pesti és budai oldalon lakó polgárok ugyanis évszázadok óta versengésben voltak az iránt, vajjon melyik városrész kebeléből választassék a városi tanács és előljáróság. Majd a pesti oldal kerekedett felűl, majd a budai. A mondott évben nagy fordulat állott be, a mivel a király kimondotta, hogy a pestiek csak úgy választhatnak külön városi birót mind a budaiak, s ezzel az egy város ketté szakíttatott, s lett idővel egy külön Pest, mely a Duna balpartján terült el és egy külön Buda városa, mely a Duna jobb partján feküdt.

Zsigmond király felügyelete alatt készült 1414-ben és folytatólag 1421-ben a budai jogkönyv: »Ofner Stadtrecht« német nyelven, mely még mindkét Pestnek jogait tartalmazza s melyben a plébános, bíró és esküdtek választásának módja, a kereskedők és mesteremberek jogosítványai s a polgárok kiváltságai és szolgálmányai soroltatnak elő.

1423-ban a német birodalmi koronázási jelvények a husziták elől Budára hozattak s biztonságba helyeztettek.

1424-ben V. (Paleologus) János görög császárt fogadja Budán Zsigmond király; s ez alkalommal a pápai követ tartja az úrnapi körmenetet. En Gotes Leichnamstage do gieng Konig Sigmunde mit dem Kaiser von Krichen von Constantinobell vnd mit dem Kardinalle Placentinus vnd die Koniginne Barabra mit Goz Leichnam an der Processe zu Offen zu ring in der Stat umb, also man denne alle Jare beget. (L. Schier 97, Windeck 99.)

Szándéka volt még Zsigmondnak az egyházi zavarok megszüntetése végett szükségessé vált egyetemes zsinatot itt Budán tartani, de ebben halála megakadályozta.

* * *

Zsigmond király halála után I. Albert, majd Ulászló következett a trónon. Ez időben, 1440-től kezdve, szakadatlan említésben van a budavári Boldogasszonyról nevezett főtemplom.

I. Ulászló, hogy a trónt elfoglalja, az ország előkelőitől kisérve, Lengyelország felől jövet Budának tartott s itt hajón megérkezvén, Héderváry Lőrincz, a nádor, s a papsággal élükön őt üdvözölni akaró városi polgárság fogadta. A várba jövet, először is a Boldogasszony templomába ment (Bonfinius Decad. III. L. 4. p. 425.), hogy Istennek hálát adjon, s ez alkalommal ünnepies »Te Deum« tartatott. Itt üdvözölték őt Hunyady János és a bosnyák és szerb fejedelmek, valamint a lengyel főurak. Koronázása Fejérvárott történt, hol, mint a krónika mondja (Callimachus. Sch. I. 456.): »Hogy a koronázás szertartása szabadabban történhessék, közrendbeli embert egyáltalán nem bocsátottak be a templomba. Csak a főpapok, főurak, előkelőségek és főbb nemesek foglalhattak ott helyet; s ezen kívül a budai polgárok, kiknek az ország régi szokásánál fogva joga van a koronázás folyama alatt fegyveres díszben jelen lenni s az ország zászlóját tartani.«

A törökök ez időben már az ország határaihoz értek s ezt veszélyeztették. De Isten a szükség és bajok közepett adott a nemzetnek egy férfiút, ki a kereszténység szellemétől s a haza iránti szeretettől eltelve, meg tudta menteni a magyar hazát a magyar számára s e férfiú Hunyady János volt. A király őt 1441-ben temesi bánná és Nándor-Fehérvár kapitányává nevezte ki, oly helyekre, melyek a törökök részéről leginkább veszélyeztetve voltak.

1442-ben a szultán fővezérét, Meszid béget, küldötte az országba, ki az erdélyi püspököt Szent-Imrénél majdnem egész seregével levágta s Szebent ostrom alá fogta. A király könyörgő imádságokat tartatott a vész elmulá-

sáért s ő maga a Boldogasszony templomában imádkozott s kérte a Mindenhatót a baj orvoslásáért. (Bonfin. D. III. L. V. p. 444.) Hunyady az alatt Erdélyben termett s az egész török hadat rendetlen futásra kényszeríté, mely alkalommal Meszid bég is megöletett; az utak a futásban leölt ozmanok tetemeivel egészen a havasalföldi hegyekig el voltak borítva.

Nem sokára egy 80 ezernyi török had jelent meg a határokon megboszulni a veszedelmet. A szükségben a király és a nép ismét az Üdvözítőhöz s a boldogságos szűz anyához intéztek imádságot.

Hunyady csak 15 ezer fegyveressel ment a török elé a Vaskapu felé, elszánva, győzni vagy meghalni, s győzelme még fényesebb volt, mint előbb. 200 zászló, öt ezer fogoly s roppant kincs esett zsákmányul; maga a török vezér pedig, számos előkelővel együtt, a holtak közt feküdt.

A budavári főtemplomban ez alkalommal három napi könyörgéssel adtak hálát a győzelemért.

A következő évben, 1443-ban ismétlődtek a templomban tartott hálaadások az azon évben kivívott győzedelmekért, melyek által sikerült Hunyadynak a török földön levő Nisszát és Szófiát is megvennie.

De legdicsőbb napját ünnepelte az egyház 1444-ben, a mikor Hunyady győzedelmesen jött vissza a harczmezőről Buda várába.

A győzedelmes érkezőket a papság és a nép fogadták. Az egyháziak a szent ereklyékkel és a templomi zászlókkal a várkapunál fogadták a királyt és a sereget. Hunyady a pápai követ s a szerb fejedelem közt lovagolt s a nép örömujongása közt haladt előre. Majd a király búcsujáróként levetette saruit s mezitláb vezette a körmenetet a főtemplomig, mely, bármennyi királyi pompát és nemzeti ünnepet látott is már elég vén falai között, soha azelőtt oly történelmi nevezetességre nem emelkedett mint most.

Az ünnepies Te Deum után itt helyezték el az ellenségtől elvett számtalan zászlót. A vezérférfiak czimerei, nevökkel együtt, a falakat diszítették, sőt a művészet egyeseket és hőstetteiket ábrázolva örökítette meg, a király s a vezérek, különösen Hunyady János emlékét életnagyságu képekben. (L. Salamon: Budapest tört. II. 374.)

Ulászló gyászos halála után (Várna, 1444 nov. 10.) a kiskorú V. László helyett Hunyady János vitte a kormányt. Ujra a törökkel kellett szembeszállnia. 1454-ben a fenyegető veszély láttára a pápa keresztes hadjáratot hirdetett s ennek egyik vezérférfiául Kapisztrán Jánost nevezte ki. E szent szerzetes Magyarországba jövet Budán a Boldogasszony templomában hirdette az evangeliumot s lángoló beszédben buzdította a népet arra, hogy Magyarország és a kereszténység védelmére a hadhoz csatlakozzanak s a keresztes vitézek közé lépjenek, miről III. Calixtus pápához 1456 márcz. 24-én Budán kelt levelében számol be.

1456 jul. 22-én történt az elhatározó ütközet Nándor-Fejérvárnál, hol Hunyady János legfényesebb győzelmét aratta. A török ugyanis 150 ezernyi haddal s 300 ágyúval Nándor-Fejérvár alá érkezett, s oly tüzesen lődözteté falait, hogy az ágyuk iszonyú dörgése Szegedig hallatszott, hol Kapisztrán mintegy 60 ezernyi keresztest gyüjtött volt össze. E sereg Belgrád megmentésére sietett s Hunyady vitézeivel egyesülve ismételt rohamok után, melyek egyikén Dugonics saját élete árán rántotta le a már fenlobogó török zászlót, végre szent lelkesedéssel eltelve győzött Mohammed fővezérnek nagy seregén. A magyar sereg zsákmánya megmérhetetlen volt.

E győzelem emlékére a pápa meghagyta, hogy az egész keresztény világ templomaiban mindenkoron délben harangozzanak s hogy az Úr szinváltozása ünnepe (Transfiguratio Domini nostri) a kereszténység minden egyházaiban ünnepiesen megűlessék, a mint ez ugyanazon év

(1458) augusztus 6-án Budán, a főtemplomban meg is történt. (L. Horváth Mihály: Magyarország tört.)

Ugyanazon évben V. László király elrendelte, hogy a budavári főtemplomhoz prépostság s káptalan szerveztessék s állíttassék fel. Ez ügyben tárgyalásokat kezdett III. Calixtus római pápával, ki ez ügyben utasította követét, Angelo Jánost, hogy a dologban eljárjon, s hogy a boldogságos szűz Mária tiszteletére épült egyház, mely az ország fő- és kiváló városában fekszik, így is dicsőíttessék s fényében emeltessék. Széchy Dénes biboros-érsek egyházkormányzata alatt ez részben meg is valósult, mert a templomhoz kötött egyházi méltóság megalapíttatott s szerveztetett s maig is adományozza az apostoli magyar király: Praepositura Beatae Mariae Virginis de novo monte Pestiensis, Pest új-hegyi prépostság czímén. (Rupp. 95. Koller III. 418.)

A király a következő évben, 1457-ben elhalálozván, trónüresedés állott be, míg 1458-ban a dicső emlékű Hunyady Mátyás meg nem választatott Magyarország királyának, kinek emlékével egy új korszak kezdődik nemcsak Magyarországban, hanem a budavári főtemplom történetében is; átalakítván s szépítvén azt oly nagy arányokban, hogy neve után a szentegyház maga »Mátyás templomnak« neveztetik.

Az ezen időszakban működött budavári plébánosok közül ismeretesek: Keresztély 1257—1270., felemlítve a Szent Margit legendában; Albert 1282—1303-ig; Hermann 1316-ban; Péter 1320-ban pápai adót fizet; Miklós 1342—1347 a szigeti apáczákkal perel; Hermann 1349-től 1355-ig; Miklós 1366-tól 1392-ig különbözik hasonlónevű elődjétől, János 1404—1414, a király titkára, a constanczi egyetemes zsinatnál követ; Márton 1417., a plébánia házát eladja; Albert 1460—1461; István 1465-ben, főesperes-kanonok, László király titkára.

A budai vár bíráinak emlékezete szintén fenmaradt. Ez időszakban éltek: Károly, 1249 a szigeti apáczák gondnoka; Walter, 1268 ispán-biró; Károly, 1272 különbözik az előbbitől; Walter, 1283 a Verner család által megöletett; Hench, 1279 ispán, János gróf atyja; Vincze, 1288 ispán-biró; Verner, 1295 a hatalmas család feje; László, 1303 az előbbi fia, állásától megfosztatik; Petermann 1307 az Anjouk pártján; László, 1309-ben újra birává lesz; Márton, 1309-ben kiközösíttetik; János, 1222 Hench gróf fia, 1335-ben pozsonyi várnagy. A többiek egyénisége közönyös, csupa keresztnév és évszám, melyek előadásával nem terheljük az olvasót.

* * *

A folytonos emelkedésnek sorozatát látjuk az itt tárgyalt eseményekben. A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom elérte e korszak folyamán azon színvonalt, a melyet mint a fő- és székváros szentegyházának viselnie kellett. Itt, e templomban tartattak rendszerint a könyörgő imák a harczbamenetel előtt, s ugyanitt zengett a Mindenható dicsőítése, ki a csatákban a magyar seregnek győzelmet adott. Minden jelentőségteljes esemény e templomban ünnepeltetett, mely közvetlenül az ország szívében feküdvén, a magyar állam létével annyira összeforrt, hogy közmondásként idézték: »Él magyar, áll Buda még«.

Igaz, hogy a magyar királyok ez időben még Székesfejérvárra mentek magukat megkoronáztatni, s ugyanott temetkeztek is; ez azonban csak hagyományos szokás volt; a magyar királyok tulajdonképeni fő- és székvárosa Buda lett, hol az ország súlypontja volt, s a honnan a magyar államot kormányozták. Luxemburgi Zsigmond és Habsburgi Albert, daczára német császári tisztüknek, Budán mint magyar királyok tartották székhelyüket.

A budavári főtemplom fényét és hírnevét emelték még

a külföldi követségek s a sok idegen nemzetbeli lakosok, kik az anjouk és a luxemburgi dynastia alatt Budán megfordúltak. Midőn Nagy Lajos a lengyel országgyűlést Kassára hívta egybe, Zsigmond király pedig a német birodalmi rendeket Pozsonyban gyűlésezteté; elképzelhetjük, hogy az ország tulajdonképeni fővárosát a külföldiek annál inkább fölkeresték, s annak e nevezetes emelkedése közepette is, minden jelentékeny eseményt a főtemplomban ünnepeltek meg.

Nagy Lajos király. A bécsi képes krónika diszítménye.

III.

Corvin Mátyástól I. Lipótig.

Minden nemzetnek történetében találunk oly kiváló fejedelmet, ki a közmeggyőződést és a közérzelmeket átérezvén, kifejezésre juttatja őket. s a mi annyi miliók szívében lakozik, azt cselekedetek által meg is valósítja. A fejedelmeket és államférfiakat az teszi nagygyá, hogy a nép közóhaját átérzik, s a mi annyiak keblében rejtve, kitörésre vár, ugyanazt alakba öntik, a hol kell, szónokilag körülirják s azután erős kézzel meg is valósítják.

Mátyás, a dicső, volt Magyarország legnemzetiebb királya. A magyar, ki él-hal hazájáért, benne lelte föl eszményképét. mint ki nem

személyes érdekekből cselekedett, hanem mindenkor s mindenben a hon üdvét kereste. A budavári Boldogasszony templom, nemzeti dicsőségünk egyik emléke is általa gondoztatott s dicső nevéről neveztetik mai napig is köznyelven »Mátyás-templom«-nak.

Az 1458-dik év elején királyválasztó országgyűlésre jöttek össze a magyar országos rendek. A hely Buda és Pest volt. Budán a várban a főnemesek tanácskoztak, míg Pesten s a Rákoson a köznemesek gyűléseztek. Sokáig nem tudtak megállapodásra jutni. Gara nádor és társai Frigyes német császárt kívánták volna, míg Szilágyi és emberei a dicső emlékű Hunyady János fiát, Mátyást óhajtották fejedelmül. Nehezítette a kölcsönös érintkezést még a Duna folyam is, mígnem a nagy téli hideg folytán befagyott s Szilágyi katonái és a nép a Duna jegén átkelvén, Mátyás éltetésével csakugyan a főrendekkel is elfogadtaták s megválasztatták Hunyady Mátyást Magyarország királyává.

Az irodalomtörténet fentartotta számunkra azon két versszakot, melyet a pesti gyermekek azon éjjel (1458 jan. 24-én) Mátyás királylyá választása alkalmából az utczákon nyilvánosan énekeltek. (L. Magyar irodalmi nyelvemlékek. Régi magyar költők tára. Kiadja a magyar tud. Akadémia, I. kötet, VIII. pont.)

Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt adta Isten nekünk
Mennyországból oltalmunkra.

Azért mi is választottuk
Mint Istennek ajándékát
Kiből Isten dicsértessék
És örökre mondjuk: Amen.

A pesti templomban a királyválasztás alkalmából ünnepies hála-istenitiszteletet tartottak s a város összes

harangjai meghúzattak, mint az egykorú Thuróczy mondja. (Chronica Hungarorum, Caput LXIII. De electione Domini comitis Matthiae in regem.) Királyválasztást még ily örömmel nem fogadtak.

A 15 éves fejedelem azon év, 1458 februárius hava 7-én tartotta díszes bevonulását Buda várába. A bevonulást a szintén egykorú Bonfinius (Rerum Hungaricarum, Decadis III. Liber IX. pagus 524.) így írja le:

»Midőn Mátyás király Budához közeledett, minden főpapok, országnagyok és nemesek, a kik összejöttek, nemkülömben a város, Buda bírája, a községi tanács egyes rendeivel, azonkívül a papoknak minden társaságaival ünnepies díszben, az isteni és szent edényeket vivén, az úton eleibe mentek és szent énekeket hangoztattak.

Az egész nép is összeszaladt, hogy együttes tapssal és kiváló üdvkiáltásokkal az új és igen óhajtott királyt fogadhassák. Ezeken kívül még a zsidók csoportja is eleibe sietett, az ó-testamentomi táblákat vivén, és az elsők között a királyt üdvözölvén, a maguk részére nyerendő nagyobb kiváltságok megerősítéseért esedeztek és kérelmeztek.

A város kapuinál a polgárok menyezet alatt fogadták a királyt, és mielőtt a városba bocsáttatnék, felszólíttatott a város-birótól, hogy a szabadságot, törvényeket, szentesítéseket, a tanács határozatait, valamint a többi kiváltságokat, a régi királyoktól nyerteket, soha meg ne szegje s a hozzá tett esküvel erősítse.

Ezt maga, mielőtt a várba bocsáttatnék, a királyság minden nagyjainak és főpapjainak megigérte. Bevezettetvén a városba, egyenesen az isteni anyának basilikájába kisértetett. Midőn pedig a városháza előtt elment, a gondnok által bilincsekbe vert rabok kérésére, hogy a király jelenléte által mindenki örömmel s boldogsággal eltelve legyen, megnyittatván a tömlöcz, azok szabadon bocsáttattak.

A templomba érve, a király a legjobb és leghatalma-

sabb Istennek, Jézus Krisztusnak s az Isten Anyjának, kinek oltalma alatt áll Magyarország, hálát mondott s a szent jogokat törhetetlenül szolgálni megfogadta. Innen a királyi palotába vezettetett és az urak és nép tapsai közepett az útakon és tereken éljeneztetett, úgy hogy az általános boldogság teljesnek látszott.«

Mátyásnak királylyá választása alkalmából III. Calixtus pápa (1455—1458) a következő levelet intézte a fiatal fejedelemhez:

»Midőn éppen a török zsarnok fenyegető készületei és a keresztény fejedelmek vészes hanyagsága a legnagyobb aggodalommal töltötte el lelkünket; feltünt azon szerencsés nap, melyen magyar királylyá megválasztásodról tudosíttatánk. Hogy ez be fog következni, előre megjósoltuk; erősen hittük. Mert nem lehetett föltennünk, hogy az igazságos Isten, a kiért és a kinek hiveiért boldog emlékezetű atyád dicsően és vitézül harczolt, az ő házát a viszontagságok súlya alatt elmerülni engedje.

Megválasztásod hirére szívünket oly öröm és megelégedés szállotta meg, hogy valóban haboztunk, mily szavakkal fejezzük ki méltó módon érzelmeinket, melyeknek tolmácsolására a nyelv elégtelen. Mert a mi örömünk annál inkább felülmulja a másokét, mennél fájdalmasabbak voltak aggodalmaink fulánkjai, és mennél inkább bíztunk Istenben, hogy lelkünk titkos sejtelmét valósítani fogja. Fenséged felmagasztalásában imádságaink és könnyeink gyümölcsét látjuk. Fenséged személyében pedig Istennek emberét ismerjük föl, kit nemcsak Magyarországnak, hanem az egész keresztény világnak küldött, és azért emelt virágzó korában trónra, hogy a belső viszályok leküzdése után a mohamedán felekezet kiirtását czélzó dicső küzdelemnek szentelhesse erejét.

Mivel pedig ezen vállalat létesítéseért lelkünk kimondhatatlanul hevül, mindenki elgondolhatja, milyen nagy a

mi örömünk, mikor Téged, annyi jeles tulajdonság birtokosát, oly szép remények zálogát, a legalkalmasabb időpontban küld az ég, a kereszténység javára. Fölidézve Atyádnak, Krisztus győzhetetlen bajnokának, örök dicsőséggel környezett emlékezetét, azon meggyőződést tápláljuk hogy az ő gyászos halála után Magyarország benned újabb oszlopot nyert, melynek szilárdságát növeli az, hogy előtted áll atyád dicsőségének példája. Ezt biztos hitünk szerint Te nem csak el fogod érni, hanem minden igyekezettel fölül is fogod mulni.

Mindezeknél fogva Fenségednek, saját magunknak és az egész kereszténységnek szerencsét kivánunk. Egyúttal buzdítunk, hogy az igaz hit védelmét és a hitetlenek kiirtásának vállalatát azon buzgalommal karold fel, melyet Tőled meg lehet várni, mint a kit Istennek mintegy különös rendelkezése úgy teremtett, hogy az egész kereszténység Beléd helyezhesse bizodalmát.

Erős meggyőződésünk az, hogy Fenséged, a halhatatlan Isten kegyelme által vezérelve, a mily szerencsével emelkedett ifjú korában azon hatalmas ország trónjára, oly sikerrel fog a hit ellenségeinek megsemmisítésére és az örök dicsőség elnyerésére működni.«

* * *

Három évre rá, ez esemény után, Mátyás király tett igéretét beváltandó, Podiebrad cseh királynak Katalin nevű leányát vette nőül. Az esküvő nagy fénynyel, az ország nagyjai jelenlétében Budán tartatott; de a házasság nagyon rövid tartamú volt, mert a királyné csakhamar elhalálozott.

A korona ez időben még az osztrák Fridriknél levén, a király már most leginkább annak megszerzésére törekedett. Ez okból hadjáratot indított a császár ellen, mely változó szerencsével folytattatott, míg nem V. Pius pápa közbenjárására, ki inkább azt kívánta, hogy a hadakozók

a török ellen forduljanak, semhogy egymást mészárolják, — megtörtént a békekötés. Vitéz János püspök vezette magyar részről a béke-alkudozásokat, melyek szerint a szent korona 60,000 darab aranyért átadatott s a magyar nép nagy örömére Budára hozatott.

Ezen időből, a templom történetére vonatkozó igen érdekes oklevelet birunk, mely nyelvészetileg is feltünő, a mennyiben a hosszú okirat, a kor szellemének megfelelőleg, egy mondatból áll. Igy szól.

»Mi, Münczer János a pest-újhegyi vár birája és esküdt polgárai, emlékezetül adjuk jelen iratunk erejénél fogva, jelentve mindazoknak, kiket illet, hogy tisztelendő István úr, a boldogságos szűz Máriáról nevezett plébániai templomunk plébánosa, továbbá a fentebb említett Münczer János biró és ugyanazon templom atyja, nem külömben nemzetes Clammer Menyhért és Pirger István a fentebb említett templomunkban Krisztus legszentebb teste tiszteletére emelt oltár egyesülete czéheinek mesterei és az ugyanazon templom éjszaki részén emelt Nádor kápolna lelkészei, előttünk személyesen megjelenvén; nevezett István plébános úr saját és minden jövendőbeli plébános az említett János biró és templomatya úr valamint Menyhért és Pirger István lelkészek és czéhek mesterei saját és összes, azaz jelenlegi és jövendő tagjainak nevében és személyében, következő vallomást tették:

Minthogy nagyságos Jób de Gara, néhai nagyságos Gara László, Magyarország nádorának fia, a fentebb irott, néhai Gara Miklós, szintén nádor és nagyatyja által épített Mindszentek kápolnájának, melyet ugyanazon nagyatyja, mint örök emlékezetül emelt síremléke, czímerei és sírirata fényesen bizonyítják, temetkezési helyül is választott és a kápolnának az abban lelke üdveért és nyugalmáért szakadatlanul végzendő isteni tiszteletekre, Bay és Halaap nevü két uradalmat adta — miután atyja és nagyatyja már régen

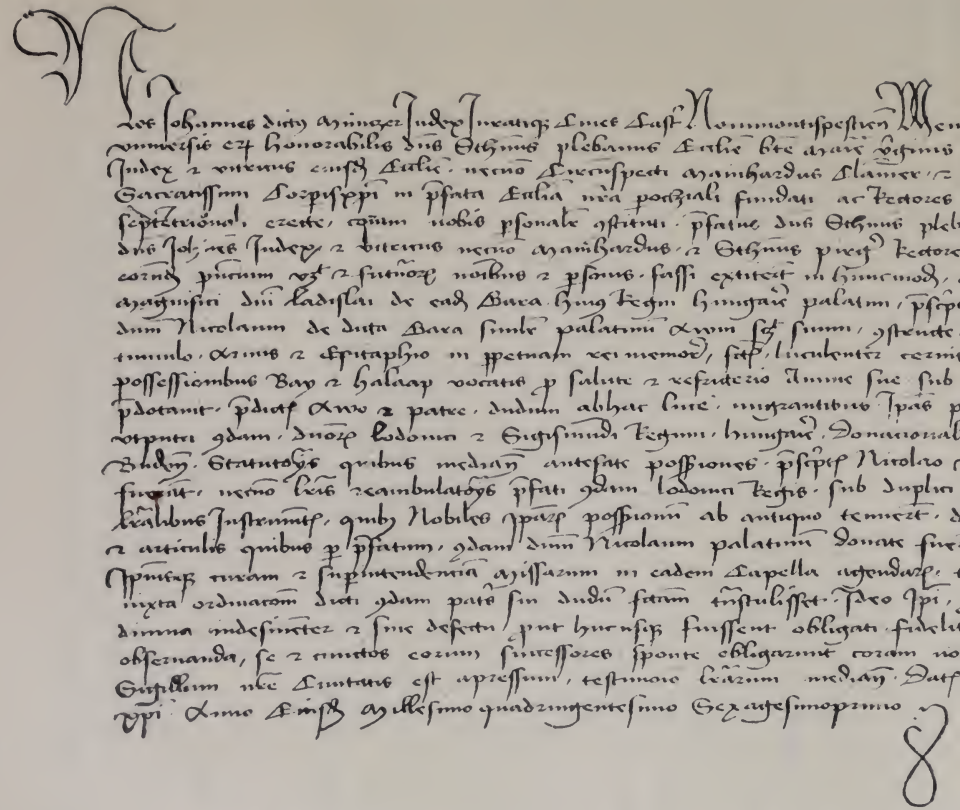

Mátyás király korabeli (1461-iki évből szóló) oklevél, mely által a Gara nádor család a budavári főtemplomnál kápolnát alapít.

meghalt, — azon uradalmakat az összes jogokkal és irott oklevelekkel együtt, úgymint Lajos és Zsigmond, Magyarország egykori királyainak adomány és megerősítő és a budai templom káptalanjának beiktató levelével, melyek által az említett uradalmak nevezett Miklós és László nádorok és örököseiknél megörökittettek, nem külömben a nevezett néhai Lajos király által kettős pecsétje alatt kiadott átruházhatási levéllel és még sok más irattal és irott oklevelekkel, melyeknél fogva a birtokok nemesei azokat birták, — újra és újból ugyanazon föltételekkel, kikötésekkel és záradékokkal, melyekkel egykor az említett Miklós nádor által adományoztattak, adta, adományozta és örök időkre átadta és annak gondozását és a kápolnában végzendő misék fölött a felügyeletet valamint az említett uradalmak megvédését említett atyja egykori intézkedéseinek megfelelően a nevezett társulatra ruházta: azért ők is megigérték és kötelezték magukat, hogy mindazon isteni tiszteleteket szakadatlanul, fogyatkozás nélkül, úgy fogják elvégezni, mint eddig kötelesek voltak, sőt megigérték és annak mindenkoron való megtartására magokat és utodaikat önként kötelezték, előttünk ezen alphabetta által megosztott levelünk tanuságánál, melyre városunk pecsétje is rányomatott. Kelt Krisztus urunk születését megelőző szerdán annak 1461. évében.«

Kívül: A budaiak kötelességei Bay és Halaap nevű két uradalomért. — És Buda városának az oklevél hátára nyomott papiros-jelzetű pecsétje. (Magyar országos levéltár. Dipl. oszt. 15,670. sz. a.)

* * *

Mátyás nem csak választása, hanem hőstettei által is méltónak kivánta magát bizonyítani a koronára. Koronázását megelőzőleg Bosnyákországba, a török ellen indult, honnan győzelmi babérral koszorúzva tért vissza Buda-

várába. (Bonfin D. IV. L. X. p. 546.) »Miután Boszniában dolgát elvégezte s Jaiczában kormányzót nevezett ki, győzedelmesen és örömujjongások között Budára jött, hol a város előljárósága s a nép tapsai és magasztalásai fogadták. — A halhatatlan Istennek kegyelmét esdekelvén, a templom minden oltáránál köszönetet és hálát mondott. Annyira növekedett Corvin Mátyás hírneve, hogy nemcsak a magyarok találták a koronára méltónak, hanem a pápa, Velencze s az összes keresztény fejedelmek is egyedül őt itélték képesnek arra, hogy a törökkel megküzdhessen.«

Végre hat év mulva megválasztása után megkerült a korona, másrészről a dicsőség is, melylyel azt kiérdemelte. Mátyás 1464 márczius 29-én Fejérvárott ez ország nagyjai s a nép jelenlétében, az agg Széchy Dénes biboros-érsek által megkoronáztatott.

Csakhamar újra háborút kellett viselnie, majd Boszniában a törökkel, majd a felföldön a csehekkel, majd Moldvában az ottani fejedelemmel. »Ez utóbbi háborúból győztesen visszatérvén (Thuróczy, Caput LXVI. p. 288.), Budán fényes és emlékezetes diadalmenettel fogadták. Ez alkalommal a királyi zászlókat s a magával hozott győzelmi jelvényeket Budavárába vitte, a melyek ott nagy ünnepiességgel a plébániai, igen dicsőséges, szűz Máriának szentelt templomba vitettek, hol is még mai napig láthatók.«

* * *

Mátyás király uralkodásának ezen idejéből közlünk egy, Budavárát feltüntető képet, mely baloldalt a királyi várat, közepén a Szent Magdolna egyházat, jobbra pedig a Nagyboldogasszony templomát mutatja be. Budavár ez ábrázolatának még 1470 előtt kellett készülnie, midőn ugyanis a Mária-egyház északi oldalán álló ú. n. Béla tornya még fennállott, a mely lehordatván, helyette a déli

oldalon, a még maig is kimagaslóbb ú. n. Mátyástorony épült.

E kép mellékelve van a Nürnbergben, 1493-ban nyomtatásban megjelent, latin és német nyelvű Schedel-féle világkrónikához (l. Magyar Nemzeti Muzeum könyvtárában). A krónika szövegének 139-dik lapján a képhez szóló, ezen igen rövid magyarázó szöveget találjuk: »Buda Magyarország legkitünőbb városa, a királyok lakóhelye. Fekszik a Duna partján. Egyik felől hegyes a vidéke. Ezen helynél sem erősebb, sem kellemesebb várat nem találhatni egész Magyarországon. Nem egy igen nevezetes kolostora, s más nyilvános és magán-épületei által ezen ország legjelesebb városa, s azért tartották arra méltónak, hogy királyi lak legyen, s nagy templomokkal, kőfallal és királyi várral diszíték fel.«

E Cronicára nézve, mely az egész világ történetét le írja s a szöveget mindenütt magyarázó képekkel kiséri, Salamon »Budapest története« czimű könyvében a következő megjegyzést teszi:

»Egy kép sincs a gyűjteményben, mely a hűség s a részletes kivitel dolgában több gondot árulna el, mint Budavár rajza. Az egész gyüjteményben nem találunk a budai főtemplomhoz hasonló templomot s a budai várfalakhoz, tornyokhoz és palotákhoz hasonló rajzokat.

A királyi vár körfalainak ábrázolata meggyőz arról, hogy a ki rajzolta, az a természet után vett vázlatok nyomán rajzolt. A ki látta a mai budai várat, a Schedel képén a várfalaknak a Duna felől, déli részére ráismer azon darabon, mely a vár déli sarkától az úgynevezett fegyvertárig vonul. A két párhuzamosan s egyenesen lejövő fal régente a Duna-partig ért, s ott egy hatalmas, rajzunkon elég otromba, úgynevezett torony zárta el.

Ezen négyszögben, melynek felső szélessége mintegy ötven öl, s kissé a Duna felé keskenyedik; kőből egy pil-

léres falat képez rajzunkon is s a mai valóságban is egy közbülső lépcsőzetet a vár oldalában. Onnan kezdve éjszaknak egy pillérekkel támogatott alacsonyabb fal kanyarodott befelé, megfelelően a váraldal domborodásainak, a mai fegyvertár déli sarkáig.

Világosan feltünteti rajzunk azt is, mit Bonfinius annyira kiemel, miszerint a belső királyi palota várfalait köröskörül járja egy fedett ablakos folyosó, mely rajzunkon a védőfalból kiáll. Jellemzők a külső udvar épületein is az erkélyek. Mindez nemcsak ékességül szolgált, hanem védőmű volt, honnan a fal alá tolakodó ellenséget jobban el lehetett űzni.

Az a pont, honnan a rajzoló a várat ábázolta, nyilván a pesti oldalon volt, szemben a mai királyi vár déli sarkával. E pont nem lehetett földszinten, hanem magas toronyban; mert a rajzban fel van tüntetve két helyen a budai hegyek csúcsaiból egy kevés, már pedig földszintről a várhegy épületein át meg nem pillantjuk.«

A királyi palotán kívűl Mátyás király igen sokat tett a Boldogasszony temploma szépítésére s ez irányban végrehajtott építkezései oly lényegesek voltak, hogy a templom mintegy újjá épült, úgy, hogy e lényeges változások után indulva, a templom az utóbbi időkben közönségesen »Mátyás« templomnak is neveztetett. Az persze hibás fölfogás, mintha a templom Mátyás királytól származnék, mert csakis az épület kimagasló délnyugati nagy nyolczszögű tornya építtetett általa, az ú. n. késő góth stil törvényei szerint. Különben az építésre vonatkozólag, valamint az ezen időtájban épült s a templom északkeleti kinyúlását képező Gara-kápolnáról is a könyv második részében fogunk szólani.

* * *

1476-ban a Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom fényes eseménynek volt szinhelye, mikor Mátyás király arragoniai Beatrixszal menyekzőjét ünnepelte. A király Nápolyból érkező arájját Fejérvárott fogadta, s miután ugyanott néhány napig tartózkodtak s több egyházi s világi ünnepségen résztvettek, a vendégek seregétől kisérve, Buda felé indultak, hogy esküvőjüket a Nagyboldogasszony templomában megtarthassák. (L. Bél Mátyás: Notitia Hungariae 215. és köv. lapjain.)

A menetben, melyet a külföldi követek nyitottak meg, legelől haladtak a velenczeiek, majd a nagyszámú fegyveresek és apródok jöttek, kik a királyi szinekbe voltak öltözve, fegyvereik ezüsttel és drágakövekkel voltak ékítve. Különösen feltünt a király és a királyné. Mindketten aranynyal gazdagon diszített drága szerszámú fehér lovon ültek. A király drágakövekkel kivarrt öltözetben s fegyverzetben, a királyné gyöngygyel ékített kék ruhában, vállán bíbor palásttal.

Budavára kapuinál a tanács és nép várta a nászmenetet. A papság az egyházban őrzött ereklyékkel vonult a fejedelem elé, ki arájját, először lépvén ez a városba, mindenekelőtt a Nagyboldogasszony egyházába vezette. Itt a dicsének elhangzása után, Mátyás király kezét Beatrixnak nyujtván, ugyanolyan pompával a királyi palotának számára berendezett lakosztályába kisérte.

Az ezenkori források az utolsó részletekig bőven leírják az ez alkalommal kifejtett nagyszerű fényt és pompát; fölemlítvén, hogy a lakománál ki hol ült s több efféléket. Mi azonban csakis annyiban tárgyaljuk az ünnepségeket, a mennyiben templomunk történetére vonatkozással vannak. A készülődés a menyegzőre több napig eltartott, míg végre a karácsony előtti időben (1476 decz. 22-dikén, vasárnapi napon) nagy fénynyel megtartatott.

Vasárnap reggel volt, igy szól a krónika (Bél, 22.), midőn a királyi udvarban az esketés alkalmából az idegenek

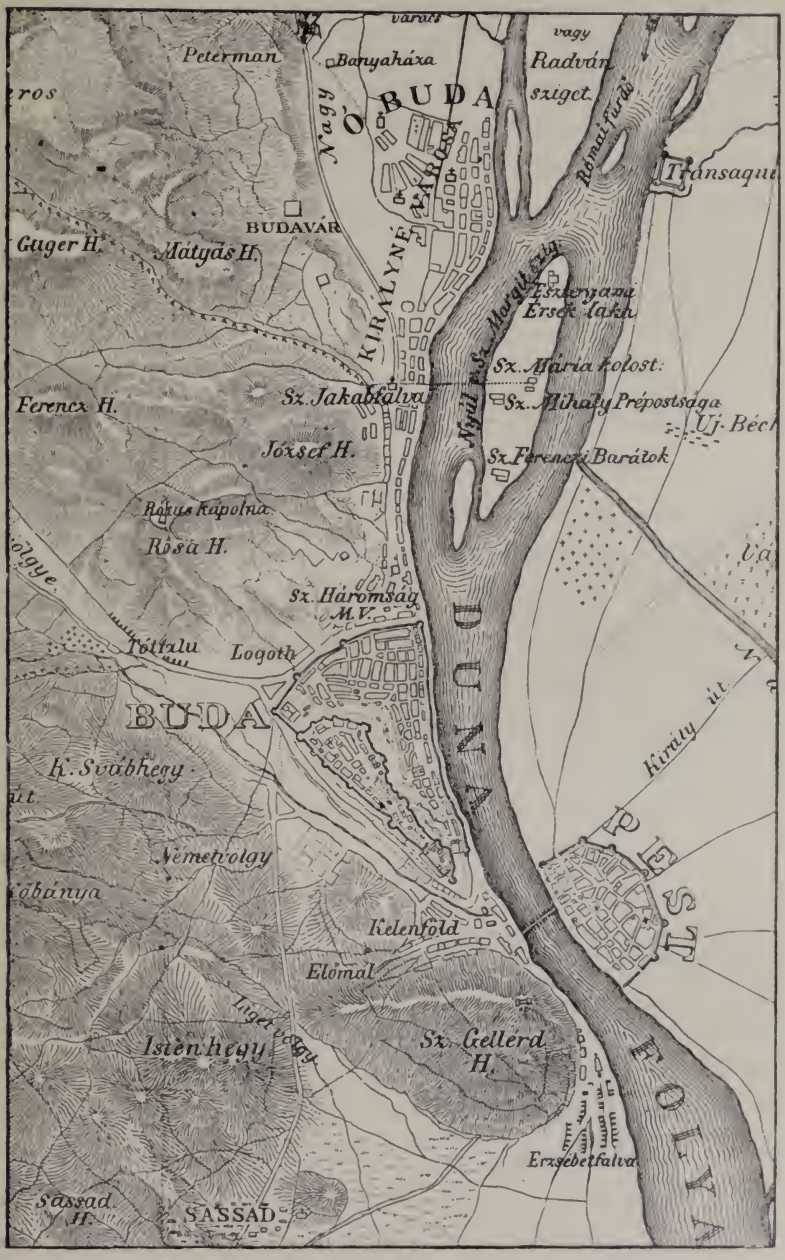

Budapest helyrajzi térképe, Mátyás korából a XV. században.

nagy sokasága gyülekezni kezdett. Ismét a velenczei követek törekedtek a királyi pár mellé jutni. — Midőn ugyanis a szertartásmester mindenkinek kijelölte volt helyét, ők a többi fejedelmi vendégek megütközésére más helyeket választottak. Midőn mindnyájan már készen voltak, hogy a szertartás kezdődhessék, a király, magán lakóosztályából kijövén, üdvözölte mindnyájukat rangjuk szerint; még pedig első sorban a herczegeket és herczegi küldötteket; s minekutána mindnyájan a teremből kivonultak és lovaikra ültek, követte őket a király és királyné is.

Igy tehát nagy pompával s a minden egyes részvevő által kifejthető legnagyobb fénynyel, szűz Máriának templomába indultak, a hol a királyt a herczegek s a nápolyi király szónokai várták és fogadták. Ezeket megelőzték a németországi választók és fejedelmek követei s végre a velenczeiek s mások, a szertartásmester által megállapított sorrendben. A templom bejáratánál a lovakról leszálltak és ugyanazon rendben indultak a főoltárhoz, a hol egymással átellenben két aranynyal, igen drága párnákkal és szőnyegekkel diszített királyi szék volt felállítva; a melyek egyikén, a jobboldalin, a király, a másikon a királyné foglalt helyet. A királyné legnagyobb értékű aranyozott, kerek vörös ruhát viselt, s e fölött palástot; fején pedig gyöngyökkel, aranynyal s drágakövekkel diszített királyi éket.

A király és a királyné felett arany takaróval ellátott hordható, magas mennyezet volt alkalmazva, melyet hat rúdon, hat herczeg tartott. Gábor püspök, ki az esketési szertartást végezte, a csak imént szentelt vízzel meghintette őket, s a vőlegényt és menyasszonyt, magyar szokás szerint a vőlegény jobbra, a mennyasszony balra lévén, az oltárnál megáldotta. Az egyházi szertartás egész részleteiben így hangzik (Thuróczy, 340. lap): A király a királynénak kezét nyujtván, maga vezette őt az oltárhoz, s miután a püspök a kölcsönös házassági hűség esküjét teljes szer-

tartások közepette megerősítette, mindketten saját székeikhez visszatértek.

És midőn a király anyja, Szilágyi Erzsébet, s ugyanúgy a nápolyi király fia, az új házaspárnak szerencsekívánataikat előadták, és azok viszont ezeket megköszönték, megkezdődött az ünnepies szent mise nagy méltósággal s vallásossággal. A szent misénél, kevéssel az áldás előtt, a király a királynét ujolag kezénél fogta s az oltár elé menvén, vele együtt térdre borult, s midőn boldogságot és üdvöt esdettek, a püspök által sok szóval tolmácsolva, fölegyenesedvén, saját helyükre mentek. Az evangeliomos könyv s az úgynevezett béke-mondás körüladása után minden szent tényked és befejeztetvén, a templomból kivonultak s a szertartásmestertől meghatározott rendben visszamentek a királyi palotába. Közel a királyi termekhez lovaikról leszálltak s beléptek a palotába.

Az egyházi szertartások után a királyi pár az újonnan épített fejedelmi lakóosztályban a vendégek szerencsekivánatait fogadta. Majd a díszebéd következett, melynél a király és a királyné ültek asztalfőn; s ezután a külföldi követek adták át ajándékaikat. Másnap lovagjátékok s harczi küzdelmek adattak elő, melyben a sok idegen főúr és lovag is résztvett.

* * *

Mátyás király, hogy Magyarországnak hatalmát emelje s így annál biztosabban szállhasson szembe az ozmán császár haderejével, érdekkörébe vonta a szomszédos nyugati országokat és tartományokat, mely eljárásban legnevezetesebb volt Mátyásnak Csehország királyává történt megválasztása, másrészről pedig a német birodalmi városnak, Bécsnek elfoglalása.

Az egyesült cseh, morva és sziléziai rendek Olmüczben egybegyűlvén, 1469 május 3-dikán Mátyást a három

ország fejedelmévé választották. Az irott kútfők szerint, a Szentlélek segítségül hivása után, a rendek elnöke beszédet tartott, melyben »egy igaz keresztény király« megválasztásának szükségét fejtegette s a jelenlevőket felhívta, hogy a választást haladéktalanul hajtsák végre s mindegyik adja be szavazatát. Ez megtörténvén, az elnök ünnepiesen kihirdette, hogy egyhangulag Mátyás választatott meg Csehország királyává.

Ekkor a pápai követek vezetése mellett Mátyás elé járultak, és őt a székesegyházba vezették, hol a rendek elnöke a megválasztását tudomására adta. »Alázatos kéréstek — így hangzott Mátyás király válasza — meghallgatván, a Mindenható dicsőségére, a keresztény hit megszilárdítására, a szent szék javára és a dicső cseh birodalom hasznára, készek vagyunk királyotok és uratok lenni!«

A rendek elnöke köszönetet mondva, három ízben intézte az egybegyűlt néphez a kérdést: akarják-e, hogy Mátyás Csehország királya legyen? Háromszor hangzott fel lelkesen az »Akarjuk!« Mátyás az esztergomi érsek és a boroszlói püspök kezébe letette az esküt, s a rendek bemutatták hódolatukat. Hála-istenitisztelet zárta be az ünnepies cselekményt.

A város vigalmak szinhelye lett. A főpiaczon egy kút csöveiből egész napon át folyt a bor a nép számára. A rendeket, több száz személyt, Mátyás saját lakában vendégelte meg, s a cseh urak bámulattal szemlélték az arany és ezüst edények gazdag készletét. A katholikus lakosság mindenfelé élénk örömmel fogadta s egy új korszak hajnaláúl üdvözölte Mátyás megválasztásának hírét. (Palaczky, 586—589. l.)

Olmüczből Mátyás a cseh koronához tartozó Szilézia fővárosába, Boroszlóba vonult, hol május utolsó napjaiban a rendek hódolatát fogadta. Itt is szakadatlanul követték egymást a lakomák, tánczvigalmak és lovagi játékok. Ez

idő óta gyakrabban tartózkodott Mátyás király Boroszlóban, hol a német fejedelmeket és követeiket nem egyszer fogadta.

Mindezeknél nevezetesebb volt Bécs városának elfoglalása. Mátyás a császárral fennállott viszálykodása közben ugyanis 1484 elején hozzá látott Bécs megszállásához. Egymásután foglalta el a körülfekvő helyeket; márczius 11-dikén Lajta-Bruckot, április 15-dikén a Bécs fölött uralkodó Kahlenberget. Miután a várost a Duna jobb partján teljesen körülzárta, a bal parton Korneuburg ostromát kezdte meg, mely ostrom sokáig elhuzódott, s csak miután a császári felmentő sereget is megverte, sikerült neki e helynek elfoglalása.

Majd ismét a Duna jobb partjára vezette át seregét, és 1485 első napjaiban Bécs városának teljes berekesztésére tette meg intézkedéseit. Ő maga Währing mellett foglalt állást. Január 29-dikén déli tizenkét órakor kezdődött a város lövetése. De az ostrom sokáig tartott, s az őrség ismételt kitörései alkalmával sok kárt tett az ostromlóknak. A városban e közben nagy inség és drágaság uralkodott. A polgárság békétlenkedni kezdett, és alkudozások megindítását sürgette, míg a császári kapitányok ez óhajtás teljesítését napról napra halogatták.

Végre a feladást nem lehetett már többé halogatni, s a városban levők abban állapodtak meg, hogy az egyetem tanárai tegyék meg erre nézve az első lépést a tudománykedvelő király előtt. Küldötteik május 14-dikén jelentek meg a magyar táborban és egyelőre fegyverszünetet eszközöltek ki. Majd abban egyeztek meg, hogy, a mennyiben junius első napjáig felmentő sereg nem érkezik, a város megadja magát; az őrség lovaival, fegyvereivel és összes podgyászával szabadon elvonulhat. — Felmentő sereg nem érkezett.

A kitűzött napon, 1485 junius 1-jén, tartotta Mátyás, nyolczezernyi hada élén, bevonulását a Habsburgok szék-

városába, hol a tanács, a papság és az egyetem ünnepiesen fogadta. Még fényesebb fogadásban részesült öt nappal utóbb a királyné. A Szent István dómjának fenséges boltívei alatt tartott hála-istenitisztelet után a főherczegek régi várpalotájában szállottak meg, melyet csakhamar fényüző módon rendeztek be, és függőkertek alkotásával szépítettek.

Mátyás a hódítás jogczímén Ausztria törvényes uralkodójának tekintette magát. Fölvette az osztrák herczeg czímét. Bécs város tanácsától hűségi eskűt követelt. A tartomány rendeinek gyűlést hirdetve, hódolatukat fogadta s adót szavaztatott meg. Magyarországi híveinek jószágokat adományozott Ausztria területén. A bécsi püspökségre magyar főpapot nevezett ki, Dóczi Orbánt. (L. Fraknói Vilmos. T. É. Mátyás király.)

* * *

Hogy főtemplomunkra visszatérjünk, Mátyás király uralkodása alatt még sok fényes ünnepségnek volt színhelye a Boldogságos Szűz budavári temploma, melynek egyházi fejei akkoriban nem kisebb urak, mint János, Arragonia herczege (1479—1486.), a királyné testvér-öcscse s a római szent-szék bíborosa és esztergomi érsek, s Hippolit Estei herczeg (1486—1496.), Modena és Ferrara ura, a római szent-szék bíborosa, szintén esztergomi érsek — voltak. Persze, ily körülmények között a templom maga visszatükrözője levén az abban lefolyt ünnepségeknek, díszben és fényben csak növekedhetett.

Utoljára azon alkalommal fogadta be a Nagyboldogasszony temploma dicső újjáépítőjét, midőn hamvait Bécsből Fejérvárra vivén, az ország zászlósai itt helyezték el átutazóban. Antonius Bonfini (Rerum Ungaricarum Decades IV. Liber VIII. pagus 666.) részletesen leírja Mátyás király halálát, mely tudvalevőleg 1490 április 6-án, életének 47-dik

esztendejében, 32 évi dicső uralkodása után következett be; s vele hunyt el a nemzet jóléte s az igazság is.

Budavárának térképe a XIV—XVI. században.

* * *

A közlésre érdemesnek találjuk a következő emlékdalt Mátyás király halálára. (L. Régi magyar költők tára, kiadja a magyar tudományos Akadémia. I. kötet XIV. pont.)

Néhai való jó Mátyás királ!
Sok országokat Te birál,
Nagy dicsérettel akkoron valál,
Ellenségednek ellene állál.

Hatalmasságodat jelentéd,
Bécsnek hogy városát te megvennéd,
Ékes sereged ott féletéd,
Királi széked benne helheztetéd.

Nagy ékessége tisztességenknek,
Nagy bátorsága félelmenknek,
Ótalmazója magyar népeknek,
Rettenetes lél az ellenségeknek.

Királok kezek lél te hatalmas,
És nagy igyeknek diadalmas,
Néped kezett nagy bizodalmas:
Légy Úristennél immár nugodalmas.

* * *

Az e korban fennállott egyéb budavári templomokra nézve röviden a következőkben szólunk. Egyike ezen egyházaknak:

1. Remete sz. Pál temploma. Az a szerzetes rend, mely e templomot birta, magyar eredetű volt. A tatárdúlás után ugyanis több jámbor férfiú, köztük Özséb, esztergomi kanonok, a pilisi hegyek közé vonult s ott Szent Pál példája után remete életet folytattak, majd egyesülve szerzet-renddé alakultak. S így alakult a remete Szent Pálról nevezett szerzet, a Pálosok vagyis Paulinusok szerzete. E rendet Lodomér primás, majd a pápa nevében Gentilis bíboros

s pápai követ, végre XXII. János pápa maga megerősíté, s anyahelye először Pilis-Szent-Kereszt, azután a Buda melletti Szent-Lőrincz volt.

Midőn Nagy Lajos, Magyarország királya, a velenczeiekkel háborút viselt, győzelmei után a békekötés egyik feltételéül a Szent Pál ereklyéit is átvette s azokat nagy ünnepiességgel a budai hegyekben levő Szent Lőrincz kolostorba kisérte. A szent tetemei ez időtől fogva e helyütt, a róla nevezett szerzetesek templomában tiszteltettek. — A magyar földön keletkezett rendet a nép igen megszerette, annyira, hogy idővel annak a magyar szent korona országaiban több mint százötven szerzetháza keletkezett.

Mi sem természetesebb, mint hogy a rend az ország fővárosában is töredekett helyet nyerni, s így Budavárában is, a mint a Pálosok évkönyvei (II. könyv, XV. fejezet) bizonyítják, szintén épült Szent Pálnak egy temploma. Ez évkönyvekben ez van följegyezve: »Lajos király a mi szerzetünknek Buda falain belül fölötte nagyszerű tartózkodási helyet és templomot építtetett, a mely által Szent Pál neve hirdettetik, s arra a czélra szolgál, hogy, ha ellenséges támadások által a szerzet külső kolostorai fenyegettetnek, a rendtagok a vár falain belül védelmet találjanak.« (L. Schier Xystus: Buda Sacra 53. pagus.) E gót templom falának egy része még mai nap is fennáll s látható az Úri-utcza 33-dik számú háznál. A szentély, mely kelet felé fordulva, a hátsó utczába nyúlt, annak nevét adta s Mátyás király korában Szent Pál (mai Országház) utczának neveztetett.

Egy másik nevezetes egyházi épület

2. a Szent Zsigmond egyháza és prépostsága. A római szent birodalom császárja, Zsigmond, Magyarország királya, a fejedelmi palotája előtti téren templomot építtetett s azt káptalannal látta el. Ezt azon czélból tette, hogy az udvaránál tartózkodó cseh és szláv ajkú alattvalóinak is legyen nemzeti templomuk, mint a hogy már a magya-

roknak, németeknek és olaszoknak volt a várban; a szent ferenczrendiek templomában ugyanis olasz szerzetesek voltak.

Mátyás király idejében a körülmények még jobban megállandósultak, mint a ki győzelmes háborúi folytán Csehország, Morva és Szilézia királyának elismertetett és e czímét és méltóságát mindvégig meg is tartotta. A Szent Zsigmond templomában temettetett el Mátyás király első neje, a korán elhunyt csehországi származású Podiebrad Katalin is.

1512-ben Bakács Tamás, a római szent-szék biborosa, esztergomi érsek a magyarországi viszonyokat tárgyaló pápai bullát felolvasván, itt, e templomban hirdette ki a keresztes háborút a törökök ellen s adta át a szentelt lobogót Dózsa Györgynek, hogy vele a veszélyeztetett határszélek megvédésére a hitetlenek ellen induljon.

A török uralom alatt a templom a prépostsággal együtt romba dőlt. Budavárának visszafoglalása után a helyiségek felett helyszíni vizsgálat tartatott, s a királyi kamara meghagyása folytán a városi hatóság részéről az újonnan kinevezett prépostnak átadattak. Elvben így megújíttatott ugyan a régi állapot, de valóságban ez csak az új királyi palotának felépülése után foganatosíttathatott.

Mária Terézia királynő az 1767-ben befejezett budavári királyi palotában nagyobb szabású kápolnát építtetett, melyet Szent Zsigmond tiszteletére szenteltetett. Ily úton a régi, XV. századbeli templom és prépostság folytatást nyert s maig is fennáll. Ugyanitt helyeztetett el Szent István király ereklyéje, az úgynevezett »Szent Jobb«, mely a raguzai köztársaság birtokában volt, de az apostoli fölség Magyarországnak visszaszerezte.

3. A klarissa apáczák temploma és kolostora.

E szerzetes rendet Szent Klára alapította; tagja lett alapításának mindjárt első éveiben, magyarországi Szent Erzsébet, II. András király leánya (meghalt 1231-ben).

A budavári szerzetháznak alapításáról nincsenek hiteles adataink, de más részről bizonyos, hogy a vegyes házbeli királyok alatt e szerzetnek a várban temploma és kolostora volt.

Angelo János biboros egy 1448-ban kiadott szabadalom-levélben kimondja, hogy a várbeli ferenczrendű templom közelében lakó apáczák a szentségek felvételére nézve az említett ferenczrendűekhez forduljanak. 1484-ben Mátyás király védőlevelet ad ki, a melyben, a Szent János evangélista temploma mellett lakó Szent Klára, vagy máskép Szent Ferencz harmadik rendjét tevő szerzetesnőket úgy személyükre, mint vagyonukra nézve védelmébe fogadja.

Midőn a törökök 1526-ban az országba törtek s később, 1541-ben Budát elfoglalták, a Margit szigetén lakó dömés apáczák régi helyüket elhagyták s a pozsonyi klarissáknál találtak menedéket. Miután a török hódoltság majd 200 évig tartott, a dömés-rend, melynek önálló szerzetháza elpusztult, lassanként beleolvadt a klarissa-rendbe, s így ezek amazok jogutódaivá lettek.

Ezen tény által is megerősödvén, Budavárának visszafoglalása utan a klarissák régi helyüket kérték a várban, melyet 1714-ben III. Károly magyar király engedélye folytán meg is nyertek. Ugyanazon helyen, melyet évszázádokkal előbb birtak, az apáczák templomot és kolostort kezdtek építeni. A hitéletre nézve igen nagy tevékenységet fejtett ki a szerzetház. Magyarországban a legelső »Jézus szent Szíve« társulat itt alakult, melyet XIV. Benedek pápának 1753-ban kelt bullája alapján Szentillonay József léptetett életbe.

Épületüket idővel a helytartótanács foglalta el, telkük más részén pedig az országház épült. (L. Rupp Jakab: Budapest helyrajzi története.)

* * *

Mátyás király idejében a budavári főtemplom plébániájához tartozó résznek ugyanoly alakja volt, mint jelenleg; ugyanazok az utczák voltak mint most, sőt egyenként még ugyanazon házhelyek is megmaradtak.

A hegytető, fensík, melyen a vár épült, egyenszárú háromszög alakjával bir, melynek csúcsa délnek áll s befogója az éjszaki oldalon fekszik. A szárak találkozásánál, tehát a déli kiszögelésnél feküdt a királyi palota s kamaraház; továbbá azon épületek, melyeket IV. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond s Mátyás király emeltek; ezek után mindig északnak indulva következett a Szent György-tér, honnan két utcza, a Szent Zsigmond- és Szent György-utcza vezetett azon szabad térre, melynek keleti oldalán a vízivárosi kapu, a nyugati oldalán pedig a fehérvári kapu állottak. Idáig terjedt a belső vár.

A külső, s inkább a polgárok által lakott várrész az előbbinél jóval nagyobb volt. Utczái a mai Dísztértől kiindulva déltől északnak huzódtak, s mivel innen észak felé a vár mindinkább szélesbült, bizonyos távolságban az útvonal ketté vált, hogy egy-egy új utczának adjon helyet, mely összesen három ponton történt, ú. m. az Olasz-utcza s Mindszent-utcza szétágazásánál, a Szent Pál-utcza s Szent Miklós-tér ketté válásánál, s végre az Eötvös-utcza és Szent Miklós-utczák vonalánál. Ide számítva még az ezen utczákat keresztező és összekötő Német-utcza és Evangelista Szent János-utczákat, Budavárának összes utczáit felsoroltuk.

A vár leghosszabb utczája volt a nyugoti oldalon végig huzódó ú. n. Olasz-utcza (mai Úri-utcza), mely nevét az ott lakó olaszoktól nyerte. Róbert Károly, ki maga Itáliából jött, valamint fiának Nagy Lajosnak nápolyi összeköttetései igen sok olaszt vonzottak Budára, mely állapot Mátyás király alatt még inkább fokozódott, kinek neje Beatrix királyné szintén olasz származású herczegnő

Budának képe az 1470. év táján. A nürnbergi krónikából.

volt. A kereskedés, a banküzlet, a Mátyás király által épített palota, valamint a Boldogasszony-templom építése, mind az olaszok kezében volt. Nem csoda tehát, hogy a vár lakosainak jó részét olaszok tették. Az utczák szétágazása kezdődött a Mária Magdolna-templomnál a hol az útvonal először vált ketté s déli iránya Mindszent-utczának (mai Tárnok-utcza) neveztetett. Nevét a hatalmas Gara család által alapított s a Boldogasszony templomához csatolt, Mindszentek kápolnájától nyerte, melyhez a legközelebbi útvonalúl szolgált.

A mai Szent Háromság-téren s utczákat keresztező Német-utczánál másodszor tört meg az útirány, s a nyugati vonal a Szent Pál-utcza nevet viselte. Elnevezését a paulinusok Szent Pál egyházától nyerte, melynek kelet felé álló szentélye ez utczába nyult. Manap az utcza az ide épített s e század első felében, egész 1848-ig használt országháztól, Országház-utczának neveztetik. A keleti útvonal a Szent Miklós-térre nyilt (ma Iskola-tér), arra a helyre, a hol az 1686-diki ostrom alkalmával, szept. hó 2-dikán, az utolsó budai török basa halálát lelte. A Szent Miklós-tér a dominikánusok Szent Miklós egyházától kapta nevét, mely templomnak homlokzata e térre nyilt.

Harmadszor és utoljára itt váltak szét kettős irányban az utczák, melyek nyugati vonalát Eötvös-utczának (mai Fortuna-utcza), keleti vonalát pedig Szent Miklós-utczának (mai Verbőczy-utcza) nevezték. Elnevezésükre nézve az Eötvös-utcza nevét az itt letelepedett nagy számú arany-, ezüst- és ékszer-művesektől kapta, majd a török hódoltság után, Buda város tanácsa által az utczában épített »zur Fortuna« (Fortuna istenasszonyhoz czímzett) nagy vendégfogadótól nyerte. A keleti irányú Szent Miklós-utcza pedig a fent említett Szent Miklós-egyháztól nyerte elnevezését s torkolata a várból Bécs felé irányuló országútnak néző ú. n. Bécsi kapu volt. Mai nap Wer-

bőczy-utczának nevezik, az 1541-ben élt országbiró majd nádor, Werbőczy István után, ki a Bécsi kapu-téren lakott s a török uralom kezdetén a magyarok városbírája volt.

A vár északi oldalán, az eddig említett utczákat szegélyezte az Evangélista Szent János-utcza (mai Nándor-utcza), mely nevét a ferenczrendűek Evangelista Szent János egyházától nyerte s innen nyugattól kelet felé huzódva a Bécsi kapuig terjedt. A mai Nándor-utcza elnevezést az V. Ferdinánd, magyar király idejében, 1847-ben, épült kaszárnyától nyerte, mely épület ez utczának kiindulási pontja. Ezzel befejeztük volna a vár helyrajzi leirását, a mit mint az általunk leírandó Boldogasszony-templomának plébániai területét szükségesnek tartottunk itt felemlíteni.

Említettük azt is, hogy nemcsak a mai utczák azonosak a Mátyás király korabeli utczákkal, hanem a házhelyek is ugyanazok. Budavárának 300 háza közűl a legtöbb még megőrizte régi kapualját. Igen sok ilyen kapualj van, mely a legszebb gót stilt tünteti fel s mely éppen arra mutat, hogy ezen épitmények legkésőbben Mátyás korából valók, mely idők után tudvalevőleg a gót stil már elhagyatott, s a renaissance épitmények kezdtek érvényre emelkedni.

* * *

Budavárának középkori régiségeiről szólván, egy körülményt még szükségesnek tartunk fölemlíteni. A történetírók sokat vitatkoztak azon, vajjon a Szombat-kapu mentén feküdt Szent János templom, a Vízivárosi kapu vagy a Bécsi kapunál értendő-e? Véleményünk szerint a megoldás a következőkben állhat. Valóságban két ú. n. Szombat-kapuról, s ugyancsak két Szent János-egyházról lehet szólani. A Szombat-kapu nevét a heti vásároktól nyerte, melyek szombati napon a kapu melletti téren tartattak.

Hogy már réges-régen szombati napon tartották a heti vásárokat, csakúgy mint a jelen időben, a budai várban, ezt bizonyítja IV. Bélának a margitszigeti apáczák részére adott szabadalmi levele, melyben jogot ád a szerzetnek, hogy a szombati vásárok alkalmából vásár-pénzt szedhessen.

Már most e heti vásár, megint csak úgy mint jelenleg, mind a két kapunál tartatott. A Vízivárosi kapunál volt a zöldség s hüvelyes vetemények vására, míg a Bécsi kapunál a sertés- és borjú-vásár. A középkorban az előbbi helyet »Szombathely«-nek, az utóbbit pedig »Szombatpiacz«-nak nevezték. Ép úgy mind a két helyhez közel volt egy Szent János templom. Csakhogy a Vízi kapunál a »Keresztelő Szent János« temploma, míg a Bécsi kapu mentén a még mai nap is fennálló »Evangelista Szent János« temploma, mely jelenleg a helyőrség istentiszteleti czéljára szolgál.

Az Evangelista Szent János egyházáról már e könyv II. fejezetében bővebben szóltunk. A Keresztelő Szent János templomáról csak röviden jegyezzük meg, hogy a kaputól oldalt feküdt s Schier Xystus szerint (Buda Sacra, 47. lap) a törökök idejében mecsetnek használták, talán épen azért, mert a város parancsnoka mellette tartott lakást. Budavár visszafoglalása után a karmeliták birtokába került, de külömben mint romot le kellett rombolni s helyébe új kolostor-épület emeltetett. Manapság a hadparancsnokság (Generalkommando) hivatala van az épületben.

* * *

Mátyás király halála után az özvegy királyné, a nádor hozzájárulásával, az ország rendeinek május 15-kére a Rákosra királyválasztó országgyülést hirdetett. Itt a sok trónkövetelő közül, Corvin János mellőzésével, Ulászló cseh királyt választották királylyá.

A Mátyás korabeli szokások a Jagellók alatt is megtartattak. Minden, a mi közjogi jelleggel birt s az államéletre kihatással volt: mint a királyok bevonulása, a háború kihirdetése, a győzelem megünneplése s egyéb nagy fontosságú események, a templomban tartott isteni tisztelettel kapcsoltattak össze.

II. Ulászló (1490—1516) gyönge uralkodó volt; kicsinyes eszközökkel tartogatta a hatalmas magyar birodalmat, melyre a török mindinkább veszélyessé vált. Fia, II. Lajos király (1516—1526), több jó szándékkal mint képességgel megáldva, a végromlást már nem tartóztathatta fel. Már 1521 aug. 29-én Nándorfehérvár meghódolt a török szultánnak.

Azonban legborzasztóbb volt a haza sorsára a gyászos kimenetelű mohácsi csata, melynek lefolyását Horváth Mihály így adja elő: »1526 augusztus 29-kén egy csöndes, szép nyári nap reggelén Mohács alatt egy mérföldnyire csatarendbe állíttatott a harczot már alig várható magyar sereg. A király a hadosztályokat Tomoryval körüllovagolván, mindenütt harczvágyat s bátorságot látott visszatükrözni a vitézek arczairól. A török had azonban reggel megindulván, azon halmokat foglalá el, melyek félkörben vonultak el a magyar tábor előtt, — s melyeket előbb meg nem szállani, nagy hiba volt a magyarok részéről. E halmokra, honnan az egész magyar tábort át lehetett tekinteni, déltájban érkezett meg Szulejmán, s ott azonnal tanácskozást tartott pasáival; három óra tájban pedig a támadót megfuvatta.

Midőn a tárogatók megriadtak, a király harczsisakot tétetett fejére, miközben vész előérzete szállotta meg szívét. s arczát halálsápadtság borítá el. Mint villámförgeteg rohant ezután a magyar sereg a törökre, s ennek előhadát visszanyomván, űzni kezdé. Utánok iramodék a király is a második hadoszloppal; de e közben a jobb szárny a 300 török ágyútól, melyektől már alig volt

10 lépésnyi távolságban, iszonyú csapással visszavettetett; minek következtében a középhad is megzavarodott; és a csata, melytől az ország sorsa függött, rövid másfél óra alatt el lőn döntve. A király futásában, midőn a Cselye patakon átakart ugratni, fáradt lova a meredek partról hanyatt esett, s a szerencsétlen Lajos a mocsárba fuladt.

Szulejmán a győzedelem után Budának tartott, melynek lakosai Földvárig küldötték elébe a vár kulcsait. A királyné (Habsburgi Mária) híveivel sietve elhagyta a várat s Pozsonyba menekült. Szulejmán Budára érkezvén, egy ideig itt pihent, majd hajókra felrakván Mátyás király könyvtárát s a királyi palota kincseit, azokat elvitette. Kivonulásakor, mely szeptember 24-én történt, egy tűzzel-vassal feldúlt s jó részben a lángok martalékává lett várhelyet hagyott hátra.«

* * *

A gyászos mohácsi csata után újra királyválasztó országgyűlésre jöttek össze a magyar főurak. Két nagy párt állt egymással szemben. A nemzeti párt, mely Zápolya Jánost kiáltá ki királynak s az udvari párt, mely ausztriai Ferdinándot hivta a trónra. Ez egyenetlenségek folytán a török hatalom s az idegen befolyás csak annál inkább elő lett segítve s érvényre jutott.

Budavára sok húza-vona után végleg Zápolya kezén maradt. 1529-ben, midőn Szulejman Bécs meghódítására indúlt, bevonult Budavárába s rövid ideig őrséget is tartott benne. 1541-ben Ferdinánd megkisérlette a vár bevételét. Elküldte Rongendorf vezérét a vár megvívására, ki miután erőszakkal be nem vehette, cselhez folyamodott. Több budai polgárral egyetértve, éjnek idején a még mai napig is fennálló ú. n. Jezsuita-lépcsőn behatoltak a várba s a Boldogasszony temploma előtti téren gyülekezni kezdtek katonái, majd azonban az őrségtől észrevétetvén,

levágattak. Szulejman ez esetről értesülvén, Magyarországba jött s Buda előtt tábort ütött, hova meghítta az özvegy királynét gyermek fiával együtt. Midőn a királyné s kísérete a török táborban voltak, a janicsárok mintha csak kiváncsiságból s mint jó barátok tennék, kis csapatokban fölmentek a várba; midőn pedig már vagy 3000-en voltak együtt, parancsolólag léptek föl, a várbeliektől elszedték fegyvereiket s az őrséget maguk vették át. Ily úton, csel által jutott Budavára hosszú időre a török kezébe.

A Nagyboldogasszony-templomot a törökök mecsetté alakították át, az oltárokat s szent képeket ugyanis kivitték s a falakat a Koránból vett feliratokkal látták el. Szűz Mária temploma a török korban »Eszki dsamizi«, ó vagy nagy mecsetnek neveztetett. E tény által, hogy t. i. a templom mecsetté alakíttatott át, a rossz mellett az a jó történt, hogy ez által a törökök a templomnak gondját viselték: tatarozták s falait gondozták, míg a többi, általuk nem használt templomok elhanyagoltattak s így lassankint elpusztultak.

Az újonnan felavatott s átalakított ó mecsetbe 1541 szeptember 2-án vonult be először Szulejman császár, hogy Allahnak hálát mondjon. Ily állapotban maradt a templom 1686 szept. 2-dikáig, midőn is eredeti rendeltetésének visszaadatott s szűz Mária mennybemenetele emlékére fölszenteltetett. Török mecset a várban külömben hat volt, s ugyanannyi az alsó városban. (L. Rupp Jakab: Budapest helyrajzi története.) A várbeliek voltak: 1. az Eszki dsamizi (ó mecset), szűz Mária temploma; 2. a szerailik dsamizi (királyi palotai mecset); 3. a Jeni dsamizi (új mecset); 4. a Szaat dsamizi (óra-mecset); 5. a Feth dsamizi (győzedelem-mecset); s 6. a Pasa dsamizi (a basa-mecset). Az alsó városban voltak: 1. a Taban dsamizi (a talp-mecset); 2. Mataf dsamizi (körmenet-mecset); 3. Szu dsamizi (a vízi-mecset); 4. Toighun dsamizi (sólyom-

mecset); 5. és 6. Musztafa és Hadsi Achmed-dsamizi (Musztafa és Hadsi-Achmed basák építményei).

Több XVI. és XVII. századbeli, Budán megfordult külföldi utazótól maradtak fenn leirások, melyek szomorú képet tárnak elénk arról a siralmas állapotról, melyben Mátyás király palotája s a Boldogasszony temploma a török hódoltság idejében voltak.

* * *

Az ezen időszakban élt keresztény plébánosok közül, kik a Nagyboldogasszony egyházánál alkalmazva voltak, ismeretesek: Angelus, 1470-ben; Márton 1485—1490, szépművészet- és hittudós, apostoli jegyző, budavári plébános, ki Mátyás királynak kedveltje volt s a fejedelmet és nejét Bécsbe vonulásukkor ünnepies beszéddel fogadta s a bécsi egyetem pártfogása mellett szót emelt; Mihály 1510-ben, ki a magyar király nevében Zsigmond lengyel királynál járt, s ennek Zápolya, szepesi gróf leányát eljegyezte. A török hódoltság idejében is neveztek ki plébánosokat azon reményben, hogy helyüket elfoglalják, mihelyt a vár a keresztények kezébe visszakerül. Igy 1612-ben Oláh Miklós esztergomi érsek által Budavárra kinevezett plébános érseki helyettessé jelöltetett.

Ez időben budavári birák voltak: 1461-ben Münzer János, 1462-ben Erméni István, 1466-ban Budai István, 1468-ban Angyal István, 1472-ben Kovách István, 1473-ban Dax Lipót, 1475-ben Aruntyer János, 1476-ban Forster György, 1479-ben Üveges Máté, 1481-ben Bucsonai Lőrincz, 1486-ban Keresztes János, 1488-ban Adam Gergely, 1489-ben Menigos Tamás, 1491-ben Pempflinger János, 1498-ban Kanczelin János, 1503-ban Chelemy Péter, 1504-ben Theten István, 1507-ben Harbar János, 1512-ben Nagyszáju Márton, 1514-ben Székely István, 1515-ben Füszeres Mihály, 1518-ban Hamburger Farkas, 1521-ben

Harbay János, 1524-ben Nagy Péter, 1526-ban Freuburger Farkas, 1530-ban Pálczán Péter, 1533-ban Patikárus Mihály, 1535-ben Etheky Albert, 1536-ban Pethy Tamás, 1538-ban Pálczán Péter, 1541-ben Athady János.

* * *

Egy fényes korszak fel- és letünését látjuk a most előadottakban. Mátyás király alatt elérte Magyarország dicsőségének délpontját s halálával csakhamar leszállt a sülyedés lejtőjén.

»Valóban nem lehet meglepőnek tartanunk, — írja Fraknói —, hogy a megrendítő fordulat hatása alatt Mátyás utolsó kanczellárja és végső éveiben legbefolyásosabb tanácsosa: Várad püspöke, az udvar fényéről és főpapi székének gazdagságairól lemondva, szent Ferencz szőrruháját öltötte föl és kolostorba vonult, hogy ott a földi nagyság buborékhoz hasonló mulandóságáról elmélkedjék!

A magyar nemzet régtől fogva a kereszténység előharczosának feladatát tölté be. Hősi erőfeszítései közepett a megoltalmazott nyugoti Európa elismerésében, néha támogatásában is részesült. De szavának nem volt súlya, érdekeit nem vették figyelembe. Mintha rendeltetése az lett volna, hogy mások biztonságának őre, idegen hatalmi czélok eszköze legyen.

Mátyás szelleme a legkivételesebb sokoldalúságot tünteti föl. A közigazgatás, igazságszolgáltatás, hadügy és pénzügy kérdéseiben alapos tájékozottsággal jelentékeny reformokat létesít. A klasszikai kor szellemének és izlésének követője. A tudomány és művészet pártfogója. Fényűzésével elhomályosítja a régi dynastiák udvarait.

A mit Mátyás fegyverrel szerzett, elveszett; a mit lángelméjével épített, összeomlott csakhamar. De örök értékű kincsül hagyta nemzetére neve fényét, tettei dicsőségét.

Azon tekintély és súly, a mit Mátyás király egyéni-

ségének hatalmával és műveltségének magas színvonalával, diplomacziájának és táborozásainak sikereivel nemzete részére kiküzdött: nem enyészett el; a bekövetkező hanyatlás gyászos korszakában a fentartó, majd utóbb a feltámasztó erő egyik alkató elemét képezte!«

IV.

I. Lipóttól napjainkig.

Budavárának 1686-ban a törököktől történt visszafoglalását megelőzőleg, az ottani főtemplom, vagyis szűz Mária temploma 145 éven át mecset volt s a mohamedán isteni tisztelet főszertartás-helyéül szolgált.

Megokoltnak tartjuk, hogy az ezen időbeli viszonyokat és állapotokat is néhány rövid vonásban vázoljuk.

Az ozmán birodalom egységes szervezeténél és alkatánál fogva, a hódoltsági területek a birodalom kiegészítő részét tették és egymás közt teljes egyenlőséggel birtak. A harczos, a ki a háborúban

magát kitüntette, jutalmul bizonyos jövedelem erejéig földbirtokot kapott, melynek részei Európa, Ázsia, Afrika; Magyarország, Sziria és Egyptom tartományaiban lehettek. Ily körülmények között az egyes országok egyéni jellege nagyon természetesen sokat szenvedett, sőt egészen tönkre is ment. Az összes földterület a szultáné volt, ki hűbér gyanánt s csakis haszonélvezetre adta a telkeket az ország lakosainak. — Magyarországban a törökök bejövetelével minden régi jogviszony megszünt s a megszállt területeken a mindent általánosító mohemedán elvek jutottak érvényre.

Közigazgatási szempontból az ország négy pasalikra osztatott, még pedig: a budai, temesvári, egri és kanizsai pasalikra. Ezen egyes részek ismét szandsákokra osztattak, melyek élén egy bég állott. A budai pasalik első szandsákjának székhelye volt Budaváros. Külön bégje nem volt, hanem a pasa maga igazgatta. A Duna jobb partján, keskeny szalagban Földvártól Visegrádig terjedt, és Buda körül elszélesedvén, a régi Pilismegyét ölelte fel; a Duna bal partján pedig Kecskemétig és Váczig terjedt s Pestmegyének jó részét foglalta magában.

A hódolt rész középpontja hasonlóképen Buda volt; itt székelt az a basa, ki az egész hódolt résznek kormányzója volt. Igen érdekesek az ezen időből reánk maradt irásbeli feljegyzések, melyeket Velics Antal a magyar tudományos Akadémia történelmi bizottságának kiadásában »Magyarországi török kincstári defterek« czím alatt közöl. Az I. kötet V. pontja alatt foglaltatik: A budavári őrség zsoldlajstroma a 950. évről (török számítás szerint, másként 1543). A várparancsnok, Hasszán M. janicsár vezér, 100 akcse (10 korona) napizsolddal. Helyettese, Ali Ibrahim, napi 25 akcse zsolddal. Számvevő H. Mohamed napi 15 akcsével. — Katonaság: janicsárok 650 ember, tüzérek 162 ember, lovasság 682 ember, sorhad 933 ember, zsol-

dosok 505 ember, műszaki csapat 33 ember. Együttvéve a budai őrség teljes száma 2965 ember.

90 évvel utóbb, 1040-dik évben török számítás szerint (vagyis 1631-ben) a budavári őrség zsold-lajstroma ez (Defterek I. 235.): Várparancsnok: Ali aga, janicsár vezér napi 80 akcse (8 korona) zsolddal. Helyettese: Ali Kiaja napi 37 akcse zsolddal. Számvivő: Mohamed gazda 15 akcse zsolddal. — Katonaság, a számokat összesen véve: janicsár 330 ember, tüzér 100 ember, lovasság 326 ember, sorhad 470 ember, zsoldos 100 ember, műszaki csapat 24 ember. Az őrség együttesen 1350 emberből állott.

A budai pasalik birósági beosztása a budai szandsákra nézve szólt, a Buda, Pest, Vácz, Visegrád, Dunaföldvár és Kecskemét járási biróságokra. A biróságok élén a kádi állott, a kinek segédje és helyettese a naib volt; mellettük még egy tisztviselő működött, ki, mint az ügyállás követelte, iródeák és egyúttal az itéletek végrehajtója is volt. Úgy a kádi, mint a naib állásukat a központból, Sztambulból nyerték. A birói személyzet az egész birodalomban egy státust alkotott; a rangfokozat a székhelyek fontossága és a jövedelem alapján volt megállapítva.

A török igazhívő élete egész lánczolata levén a vallásos cselekvényeknek, nagyon természetesen Magyarország minden helyén, a hol török lakosság vagy helyőrség keletkezett, mindenütt mohamedán templomot is találunk. Templomaik kétfélék, vagy úgynevezett dsámi-k, vagy pedig meszdsid-ek. A külömbség abban áll, hogy az illető templomban elmondattak-e a császárért és a birodalomért szóló ünnepies imádságok (khutbe) és végeztettek-e a közjogi jellegü egyházi cselekvények, vagy nem. — Ha igen, akkor az főtemplom jellegével birt, s dsáminak neveztetett, ha nem, akkor csak mellék-templom, azaz meszdsid volt.

A főtemplom, hol a khutbe-t elimádkozták, rendesen

nagyobb és fényesebb épület volt s rendszerint 6—12 egyházi személynek volt ottan alkalmazása. Az egyházi személyzet rangfokozata és foglalkozása a következő (Defterek, I. kötet, 51. lap):

1. A khátib, ki az ünnepies pénteki istenitiszteletet tartja. Magyarországon, mint hódított területen, mindenütt fakarddal kezében mondotta a nagy imádságot a császár és birodalom javáért. Csak a nagyobb egyházaknál, a dsámikban találjuk.

2. Az imám, ki a rendes lelkészi teendőket végezi. Naponkint ötször állítja csatasorba a templomban megjelent híveit a sátán elleni küzdelemre, és mondja előttük a próféta által hagyott imádságokat. A circumcisio, esketés és temetés szertartásait az imám végezi.

3. A müezzinek, kik a templomok tornyairól naponkint ötször éneklik a megszabott imádságokat. Előbb a tornyokról (mináréth) hallatják szavukat, azután a templomba sietnek, és ott ismétlik az imádságot. Ha ők elvégezték, kezdi a khátib vagy imám az ő functióját.

A müezzinek közé sorozhatók a kántorok, kik a legalsó rangfokozaton állva, igen kicsi, napi 2 akcse (20 fillér) díjazásban részesültek. Énekeik szerint különféle nevet viseltek: előléptetés alkalmával a müezzin rangját nyerték.

4. A templomhoz tartozott a sekrestyei és szolgaszemélyzet is. Ilyenek a templomőr, egyházfi, az olajlámpa-, gyertya-kezelő stb. Illetményeik csekélysége miatt, hogy egy kis mellékjövedelemre tegyenek szert, sokszor a papok és kántorok is vállalkoztak az efféle felügyelői állások betöltésére.

5. A templomok gazdasági ügyeinek kezelésére és a templom-épület jókarban tartására a szermahfil vagyis csarnok-felügyelő ügyelt; ugyanő őrködött az épületek belső rendjén és tisztaságán s parancsolt a szolgaszemélyzetnek.

6. A templom vagyonának és jövedelmeinek gondozója a kájjim. Ez nem annyira a templomra magára, mint inkább a templom jövedelmi forrásaira ügyelt; kezelte az alapítványokat s gondozta a hívektől a templomnak ajándékozott ingatlanokat, haszonbéreket stb.

Mindezen személyzet képességei, iparkodása szerint fokozatos előléptetésben részesült, és benn a birodalomban csak rendes iskolai tanulmányok alapján juthatott tisztségeihez. A magyar hódoltság félreeső, veszélyes vidékein azonban nem akadt mindig megfelelő készültségű egyén. Kinevező levelét, a berátot, Sztambulból kapta az egyházi személyzet, és a kádi (biró) felügyelete alatt állott. Magyar állomáson a török pap rendszerint csak rövig ideig maradt, s inkább az ozmán birodalom törzs-tartományaiban lévő csendesebb és biztosabb helyeket kereste.

* * *

Igen érdekes okirat a budai és pesti egyházak személyzetének és az ő fizetési illetményeiknek reánk maradt lajstroma. (Az itt következőket a már idézett »Magyarországi török kincstári defterek, kiadja a magyar tudományos Akadémia történelmi bizottsága« czimű munka alapján közöljük. Fordította: Velics Antal. Bevezetéssel ellátta Kammerer. I. kötet, 236. számú okirat.)

A budavári és pesti dsámik személyzetének fizetései az 1040-ik évre (1630 aug. 9-től 1631 julius 28-áig).

1. A budavári nagytemplom:

	napi
Mevláná Khajrullah, khátib, imám és szermahfil . .	83 a.
Ali khalfa, első müezzin	19 »
Mohamed khalfa, második müezzin	26 »
Khalíl khalfa, második müezzin, kajjim és énekes .	35 »
Ahmed khalfa, daloló és imádkozó énekes	13 »
Mohamed khalfa, szirrádsi és énekes	13 »

	napi
Elhádsi Szalih dalénekes	5 a.
Mahmud Cselebi dalénekes	4 »

Összesen 9 ember, napi 220 akcse illetékkel.

2. A budavári közép-templom:

Mevláná Mohamed, khátib	46 a.
Mevláná Hasszán, imám és énekes	25 »
Khudaverdi khalfa, első müezzin	14 »
Elhádsi Szálih, második müezzin	14 »
Ibráhim khalfa, moarrif és mahfil-felügyelő . . .	11 »
Ahmed khalfa, devrkhán	3 »
Abdulkerim, kajjim	7 »
Khudaverdi, szirrádsi	6 »

Összesen 8 ember, napi 126 akcse fizetéssel.

3. A budai belső templom:

Mevláná Hasszán, khátib és szermahfil	24 »
Ali khalfa, imám	20 »
Ahmed khalfa, első müezzin	16 »
Ibrahim, tanító (a török khalfa szó magyarul tanítót jelent), második müezzin	17 »
Khalil, tanító, moarrif és devrkhán	8 »
Ahmed, kajjim	10 »

Összesen 6 ember, napi 95 akcse fizetéssel.

4. A k . . . . i templom Budán:

Mevláná khalfa, khatib és énekes	37 a.
Hüsszein, tanító, imám	20 »
Behrem, tanító, első müezzin	12 »
Ali, tanító, második müezzin és énekes	18 »
Zulfikár, moarrif	7 »
Ahmed, kajjim	10 »
Abdulbáki, énekes és szirrádsi	21 »
Hüsszein, ságird	11 »

Összesen 8 ember, napi 141 akcse fizetéssel.

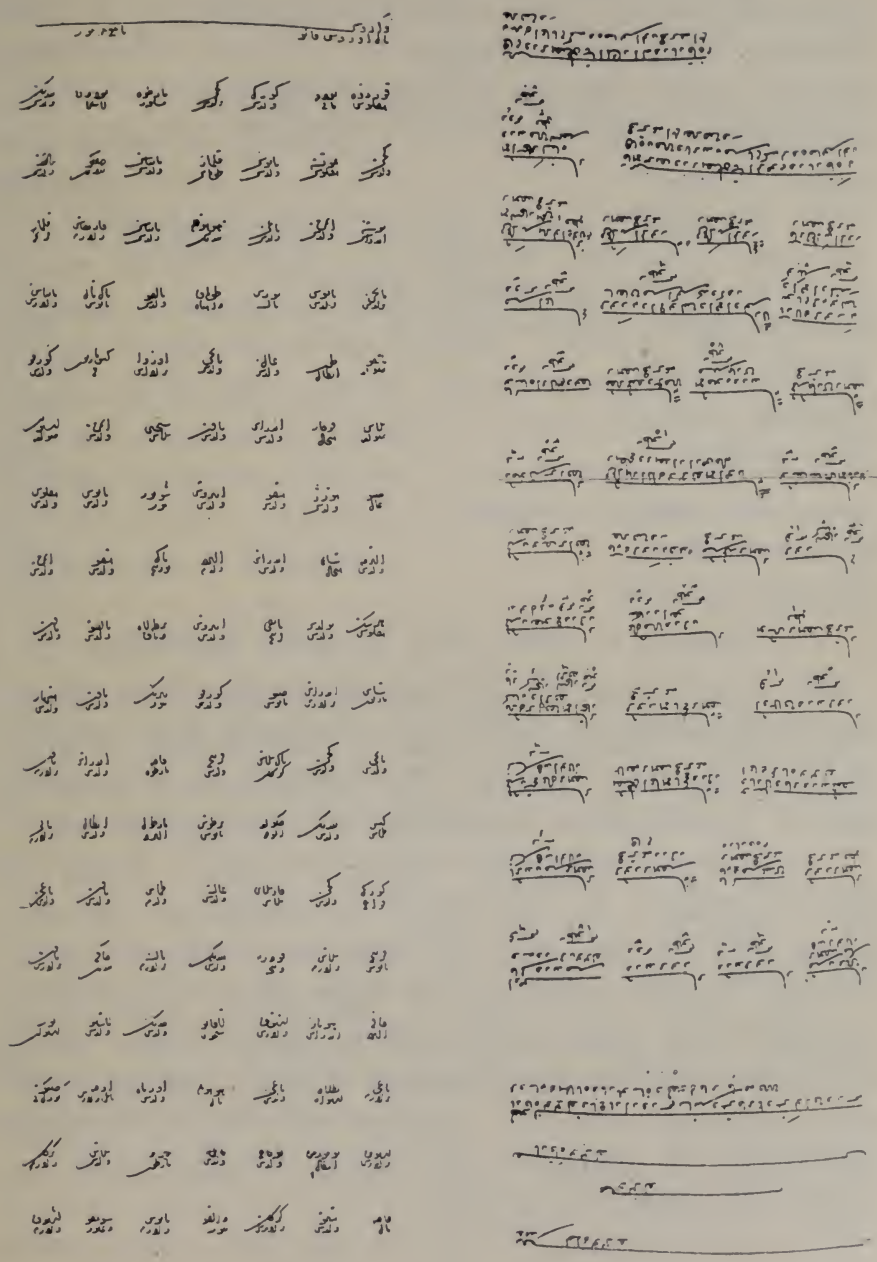

A budai pasalik egyik deftere. Murád szultánnak, Szulejman szultán fiának parancsára írta megbízás alapján Ahmed volt hatvani mirliva a 987-ik évben (török számítás szerint). Az eredetije a magyar nemzeti muzeumban, Jankovich-gyüjtemeny. Sign. 3 fol. turc.

5. A pesti nagy templom: napi

Mohamed, khatib, imám, tanító és szermahfil . .	33 a.
Mohamed, tanító, első müezzin	14 »
Hasszán, tanító, második müezzin és kajjim . . .	10 »
Abdulvahháb, moarrif	8 »
Dsafar, szirrádsi	7 »

Összesen 5 ember, napi 72 akcse fizetéssel.

6. A Szinán-bég templom Pesten.

Pehlüván, khatib, imám és tanító	18 a.
Oszmán, müezzin	10 »
Musztafa, moarrif	8 »
Veli, szirrádsi	3 »

A kis templom imámja:

Mohamed, khalfa	10 »
Hüsszein, müezzin	8 »

Összesen 6 ember, napi 57 akcse fizetéssel.

A mint az itt közölt adatokból látjuk, a budavári főtemplom, az Eszki-dsámi, még a török időkben is tekintélyre az első volt, melynek papi személyzete a mecsetek közül a legszámosabb s fizetésük is a legnagyobb volt.

Ugyanilyen följegyzést találunk, mely a budai és pesti templomok személyzetének és fizetésének jegyzékét tartalmazza, a Defterek II. köt. 296. okir., melynek címe: A budai vilájet bevételeinek és kiadásainak rúznámcséja, Mohamed basa, beglerbég és vagyon-felügyelő (názir emvál) és Ibráhim Efendi kincstári defterdár (defter = az államigazgatás számviteli könyvei) idejében, 1601 márcz. 21-diktől novemberig. A defterek eredeti példái a bécsi császári és királyi könyvtárban őriztetnek.

* * *

Keleten a közoktatásügy még ma is a legszorosabb kapcsolatban van a vallási élettel. Így volt ez a hódolt része-

ken is, hol az egyházi személyzet között legtöbbször tanítókra és oktatókra is akadunk. Az állam nemcsak arról gondoskodott, hogy az igazhívő mindenütt papot, templomot leljen, hanem figyelme arra is kiterjedt, hogy az ismeretek elemei a birodalom bármely részében elsajátíthatók legyenek.

Kétféle iskola volt, a mekteb = népiskola és a medresze = felsőbb iskola. A népiskola tanítóját moarif-nak nevezték, a segédeiket pedig khalfák-nak. A felsőbb iskola oktatói a műderrisz nevet viselték. Az elemi iskolában az olvasást tanították, s mivel olvasókönyvül a Korán szolgált, a növendékek ezzel együtt a vallástan elemeit is elsajátították. A felsőbb iskolákban, mint a milyen Budán is volt, az oktatás köre már kiterjedtebb volt s a jogot, osvostant és bölcseletet is felölelte.

* * *

Ily állapotok között állt fenn Buda várában a Nagyboldogasszony temploma, melyből a kereszténység majd másfél századon át számkivetve volt. Az ország fővárosának visszafoglalására az első ösztönzést a törököknek 1683-ban meghiusult utolsó nagy hódító hadjárata adta.

Mint a sebeiben haldokló óriás, ki végvonaglásában szörnyen csapkod maga körül, tör, zúz mindent, a mi körülötte van, így játszódtak le ez időben az ozmán hatalom utolsó erőfeszítései, hogy a karloviczi békében a félhold rabigája végkép megtörjék, s az ország szabadsága mindenkorra biztosíttassék.

Kara Musztafa nagyvezér 1683-ban háromszázezer emberrel indult a nyugat védőbástyájának, Bécsnek ostromlására. Maga Mohamed szultán Lándorfejérvárig kisérte a roppant tábort s ott átadta a fővezérnek a próféta szent zászlaját. Nagy küzdelmek után végül, Szobieszky lengyel király segítségével, a kereszténységnek nemcsak

Bécs megvédése sikerült, hanem a törökökön oly győzelmet arattak, mely nyugat összes népeit arra lelkesítette, hogy a félhold uralmát Magyarországon is megtörjék.

A következő, 1684-dik évben, Lotharingiai Károly, a keresztény hadak fővezére, bevette Visegrádot és Váczot, sőt Budát is ostromolta; a tél beálltával azonban kénytelen volt visszavonulni. 1685-ben a győzelmek ismétlődtek s a törököktől Érsekujvárt, e nagy fontosságú erődöt elvették s Szolnok is meghódolt. Ezek után minden oldalról készültek Budának megvívására, s XI. Incze pápa a keresztény fejedelmeket felszólította, hogy e szent czél elérhetésére pénzt és hadat szolgáltassanak.

Az 1686-dik év folyamán az összes nyugati országokból gyülekeztek a harczosok, Lotharingiai Károly herczeg vezérlete mellett, Lipót római császár és magyar király zászlói alá, hogy a kereszténység közérdekét tevő hadjáratban részt vegyenek. A fővezér, Károly herczeg, közvetlen vezérlete alatt 42,000 ember állott, kik között 14,000 magyar volt. Továbbá Miksa bajor választó fejedelem táborában 20,000 ember. Azonkívül részt vett az ostromban a brandenburgi választó serege, Lajos badeni fejedelem, a svábok és számos angol, franczia, spanyol, olasz és német ur, szám szerint összesen 90,000 ember. E tábor junius közepén szállotta meg Budát, melyet a vitéz hitehagyott Abdurrahman, másként Abdi basa, 16 ezer kipróbált vitézzel védelmezett.

Junius 24-én történt az első megrohanás; az alsó város heves harcz után megvétetvén, a törökök a felső várba vonultak. Itt azonban vitézül védte magát Abdi, s a julius 13-kán intézett második közönséges rohanást visszaverte. Károly herczeg vitézeit kimélendő, ezután tűzaknákat készíttetett, s a falakat törette. A lövőszereket leginkább Gonzales Antal s a puskapor romboló hatalmának kifejtésében leleményes eszű Gábor ferenczi szerzetes igaz-

gatta. Az utóbbit, mivel a várfal védőkaróit elolthatatlan tűzzel rombolta szét, Tüzes Gábornak nevezték; az előbbi pedig saját találmányú tüzes golyókat lődözött a várba, s egy ilyen golyó julius 22-kén a puskaportárba hatván, ezt oly iszonyú erővel röpítette a levegőbe, hogy a rázkódástól a Duna is kicsapott medréből s a földbástyán, bár a vívók nagy boszuságára megközelíthetetlen helyen, 60 lépésnyi rés támadt. Károly herczeg a török rémületére számítván, ezek után fölkérette a várat; azonban Abdi pasa válaszul 100 elfogott kereszténynek fejét tűzette fel karókra.

Öt nap mulva tehát újabb rohanásra adtak jelt a tárogatók; de a várbeliek oly erővel űzték vissza a támadókat, hogy csakis Eugen szavójai herczeg, a későbbi nagy hadvezér, fordíthatta őket meg a futástól. Utóbb az egyik bástyát mégis megvették, melyre egy győri hajdú tűzte fel a királyi zászlót. Károly herczeg ezután még egyszer fölkérte a várat; de Abdi tudván, hogy a nagyvezér már csak négy mérföldnyire van 80 ezernyi seregével, ismét tagadólag válaszolt. Azonban Károly is elkészült a nagyvezér jöttére, s oly mesterileg megerősítette táborát, hogy a nagyvezér sem annak nem árthatott, sem a várat nem segíthette meg, s tétlenül kellett néznie, miként intéz Károly herczeg szeptember 2-dikán újabb általános rohanást a próféta hitének előháza ellen.

Délutáni két órakor, hat ágyúszó adott jelt ezen utolsó általános rohanásra. A viadalt egyrészről a győzedelem reménye, másrészről a kétségbeesés megátalkodottsága minden eddiginél hevesebbé tette; az ostromlóknak minden lépésnyi tért vérrel kelle megvenniök. Petneházy, egy év előtt még kurucz vezér, első a falormon, hajdúival első a vár fő utczáján; az oroszlánilag harczolónak példája új erőt önt a németekbe, kik Abdi basa halálos csapásai alatt már-már lankadnak. Abdurrahman végre sebekkel borítva holtan rogy le (a Szent Miklós-, mai

Iskola-téren) s vele hull el az őrség java. És a beállott éj, melynek csöndében a diadalzaj elnémult, a megváltás harmatcseppjeit hinté le a sokat szenvedett hazára; és a felkelő nap, mely 145 évig a város tornyán ragyogó félholdban tükrözé magát, most a megszabadult magyarnak örömkönyűiben fürészté sugarait a vértől párolgó utczákon. (L. Horváth Mihály: A magyarok története, rövid előadásban. 405. s követk. lapjain.)

A nagyvezér a következő napon sietve indult Lándorfejérvár felé; Károly herczeg pedig még a tél beállta előtt Pécset és Szegedet vette meg. A következő évben Károly herczeg mindekelőtt Eszéket akarta elfoglalni, de, miután nagy ellenállásra talált, onnan elvonulva, szinlelt futással a nagyvezért Mohács vidékére csalta augusztus 12-dikén, tehát ugyanazon hónapban, melyben 161 év előtt vívatott Mohács mezején a gyászos emlékű csata. És a gondviselés úgy akarta, hogy a nemzet ugyanott, hol egykor vitézeinek virága elhullott, mossa le magáról a hajdan győztes, most pedig megtört ozman nép vérével a szolgaság szennyét. Húsz ezer török holtteste födte a harczmezőt, engesztelő áldozatul az egykor elesett 22 ezer magyarért.

* * *

Térjünk vissza Budavár bevételének előadására. Az ostromot követő napon, szeptember 3-án, a győztes hadsereg a fővezér engedelméből szabad zsákmányolást tartott a törökök által elhagyott palotákban és házakban. — A kincset keresők egyike azonban nem arany, hanem szellemi kincsek után kutatott. Ugyanis gróf Marsigli, olasz tudós, ki Lotharingiai Károly táborában, mint szemtanú, az ostrom végéig jelen volt, a Boldogasszony templomából, melynek helyiségeiben a török állami levéltár volt, igen sok iratot, nem külömben Mátyás király palotájának romjaiból a Corvinák számos példányát is magához vette.

Az iratok jelenleg Bécsben az udvari könyvtárban s jó részben Bolognában, Marsigli szülővárosában őriztetnek.

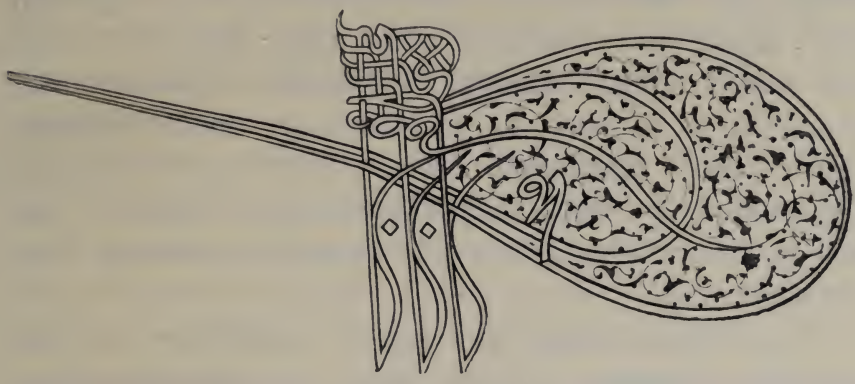

Szoliman szultán tugrája.

Mint az egykorú tudósítások mondják, a vár ostroma és bevétele alkalmával az épületek mind feldúlattak s vagy a tűz vagy a vas hatalma alatt romba dőltek, egyes egyedül a Nagyboldogasszony temploma volt az, mely csodás módon épen maradt, s melynek épen maradása ép úgy az ostromlott törököknek, kik ó-mecsetjük épületét látták benne, valamint az ostromló keresztényeknek is, kik mult- és jövőbeli keresztény templomuknak fenmaradását óhajtották benne, egyaránt érdekökben állott.

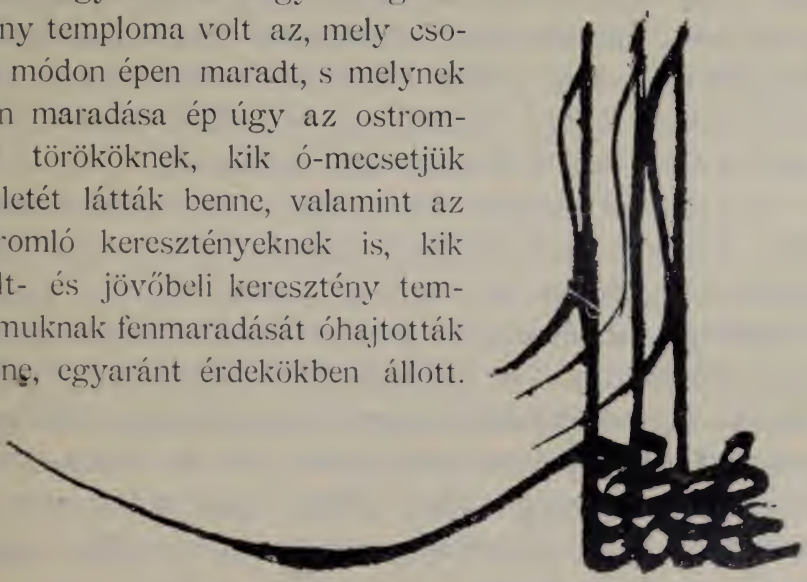

Musztafa budai basa tugrája.

Különös és igen jellemző, hogy az ostromról fölvett összes hadi relatiók, tudósítások, melyekben a hadakozó

népek vezérei a várvívás eredményéről értesítik otthon maradt fejedelmüket, a Boldogasszony templomát mind, állhatatosan Szent István bazilikájának nevezik. Ugyanígy ír Bél Mátyás is, könyvének 428. oldalán, hol azt mondja: »Az ostrom után másnap, a vezérek diadalmenetben bevonultak a városba és megtisztítván minden salaktól Szent István templomát, abban az isteni dicséneket zengedezték. A népek közmeggyőződése szerint a templom eredete Szent István első magyar királynak tulajdoníttatott.

Buda megvételének hírét egész Európában örömmel fogadták s nemcsak a római német birodalomban tartottak hálaadó isteni tiszteleteket, hanem még Franciaország, Itália és Spanyolország fejedelmi udvaraiban is megünnepelték e győzelmet. Legnagyobb fontosságot tulajdonított az eseménynek XI. Incze pápa, a ki a nap örömére elrendelte, hogy örök időkre, az egész világ minden katholikus egyházában, minden évnek szeptember 2-án, Szent István, Magyarország első apostoli királyának emléke megülessék; s így a nagy király emléke, az oceánokon túl is, a mai napig minden nép és nemzet által dicsőíttetik.

I. Lipótnak gondja volt rá, hogy a visszafoglalt Budavára, melyben, mint a fölvett jegyzőkönyvek bizonyítják, egyetlen egy épület sem volt ép, ismét lakhatóvá legyen. Hónapokig, sőt évekig tartott, a míg a fölös romokat mind elhordhatták, s a használhatóbb épületeket lakhatóvá tehették. Ingyen telkeket osztogatott ki a hatóság, csakhogy lakosokat édesgessen a budai várba. A vár területe kezdetben katonai parancsnokság kezébe bocsáttatott; parancsnokul Beck báró, vezérőrnagy neveztetett, s melléje őrségül 4000 ember rendeltetett.

A Boldogasszony templomának első lelkészei tábori papok voltak, kik a katonasággal együtt a várba bevonulván, az egyházi teendőket végezték. Nem sokára azonban

a jezsuiták vették át a Boldogasszony templomát s az esztergomi érsek a plébániai teendők vezetésével bizta meg őket. A templom, mely az ostrom után mégis némi javításokat és tatarozást kivánt, a jezsuiták rendje által az akkori felfogáshoz alkalmazkodva, más stilban restauráltatott.

Széchényi György, esztergomi érsek (1685—1695), nagy jóltevője lett a templomot gondozó szerzetnek, mely az ő bőkezű alapítványai folytán a templom két oldalán épült főiskolát és paplakot emelt; azonban ezek, ha közoktatási szempontból örvendetes intézmény számba mentek is, de építészeti s a templom alakját elferdítő állapotuknál fogva csak visszásak voltak. A templom homlokzatával egy vonalban épült a nagy, 40 ablak hosszúságu, jezsuita-ház, melynek a templomtól északra elterülő jobb szárnya a collegiumot, a templomtól délnek eső része, a bal szárny, a seminariumot, s a templom átellenében fekvő különálló épület az academiát fogadta magába.

A templom ruhaneműk nélkül, igen szűkölködvén, I. Lipót neje, Mária Eleonora császárné és királyné, sajátkezűleg himzett több rendbeli egyházi öltözetet küldött a főtemplomnak. Az egyház kincseinek gyarapodásához nem kis mértékben járult hozzá Kollonich biboros, esztergomi érsek (1695—1707), ki többek között a lorettoi kápolna oltárán tisztelt Szűz Mária-szobrot is adományozta. A főoltárt, mely tömör sárga rézből készült, saját költségén Esterházy Pál herczeg Magyarország nádora építtette; ez az oltár, feliratán Szent Istvánt mondja a templom első építőjének. A homlokzat nagy kapuja előtt tekintélyes erkélylyel ellátott előcsarnokot építtetett Pálffy Miklós gróf tábornok. Ily módon, egyesek közreműködésével, a templom mindenben gyarapodott.

Az 1723-diki tűzvész a templomot nagy veszélylyel fenyegette. A tűz a bécsi kapu környékén támadván, a

lángok az északi szél által tovább és tovább hajtva, a templom födelét meggyujtották s az órát és harangokat elhamvasztották. Legnagyobb szerencsétlenségre a tűz mindig tovább harapódzván, egész a fejérvári kapuig hatolt, hol is a puskaportárt felgyujtotta, s a benne levő puskapor a levegőbe röpítette. E rázkódtatás következtében a Boldogasszony templomának orma is meginogva ledőlt, még pedig oly szerencsétlenül, hogy a templomra esvén, annak födelét bezúzta, a tűznek és lángoknak így szabad útat nyitva a templom belsejébe.

* * *

Budavárának sorsa örvendetes lendületet nyert Mária Terézia királynő uralkodása alatt (1740—1780). A fiatal királynő, külellenségektől minden oldalról fenyegetve, Magyarország rendeihez fordult segítségért s felszólítására százak ajakán, egy hangon, e szózat tört ki: »Életünket és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért és hazánkért«. Az ellenség megveretvén, a királynő hálás szívvel karolta fel a magyarok érdekeit. Megemlékezvén, mily örömet gerjesztett 1741-ben tett nyilatkozata, hogy időközönkint hű magyarjai között kiván lakni, 1749-ben hozzá fogott a Mátyás király palotája romjain építendő új királyi palotához. A körmenet, mely a palota megáldott alapkövét vitte, a Boldogasszony templomából indult ki, hol megelőzőleg ünnepies szent mise tartatott.

1751-ben aug. 8-án Mária Terézia férjével I. Ferencz római császárral Budapaestre jövet, meglátogatta a Nagyboldogasszony templomát, hol harangok zugásával ünnepiesen fogadták őket, s ők a számukra fentartott helyen csendes misét hallgattak. Majd a sekrestyébe mentek, a hol a templom kincseit tekintették meg, s az itt őrzött szent kereszt ereklyét alázattal megcsókolták.

1771 jul. 20-ikán Szent István magyar király jobbja,

mely a török hódítás alkalmával a raguzai köztársaság birtokába került, nagy ünnepséggel ős Buda várába visszahozatott. A Szent Jobb a Nagyboldogasszony templomában helyeztetett el, honnan másnap Migazzi gróf biboros vezetése alatt díszes körmenetben a királyi palotába vitetett. A körmenetben résztvettek a királyi biztosok: Grassalkovich Antal és Hadik János, továbbá a katonaság fegyveres díszben, a budai polgárság előljárói és nagyszámú nép.

Mária Terézia 40 évi uralkodás után, 1780 november 29-én, életének 64-dik évében meghalt. Férje, Ferencz császár, kitől 5 férfi- és 10 leány-magzatja volt, már 1765-ben megszünt élni. A bölcs fejedelmi asszonyt, mint a ki dicső Mátyás királyunk uralkodását látszott visszaidézni, az egész ország gyászolta. Halála alkalmával lelki üdvösségéért a Boldogasszony templomában, a nemzet bánat-könnyeitől öntözött ravatalnál gyász istenitisztelet tartatott.

(A jezsuiták korára vonatkozólag különösen bő és kimerítő adatok vannak Némethy Lajosnak a budavári főtemplom történetét tárgyazó munkájában, mely sok tekintetben úttörő lévén, írójának nem kis dicsőségére válik.)

* * *

Az ez időben keletkezett vagy fennállott templomok közől fölemlítendők:

1. A Szent Kereszt és Alamizsnás Szent János kápolnája a városházán. Ezen, a városi tanács költségén épült kápolnának alapítója Keresztély Ágost szász herczeg bíboros-érsek volt (1707—1721), ki itten a következő szent ereklyéket helyezte el. Először is a szent kereszt egy részecskéjét, melyet II. András magyar király 1217-ben Palesztinából visszajövet magával hozott. Másodszor Alamizsnás Szent János, alexandriai püspök testét, melyet 1489-ben Mátyás király kapott a békét nyert töröktől. Ezek az ereklyék az

ozmán hódítás elől Pozsonyba vitettek s Buda várának visszafoglalása után ismét ide hozattak.

A városi tanács ez időtájt szerzett jogaira igen féltékeny volt, s miután a Boldogasszony templomát különben is egy szerzetrend gondozta, nehogy az ereklyék más kézbe kerüljenek, inkább maga épített kápolnát a városházán, a hol az esztergomi érsek engedélyével a drága tartókban elhelyezett ereklyéket őrizte. A városháznak a Boldogasszony templomával szemben lévő keleti oldalán mai nap is látható a tetőzetből kinyúló kápolnatorony, mely különös építési modora folytán is igen feltünő.

2. Szent József temploma és a karmeliták kolostora. Budának 1686-ban történt visszafoglalása után a karmeliták (Patres Beatae Virginis Mariae de Monte Carmelo) engedélyt kértek arra, hogy a várban letelepedhessenek, ez az engedély meg is adatott nekik. A rendnek eredetileg a szirus partokon levő Karmel hegyén volt szerzet-háza, honnan az egyiptomi szultán által elűzetvén, Európába költöztek át, a hol e szerzetesi intézmény gyors virágzásnak indult; kivált a rendfőnek egy 1263-ban történt látomása folytán, melynek következtében az egész világon elterjedt »Karmelhegyi Szűz Máriáról« nevezett vállszalag-testvéresület keletkezett.

A templom, melyet a karmeliták a régi kisebb Mária-egyház romjaira építették, a Vízi kaputól délnek feküdt s Szent Józsefnek volt szentelve, kinek jeles kivitelű képe a főoltáron volt látható. (Az ú. n. kisebb Mária-egyház Szilágyi Erzsébet egyik okiratában említtetik, melyben Mátyás király anyja a templomot javadalmakkal ruházta fel.) A nagyszerű torony, melynek rajza Bél Mátyás könyvében látható, bádoggal volt födve, s benne 4 harang — közöttük egyik 24 mázsás — volt elhelyezve. A kolostor két emeletes volt s 30 szerzetes könnyen elfért benne. Északra a magányos présház állott, hol jelenleg a műszaki parancsnokság van. A rendnek eltörlése után 1754-ben a kolostor és templom

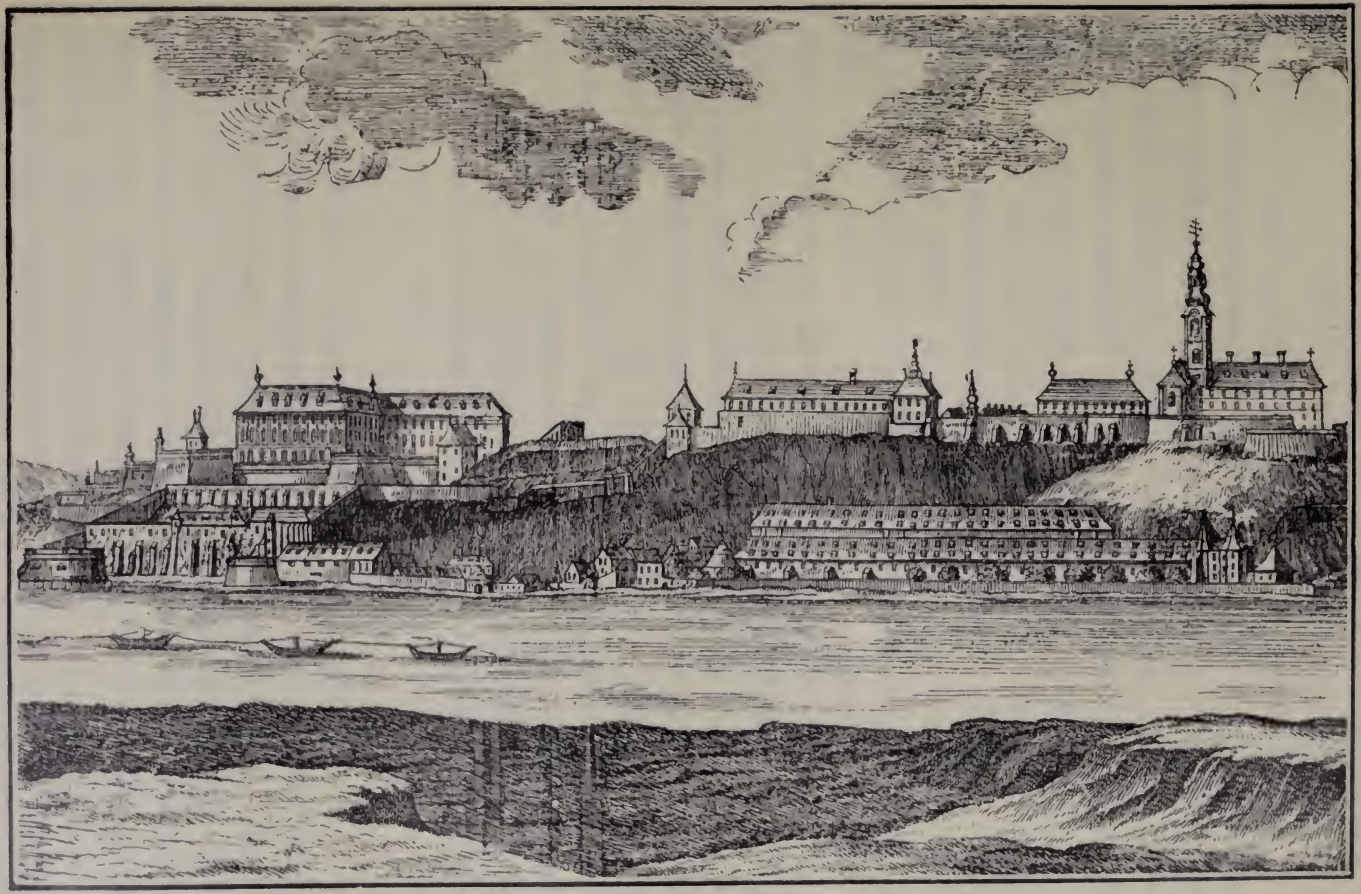

Buda várának délkeleti része a XVIII. század elején.

a város tulajdonába ment át és színházzá való átalakítására kincstári előleg adatott. (L. Rupp, 127. l.)

3. Szent György vértanú kápolnája. A mai honvédelmi miniszterium helyén állott, mely kápolnától az előtte fekvő tér a Szent György nevet kapta. A kápolna keletkezésére nézve bizonyosat nem tudhatni; annyi bizonyos, hogy már Zsigmond idejében fönnállott, miután Héderváry Kont István s a 30 nemes lefejezéséről olvashatjuk, hogy »a hóhér fejüket a piacz kezdetén, Szent György kápolnája előtt vette«. (Bonfin: Decad. III, liber II, pagus 384.) Különben Kont Istvánnak budavári háza maig is fennáll, az Iskola-tér 2. szám alatt, melynek kapualjában még az eredeti ajtófélfák is láthatók.

A török hódoltság alatt a kápolna pusztulásnak indult, s róla egy 1665-diki útleirás így nyilatkozik: »A város közepén levő Szent György-egyház mecsetté alakíttatott át, részben fegyvertárul használtatik. A kapuzatot Szent György vértanú művészi szobra ékesíti, de a szobor feje vadul leüttetett; dühök még az alul levő sárkányt sem kimélte meg.« (Schier, 62.) Szintén nyoma veszett a Szent Mártonról nevezett királyi kápolnának is, melyet az Anjouk alapítottak, s a mely a »Kammerhof« közelében állott fenn.

* * *

II. Józsefnek 10 évi uralkodása a nemzetre nagy visszahatással volt s már nyilt lázadás kitörésétől lehetett tartani, midőn bölcs utóda II. Lipót, a magyar nép óhajtására mindenben hajolván, a királyi koronát is visszahozatta Magyarországba s Budavárában helyezte el. Az ünnepségek 1790 február 27-én kezdődtek, mely napon Szent István koronája a nemzet nagy örömére a királyi palotába hozatott. Másnap volt a Nagyboldogasszony templomában nagy számú egyházi segédlet mellett, az ország előkelői nek jelenlétében, Batthyány József (1776—1799) biboros-

érsek, Magyarország primása által tartott hálaadó isteni tisztelet.

Két évre rá, még nagyobb öröm érte a fővárost; mert itt koronáztatott meg I. Ferencz király és neje, Mária királyné; mikor is 1792 junius 6-án, Magyarország karai és rendei jelenlétében, a mai helyőrségi templom szentélyében Sándor főherczeg nádor és Magyarország herczegprimása tették sz. István apostoli király koronáját I. Ferencz fejére. A koronázás után Ő felségük gyalog mentek a nemzeti színű posztóval bevont utczákon végig a Nagyboldogasszony templomába, a hol a király Szent István kardjával az arany sarkantyús vitézeket felavatta. Majd lóra ülvén, a díszes koronázó menet a várból a Vízi kapun át a Corvin-térre ment, hol a király a szokás szerint az alkotmány megtartására esküdött. Innen a mai Pálffy-térre ment, hol a koronázási dombra felmenvén, kardjával négy felé vágott, annak jeléül, hogy az országot bárhonnan jövő veszély ellen meg fogja védeni. A menet azután a Bécsi kapun át visszatért a várba.

1809-ben a király családjával s az egész udvari személyzettel Budára költözött. Ugyanis I. Napoleon ellenállhatatlanul előre nyomulván, mindenütt győzött s végre, ezen év május 13-án, még Bécs városát is elfoglalta. Innen intézte kiáltványát a magyar nemzethez, melyben ezt szabadnak hirdeti s arra szólítja föl, hogy magának királyt válaszszon. A nemzet azonban nem a Rákosra ment királyt választani, hanem Győrnek indult, hogy ott a nemesi felkelő sereg az idegen hadakkal szembe szálljon.

Míg az országban a harcz dúlt és a hadvezérek a sereggel a csatamezőn voltak, a király és a polgárság, hogy a hon a vésztől megmentessék, ős Buda várában ünnepies körmeneteket tartottak. Károly Ambrus főherczeg, Magyarország primása (1808—1809 szept. 2.), saját személyében vezette a Nagyboldogasszony templomából

kiinduló körmeneteket, hogy a hadak urának, a mindenható Istennek segélését kieszközöljék s a mindenek intézőjét megkérleljék.

1814-ben, Napoleon leverése után, a bécsi congressus alatt, a szövetséges fejedelmek ellátogattak a magyar fővárosba is, mely alkalommal három hatalmas koronás főt fogadott Budavára: I. Ferencz, ausztriai császárt és magyar királyt, Sándor, orosz czárt s Frigyes Vilmos porosz királyt. A hármas szövetség fejedelmei érdeklődéssel szemlélték Buda-Pest nevezetességeit s a budavári főtemplom sem kerülte ki figyelmüket.

Egy évtized mulva, az európai nagy háborúk lezajlása után, örvendetes nemzeti mozgalom nyilvánult a magyar népben. Az alkotmányosság tudata érvényre kezdett emelkedni s az 1825-ben megnyitott országgyűlési tárgyalásoknak egyik következménye lett V. Ferdinánd királynak 1830 szeptember 30-án Pozsonyban történt megkoronázása. Ez alkalommal, midőn az ifjú király még atyja éltében ékesíttetett fel a magyar koronával, hála istenitisztelet tartatott a budavári főtemplomban. Öt évre rá ugyanazon szentegyház a gyászmise szomorú pompáját látta, mely I. Ferencz király, 1835 márczius 2-án történt elhunyta alkalmából tartatott.

»Ez időben a magyarság eszméje szokatlan lendületet vett. Az országgyűlésen hevesen egymásra támadt a szabadelvű s a konzervativ párt, Széchényi István ettől nem várván jó eredményt, az Aldunához sietett, hogy annak medrét a Vaskapunál a szikláktól megtisztítsa s hajózhatóvá tegye. Az elemeken nyert ezen diadala egy újabb tényező volt arra, hogy őt, ki már annyi hasznos eredményt mutathatott fel buzgó, hazafias pályáján, úgy tüntesse fel a közönség előtt, mint a siker emberét, ki, bármihez fog, a kitüzött czélt soha sem téveszti el. A sajtó tekintetében is új korszak kezdődött. A kormány az

országgyűlésen maga is meggyőződvén, hogy a politikai kérdéseket mulhatatlanul szükséges a sajtó útján eleve minden oldalról felvilágosítani s megérlelni, hogy azok szerencsés megoldást nyerhessenek, Kossuth Lajosnak engedelmet adott, az ujdon alapított Pesti Hirlapnak élére állania. E hirlap rövid idő alatt egész forradalmat hozott elő közéletünkben.«

Ez és más körülmények idézték elő az 1848—1849-diki eseményeket, melyekből a Boldogasszony templomának is kijutott a maga része. Az 1848 márczius 15-ki vivmányok megvédésére czélzó szabadságharcz legkiválóbb eseménye volt Budavárának 1849 május 21-én a magyar hadsereg által történt bevétele.

* * *

»A magyar hadsereg, miután az ellenséget a hazából kiűzte, Budavár visszafoglalására indult, mely a császáriak kezében maradt. Három hétig tartott az ostrom s a mily vitézséggel támadtatott, oly elszántsággal védelmeztetett is a vár. Május 21-én végre általános megrohanásra adatott parancs. Éjfél után a vár több részén sűrű tüzelés kezdődött, s egy órával később általános lőn a támadás. A várbeliek borzasztóan tüzeltek ágyúval és puskával a vár alatti térre, hová a honvédek előrenyomultak. Négy óra tájban a támadók egy része, az ellenség iszonyú tüzelésének daczára, már a Fejérvári kapunál tört résen küzdött; mások az egész vár körűl hágcsókat alkalmaztak a falakhoz. Végre öt órakor, a kétségbeesett várbeliek megátalkodott védelme daczára, a falakon lobogott a nemzeti zászló. Ezek után az ellenség ágyúi fölött az olasz tűzérek fehér zászlót tüztek ki. De az őrség nagyobb része az erős palánkok mögé vonult s kétségbeesetten folytatta az utczai harczot, a palánkok és utczai torlaszok mögé rejtett ágyúkból is tüzelvén a honvédekre.«

»Szűnni kezdvén az ágyútűz, a Pesten levő zászlóaljak a lánczhídra nyomultak. E pillanatban iszonyú dörgés rázkódtatá meg a léget; a császáriak felrobbantották az aknát, mely a Buda-parti hídfő fölvettetésére készült. Szerencsére azonban ez nem sikerűlt, s a dicső művet csak alig sértette meg.« (L. mindezekre nézve, Horváth Mihály, Magyarország függetlenségi harczának története, II. kötet.)

Reggel végre a vár minden pontjain vagy elhullott, vagy fegyverét letette az ellenség. A honvédek, bár a napiparancs szerint senkinek sem volt szabad megkegyelmezniök, a fegyverét elhányt s életéért könyörgő ellenségnek mégis megkegyelmeztek. Az életben maradt várőrség, összesen mintegy háromezer, tisztjeivel együtt fogolylyá tétetett. Zsákmányul vagy 60 ágyú, 6000 fegyver s roppant mennyiségű hadiszer, köztük sok szekér, hídászi készlet, esett a győzők kezébe. Az elesettek száma hivatalosan soha sem adatott a közönség tudtára; kétség kívűl mivel az áldozat igen nagy volt. Hitelt érdemlő források szerint, e szám mintegy 1200-ra rug. Buda megvétele egyike szabadságharczunk legfényesebb fegyvertetteinek. A kormány hálaadó imádságokat rendelt megünneplésére. Az ostrom alatt a Nagyboldogasszony temploma veszélyben forgott, mert a vár lövetése alkalmából egy golyó az egyház közelében levő puskaporos raktárba repült, azt felrobbantotta s a templom falait több helyen megrongálta.

* * *

A szabadságharcz lezajlását követő szomorú időknek véget vetett a fejedelemnek 1867 junius 8-án apostoli királylyá történt megkoronázása, mely szertartás a budavári főtemplomban történt.

Derült és verőfényes napra ébredt föl a magyar nemzet, mely királyának dicsőségét jött ünnepelni. Már korán

Dessé à Vienne en 1742 par Martin de Meytens Se vend chez Poilly rue St. Jacques à la couronne d'epines proche les mathurins. Gravé à Paris en 1743 par [illegible]

Mária Terézia magyar kiralynő.

hajnalban élénk mozgást keltett a fővárosban az ország minden vidékeiről egybegyűlt nép. A király és királyné udvari kiséretükkel elhagyván a budavári várlakot, reggel hét órakor vonultak a koronázó ünnep színhelyére, a budavári főtemplomba. E szent csarnok a koronázás szent cselekvényének méltó helyévé lőn átalakítva. A főoltárt és szentélyt a herczegprimás ez alkalommal megujíttatta. Az oszlopok olasz modorban vörös damaszttal vonattak be, az oszlopfőkön zászlók pompáztak. A falakat Németalföldről származó, a bibliai és népmondákból vett jeleneteket és alakokat ábrázoló antik gobelin-szőnyegek borították. A nagyszerű csillárokat folyondár-koszorúk fűzték egybe, a bejáratnál hermelin és biborkárpit függött alá, közepén koronával ékesítve.

Harangok zúgása jelenté a koronázáson szereplők érkezését. A nép az alkotmányos királyság gondolatától lelkesülve, szent áhítattal, majd kitörő örömmel üdvözölte a közelgő királyt, kit az ország főméltóságai vettek körül. Utána nyolcz fogatú, kívül Rubens festményeivel diszített hintón a királyné jött. A mint a király a templom küszöbéhez érkezett, az ország főpapja, a herczegprimás, a koronázási keresztet nyujtá ő Felségének, ki azt megcsókolá s magát a nyujtott szentelt vízzel meghintvén, bevonult a templomba.

Az oltárhoz vonuló menetet a templom zenekarának üdvharsogása kiséré. Az uralkodó pár oldalán mentek a zászlós urak, Bulgária, Szerbia, Lodoméria, Galiczia, Bosznia, Dalmácia, Slavonia, Croatia, Erdély és Magyarország zászlóit vivén. A koronázó jelvényeket pedig, a nádort helyettesítvén a miniszterelnök, az országbiró és a horvát bán vitték. A királyi trónnal szemben ült a pápai küldött, Falcinelli biboros, tőle két oldalt a diplomatiai testület; a franczia, török, angol, orosz, spanyol, német, portugal, hollandi, svéd s más országok követei foglaltak

helyet. Az emelvényeken az osztrák birodalmi képviselők voltak.

Az ünnepélyes szent mise kezdetén a király esküt tett, kezét az evangeliomos könyvre helyezvén, hogy az alkotmányt megvédi; majd az oltár legalsó lépcsőjére térdelt, hol a primás a szentelt olajjal felkente. A mise további folyamatán a középső lépcsőre térdelt, hol Szent István kardjával öveztetett fel; végre a legfelsőbb lépcsőre térdelt, s most a nádorhelyettes és a primás fejére helyezték a szent koronát s kezébe adták a fejedelmi pálcát s az ország almáját. A püspökök ekkor a koronás fő felé tartván kezeiket, az Ég áldását esdik le a megkoronázott királyra. Most felriad a zene és dobszó s felhangzik az ágyú. A király az oltártól a mennyezetes trónhoz menvén, ott a nép felé fordulva felállt, míg a nádorhelyettes az egész nemzet nevében felkiálltott: »Éljen a király!« mely szó ezerszeres viszhangot lelt a templomban s innen kihatolván, az egybegyűlt nép ajkain.

A király koronázása után a királyné lépett a főoltárhoz, kinek jobb válla érintetett a szent koronával. A királynét az éljenek harsány riadalma köszönté, midőn gyémánt koronával a fején, szépségének és méltóságának teljességében, arczán egy eltitkolt könnyel a nemzet színe elé lépett. Mise végeztével a menet megindult a templomból.

A Boldogasszony szentegyházából a király és kisérete elmentek a várban levő Evangelista Szent János templomába, melynek kriptájában III. Endre utolsó Árpád-házi király tetemei nyugosznak. Itt a fejedelem alkotmányos jogainak elsejét gyakorolta, midőn a nemes urak közűl többeket arany sarkantyús vitézekké avatott. A lovaggá ütés cselekménye után a király elhagyva a templomot, fején Szent István koronájával Pestre lovagolt, hol a plébániatemplom előtt szabad ég alatt az alkotmány megtartására esküdött. Azután a lánczhíd-téren a koronázási dombon, az ország

képviselőinek szeme láttára, Szent István kardjával a világ négy tája felé vágott annak jeléül, hogy Magyarországot bárhonnan jövő ellenség ellen megvédelmezi.

Budára visszatérvén, a királyi palotában ősi szokás szerint tartott áldomás alkalmával, felköszöntötte a nemzetet, melynek uralkodója lett. — A régi idők visszatértek Mátyás dicső korszaka megújult s egy jobb jövő üdvhozó hajnala beköszöntött.

* * *

A nemzeti hadsereg visszaállításának nagyjelentőségű cselekvénye szintén a budavári Nagyboldogasszony templomában ment végbe. 1869-ben szentelte fel az ország herczeg-primása az újonnan alakult honvédség első zászlaját, melynél a zászlóanyai tisztet Ő felsége Erzsébet királyné viselte s a szertartásnál személyesen jelen volt. Ugyancsak a következő évben, 1870-ben a herczeg-primás a honvédség egy másik zászlaját szentelte föl, melynél a zászlóanya Klotild főherczegnő, József főherczeg, a magyar honvédség főparancsnokának fenséges neje volt. Ujra lengett a nemzeti zászló az ősrégi szentegyházban, mely az ország dicsőségének állandó szinhelyévé vált.

1873 deczember 2-án, Ő felsége 25 évi uralkodásának évfordulóján, nemzeti dicsőségünk fennálló emlékének, a Nagyboldogasszony templomának újjáépítése legkegyelmesebben kimondatott. Míg a templom egyes részeinek építése és javítása megkezdetett, a szentegyházban még folytattatott az isteni tisztelet, de az általános s minden oldalról szükséges munkálatoknak helyes és czélirányos vezethetése végett 1876-ban a templom teljesen kiüríttetett, hogy most új díszben fogadhassa az Istent dicsőítő szent cselekvények sorozatát.

Az ez időben működött budavári plébánosok névsora a következő: 1. A jezsuiták idejében a templom rectorai

voltak: 1686-ban Megyer János; 1687 Grolán Jakab; 1688 Olipecz András; 1689 Neuberger Fülöp; 1699 Linczinger Alajos; 1701 Trefflinger Pál; 1710 Posch György; 1713 Gelb Gotthard: 1717 Sageg Antal; 1718 Kapus Zachariás; 1719 Ivanics György; 1722 Schau Honorius; 1725 Karner József; 1726 Partmann Dávid; 1729 Ertl Tóbiás; 1733 Most József; 1735 Gollwald Ferencz; 1738 Cserk István; 1739 Mayerl Benedek; 1740 Farkas Antal; 1742 Tolvay Imre; 1747 Kunics József; 1749 Herrich Ferencz; 1748 Graff Gábor; 1752 Simeghy János; 1753 Kövér András; 1757 Beck József; 1760 Mayer Kristóf; 1764 Walter Pál; 1766 Prileszky János; 1768 Puchberger Márton; 1770 Reviczky Antal.

2. A jezsuitarend eltörlése után a világi papság közűl plébánosok lettek: 1778-ban Leidnecker Döme; 1785 gróf Starhemberg Manó; 1792 Balásy Alajos; 1803 Lubisits Ignácz; 1820 Viszhoffer József; 1839 Maich Jakab; 1842 Reither József; 1850 Krajner Antal; 1864 Éberling József; 1867 Ráth József; 1882 Bogisich Mihály.

A törökök kiüzetése után Budának polgármesterei voltak: 1687 Renner János; 1688 Salgary Péter; 1695 Bösinger Ferencz; 1691 Ungar János; 1700 Ceresola Venezio; 1705 Sauttermeister Frigyes; 1710 Baitz János; 1713 Zalenog Gáspár; 1727 Vánosy Ferencz; 1730 Dillmann János; 1735 Kepeller Roger; 1737 Sailler Ferencz; 1738 Berger János; 1739 Schultz Lörincz; 1741 Sauttermeister József; 1752 Cetto Jakab; 1768 Klingelmayer József; 1768 Szlatini Ferencz; 1788 Kramerlauff József; 1790 Margalics János; 1795 Laszlóvszky József; 1800 Balásy Ferencz; 1828 Oeffner Ferencz; 1848 Wallheim János; 1854 Pletka Lipót; 1856 Kalina Ferencz; 1859 Paulovits László; 1861 Feley Ede; 1867 Házmán Ferencz; 1873 Ráth Károly.

* * *

Az eddig tárgyaltakban azon eseményeket adtuk elő, melyek a budavári főtemplom történetére kihatással voltak. Lassan bár, de következetesen, a szentegyház történeti jelentőségében előre haladván, végre azon fokot éri el, mely azt, mint a székes főváros nemzeti egyházát megilleti; a magyar állam életében közjogi jelleggel biró események színhelyévé vált. Mint dicső Mátyás király korában, a harcz és béke ünnepies kimondásának helye volt, úgy most újra középpontjává lett a magyar hazánk kül és beléletére vonatkozó jelentőségteljes cselekedetek istenies megülésének. Boldogságos Szűz Anyánk, Magyarország Nagyasszonya, székesegyházából kormányozza a hont, hogy az dicső, hatalmas és boldog legyen.

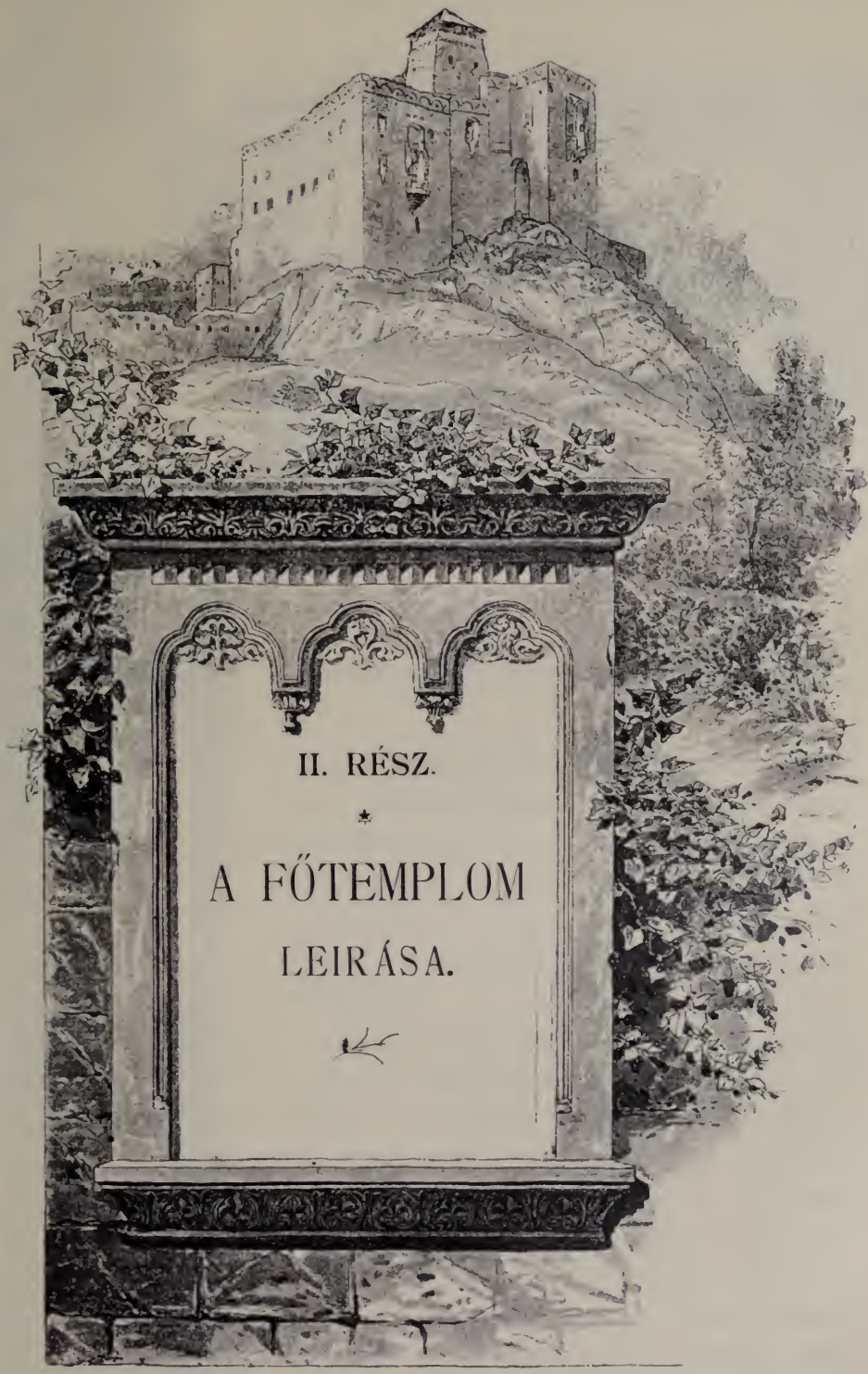

II. RÉSZ.

A FŐTEMPLOM LEIRÁSA.

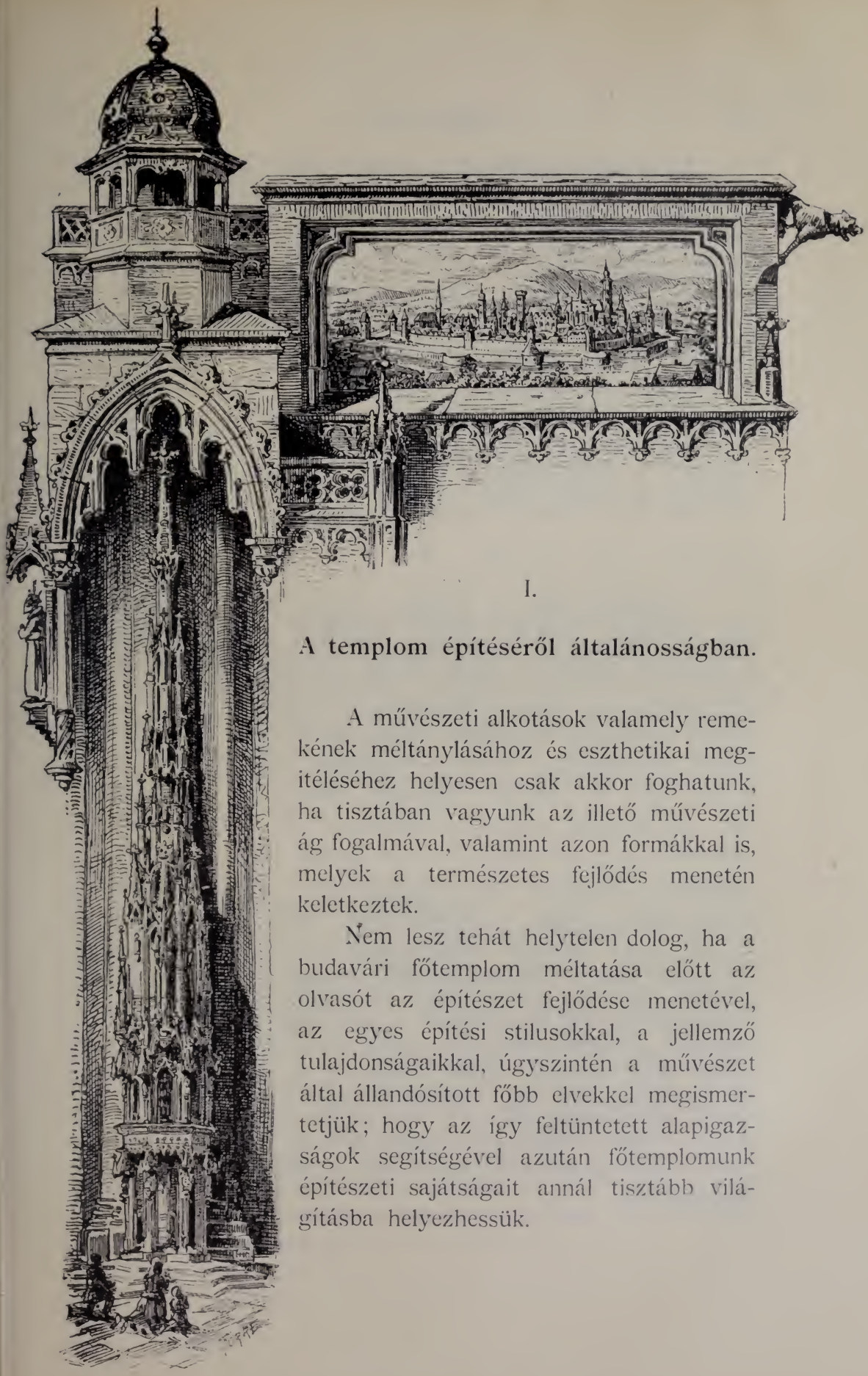

I.

A templom építéséről általánosságban.

A művészeti alkotások valamely remekének méltánylásához és eszthetikai megitéléséhez helyesen csak akkor foghatunk, ha tisztában vagyunk az illető művészeti ág fogalmával, valamint azon formákkal is, melyek a természetes fejlődés menetén keletkeztek.

Nem lesz tehát helytelen dolog, ha a budavári főtemplom méltatása előtt az olvasót az építészet fejlődése menetével, az egyes építési stilusokkal, a jellemző tulajdonságaikkal, úgyszintén a művészet által állandósított főbb elvekkel megismertetjük; hogy az így feltüntetett alapigazságok segítségével azután főtemplomunk építészeti sajátságait annál tisztább világításba helyezhessük.

Az építészet rendeltetése valamely adott tért úgy körülövezni, hogy az egyrészt a szükségelt czélnak, másrészt a szépnek fogalma iránt táplált követelményeknek is megfeleljen. Ehhez először az egésznek egységes volta kivántatik meg, továbbá a részek arányos felosztása, s végül a számtani egyszerűnek a diszítésben való meglelkesítése. Az építészet építési modorok által fejlődött, melyeknek megkülönböztetése az alaprajz változataiban s a hely körülfedésének sokneműségében nyilvánul. — Habár az egyiptomi s a babylon-assyr nemzeteknél is nagyszerű építményeket találunk, a tulajdonképeni klasszikus építészetet mégis a görögök és a rómaiak teremtették meg.

* * *

A görög építés a Krisztus urunk előtti századokban leginkább Perikles korában virágzott, jellemző vonása a bizonyos szabályok szerint képzett oszlopcsarnok, gerendatetőzettel. Az oszlop alakja szerint megkülömböztetjük a dóriai, jóniai és korinthusi építési modorokat. Az oszlop részei: az alapzat, a törzs és a fejezet; ezeknek változata hozza létre az említett építkezési fajokat. A homlokzat egy háromszögű mezőből (tympanon) áll, mely szegélykeretekkel van körülövezve. — A görög stilus kiválóan a templomok építésénél nyert alkalmazást. A görög templom, oszlopainak száma és alkalmazása szerint, felosztatik: α) »in antis« nevezetű templom-építési modorra, ha t. i. a hosszanti falak a homlokzatig előre nyúlnak s csak az orom közép részét képezik oszlopok; β) »prostylos«, ha az egész előoldalt oszlopok képezik s csak az oldalrészek meg a hátsó oldal áll tömör falból; végre γ) »peripteros«, ha az épület magva egy teljes hosszúkás négyszöget képez, mely körűl minden oldalról oszlop-csarnokok nyulnak. Az utóbbi modorban van építve többek között a párisi »Madeleine«-templom is.

A római építészeti stilra jellemző a görög oszlop-építményeknek az etrusk boltozat-építménynyel való összekötése. Az etruskok ugyanis, kik különben nem nagy építészek voltak, a hasáb alakúra vágott kövek egymáshoz való illesztésével feltalálták a boltozatot s ez által egy új, lényeges tényezőt hoztak az építésbe. A rómaiak hosszú folyosók és csarnok-építmények átboltozásánál kezdetben csakis donga-boltozatot alkalmaztak; idővel azonban a kereszt-boltozatot is kieszelték, midőn is a boltozatok több irányból jövet összefűzettek. Végre mind inkább előre haladva a kúpolás építményhez értek; s így az építészetnek legmagasb fokára emelkedtek.

A boltozatok ívei vagy pilléreken vagy oszlopokon nyugodnak. Pilléreknek nevezzük a falba illesztett, de abból némileg kiálló oszlopokat; tulajdonképpeni oszlopoknak pedig a boltívek szabadon álló támaszát. A rómaiak építkezésében az oszlop nemcsak szerkezeti (constructiv), hanem díszítési (decorativ) alkalmazást is nyert, még pedig a falak mentén, pilaster alakjában. Díszítési jellegű az »attika« is, azaz egy sorozat rövid oszlop, mely a homlokzat felett végig huzódik.

* * *

A kereszténység keletkeztével a pogány-korból fenmaradt építési stilusok ugyan továbbra is fentartották magokat, de természetesen, a keresztény templom szükségletének megfelelő átalakításokkal. Első phasisa az újabb iránynak:

1. A bazilika-építmény. Míg a pogány templomoknál a művészet a külső díszítményekben összpontosúlt, addig a keresztény templomok építésénél ez főkép e belső részek megalkotásában nyilvánult. A bazilika, mely szó szerint királyi lakot jelent, hosszúkás négyszög alakú, s a többnyire párhuzamosan álló oszlopsorok segítségével, három vagy öt hajóra oszlik. A középhajó tetőzete jóval kimagas-

lik a mellékhajók tetőzete fölött, s míg a mellékhajók boltozva vannak, addig a főhajó tetőző gerendák által van képezve, s ez a gerendázat nincs eltakarva, hanem födetlenül áll a templomban a szemlélő előtt.

A főhajó lezárását egy félkör alakú építmény képezi, melyet »apsis«-nak neveznek s mely a papok helyéül szolgál. Az apsis előtt áll a szent cselekvények helye, az oltár; e mögött a falhoz támasztva a cathedra: a püspöknek rendes ülőhelye. A templom bemenetelénél épült egy elzárt hely, a »narthex« az ujonnan megtértek számára; az egész épület elott pedig egy oszlopos előcsarnok áll. A régi keresztény bazilikának legszebb maradványa a Rómában levő Szent Pál temploma.

2. A kupolás építmény. Jellemző benne az, hogy a középen emelkedő egyetlen kupola körül csoportosulnak a templom többi építményei. Az építmény alapformája a négyszög, vagy egyenszárú kereszt (az úgynevezett görög kereszt). A kupola négy vagy nyolcz pillér-oszlopon nyugszik, melyeket ívek kötnek egymással össze. Az átmenetet a négy vagy nyolczszögből a kupola köréhez közbehelyezett boltozatczikkelyek (Zwickel) közvetítik. Az oszlopok új alakú fejezettel a pillérek között állnak s galleriát alkotnak. A kupolás építmények falai mozaikkal gazdagon vannak díszítve. Ezen építési formának legkiválóbb példája a konstantinápolyi Szent Szofia-templom, mely 532-ben épült. Olasz mesterek 1462-ben átültették ezen stilt Oroszországba, a hol az keleti felfogással vegyítve, a kupoláknak egy nagy halmazatává nőtte ki magát, mely utóbbi formára a moszkvai Vaszili-templom kiváló példát szolgáltat.

3. A román stil. Közönségesen köríves stilnak is nevezik. Jellemző része a donga- vagy keresztboltozat, s alapformája a latin kereszt. Az építményt akkor nevezzük latin kereszt alakúnak, ha alapalakjára nézve a meghosszabbított szárú kereszt formájának felel meg.

Ép úgy mint a bazilikában, a román-stilú templomban is a középhajót oszlopsorozat választja el a mellékhajóktól, melyeken árkádok nyugosznak. A templom hosszanti hajója és a szentély között egy (e vonalt metsző) kereszthajó húzódik át, hogy így a kereszt teljes alakja meglegyen. Ezen keresztezés középpontja felett nem ritkán kupola emelkedik. A szentély többnyire oly hosszú, vagyis mély, a mily széles a középhajó, s apsisban végződik. Egyszersmind — s ez jellemző a román modorú templomoknál — a szentély talapzata felemelkedik s magasabb lesz mint a hajó, mely alatt rendesen a kripta (alsó templom) terül el.

Ezen stilra nézve a bazilikán szokásos oszlopos előcsarnok, a módosult vallási szükségleteknek megfelelően, rendesen elesik. A homlokzaton azonban a kis oszlopcsoportok képezte galériákat tovább fejleszti és értékesíti. Kiválóak az e fajta templomokon a nagy négyszögű tornyok, melyek szerves alkotó részekként jelölik az épület főrészeit s alakjaik változatosságával új és szokatlan benyomást keltenek.

A román stilnak, mely a XI. századtól a XIII. századig dívott, három építési korszakát különböztetjük meg: első a kora román stil, a mikor a boltozatokat bordák nélkül építették, így az egész építmény nehézkes formát tüntetett fel. A második a virágzás korszaka, melyben az oszlopok már nem egyszerűek, hanem gazdagon tagozottak s a kapuzatok, portálék díszesen vannak ékesítve. A harmadik az átmeneti stil, melyen a boltozatok csúcsívesek, míg az ajtók és ablakok még az eredeti kőrívben vannak építve. A román stilű templomok legkiválóbbja a mainzi dóm, mely 1050 körűl épült.

4. A gót vagy u. n. csúcsíves stil, mely építési mód, minden boltozati fajnak legnagyobb tökéletesedését képezi. A boltozatot bordák szelik át; a súly a bordák összefutásánál a végpontokra nehezedik. A csúcsívet az egymással szembe helyezett, s egymást érintő körszeletek formálják.

Az építmény egész tömege egyes pilléreken nyugszik, úgy, hogy az oldalfalak mellőzhetők, s a tulajdonképeni építményt a bordák képezik. Valamint az emberi testben a hús és egyéb részek a csontváz körül csoportosulnak s a csontváz tartja őket össze, akkép a gót építményben is az oszlopok és a bordák alkotják az építmény vázát, azt körül vonalozzák s a falak csak az építmény vonalainak kitöltésére szolgálnak.

Ezzel kapcsolatban van a csúcsív alkalmazása, a részeknek a magasba való törekvése, á tetőirányos vonalaknak általános előtérbe lépése stb. Az egyszerű oszlopból más kisebb oszlopoknak hozzáfűzése által képződik a sok oldalú oszlopcsoport (Bündel). A templom külsején a támasztó-pilléreket alkalmazzák, melyek kúp alakú ékítménynyel »fiale«-kal birnak s az oldalnyomást fogják fel.

Az ablakok teljes hosszúságukban rúdművek (Stabwerk) segítségével párhuzamos részekre osztatnak, míg csúcsívben végződő felső részüket díszítmények (Masswerk) töltik ki.

Különben az alapberendezés és a toronyépítmény, úgy mint a román stilon, itt is meg van tartva, azonban a kriptát vagyis alsó templomot a tisztán gót templomokban sehol sem alkalmazzák. A presbyterium vagy a szentély, hol a papok foglalnak helyet, ezen építményben jóval megnagyobbodik s rendesen fél nyolcz- vagy tizenkétszög alakjában van lezárva, tehát nem úgy mint a román modorú templomokban, hol a szentélynek félkör alakja van. A szentély, különösen a terjedelmesebb templomokban, igen gyakran kápolnák által képezett koszorúval van körülvéve.

A gót stilra nézve szintén három időszakot különböztetünk meg: a korai, a fejlődő s a hanyatló építészeti módot. Ezen stilban építettek a XIII., XIV. és XV. századokban.

5. A renaissance építmény. Jellemző tulajdonságai: a nagy intézetű helyiségek után való törekvés, a dongabol-

tozatok, a kúpola-építmények, az antik díszítmények és a decorativ oszlopok alkalmazása.

E stilus fejlődésében három építési időszakot különböztetünk meg: *a)* A kora renaissance, mely 1420-tól 1500-ig különösen Flórenczban dívott, s a középkori és az antik római formák összeolvasztásából áll. Ilyen a florenczi St. Lorenzo templom, mely 1450-ben épült. *b)* A fej-

A templom regi homlokzata.

lett renaissance, mely különösen Rómában dívott. Kiválik gazdag decoratiójával, mely ó-római mintákat használ fel. A donga-boltozatok, a kúpolán tambour, dobbal, az oszlop-építmények rendszeresen vannak alkalmazva. Ezen építési mód mintája a római Szent Péter templom, mely Bramante tervei szerint 1506-ban épült, melynek kúpoláját 1547-ban Michel Angelo szerkesztette. *c)* A barokk-stil. Ebben a formák szertelensége jelentkezik, a tagozások ismé-

teltetnek a tekervényes, czikornyás építési vonalak képezik főjellemét. Leginkább Franczia országban ápolták s 1541-től kezdve (I. Ferencz korában), míg később XIV. Lajos alatt már a rococco-ba ment át.

A legújabb korszak nem használ külön sajátszerű stilt, hanem a most előadottak közűl választ, ha valamely új, nagyobb szabású épületet kell emelni. A templomépítésben szeretik a gót-stil alkalmazását. S nem ritka ma sem az e nemben emelt monumentális építmény.

* * *

Ezen általános tételek fejtegetése után, már most a budavári főtemplom építkezésére áttérve, azt látjuk, hogy a templom nincs egy egységes stilban építve, hanem több építési modort egyesít magában. Ennek oka abban rejlik, hogy nem egyszerre, hanem lassanként, több évszázadon át építették, míg végre a jelenlegi formáját nyerte.

Minden évszázad, mely valamiben hozzájárult a templom épületének gyarapodásához, a maga különleges izlése és gondolkodása szerint törekedett az építményt tökéletesíteni. Nem volt arra eset, hogy a későbbi építő folytatta volna azt, a mit elődje megkezdett, hanem új emberek új motivumokat is hoztak magukkal a műhöz.

A jelen könyv első részében annak bebizonyítására törekedtünk, hogy a templom régibb eredetű mint a hogy az eddigi megállapodások után föltennünk lehetett, bár erre hiteles oklevelek nem is állnak rendelkezésünkre. A hagyomány ugyanis egyenesen Szent Istvánnak, Magyarország első apostoli királyának s hazánkban a keresztény hit megalapítójának tulajdonítja a templom első építését: melyet később IV. Béla a tatárpusztítás után újjá építtetett s másodszor megalapított.

Ezen állításunk mellett szólnak a templom nyugati részei, különösen a Béla-torony alapzatai, melyek igen kez-

detlegesek, sőt az oszlopfők ugyanott a kor naivitásának ékesen szóló bizonyítványai. A tatárpusztítás után IV. Béla a templomot romjaiból feltámasztotta s az úgynevezett basilikális elrendezésben építtette fel.

A basilikális templomnak fő jellemvonása abban áll, hogy a középső főhajó jóval magasabb, esetleg még egyszer oly magas, mint a mellékhajók. Hogy a templom, eltérőleg a mostani alakjától, ebben a modorban volt építve, bizonyítják a kétszer előforduló fejezetek, melyek az oszlopokon végighuzódnak.

A felső fejezetek, vagyis az oszlopok koronái, a melyeken túl már a boltozatok kezdődnek, 9·70 méter magasságban vannak. Ezeken alul azonban fél magasságban még egy fejezet vonul végig az oszlopokon, mely rész a mellékhajók boltozatait, illetve ezen alacsonyabb mellékhajók ívezeteit tartotta. Ezen kettős fejezetek alkalmazásából teljes biztonsággal következtethetünk a templom alakjára, mely ezek szerint basilikális elrendezésű volt.

Jelen alkalommal, midőn a bazilikális templomról szólunk, egyúttal szükségesnek látunk egy hibát helyreigazítani, mely a magyar közönség nyelvébe jóformán befészkelte magát. E hiba azon téves szólásmód, melylyel a Budapest főváros balparti oldalán épülő Lipótvárosi templomot általánosan »bazilika«-nak nevezik. E templom semmiképen sem nevezhető bazilikának, ép úgy nem, mint az esztergomi székesegyház: mert e templomok nem az ó-kori bazilikális, hanem az újabbkori kupolás modorban vannak építve.

A tévedés innen ered:

Nagy Szent Leo pápa idejében (440—461) épült Rómában az apostolok fejedelmének tiszteletére a Szent Péter-templom, mely az akkori építő modornak megfelelőleg bazilikális elrendezésű volt. E templom, mely az örök város számos egyházai között a fő- és székesegyház jellegével birt, nagyon természetesen az összes keresztény világ

részéről kiváló tiszteletben részesült. — A Rómában levő Szent Péter bazilika így világhírűvé lett, s mindenütt ismerték. Midőn már most idővel e templom kicsinynek s nem eléggé díszesnek találtatott, 1000 évvel később ugyan e helyen egy nagyobb és fényesebb templomot építettek, de már nem a régi stilban, hanem az újabb felfogásnak megfelelőleg kúpolás modorban. A »Szent Péter bazilika« elnevezés azonban megmaradt. Ebből kifolyólag, mivel a kúpolás Szent Péter templomot hibásan a régi elnevezéssel Szent Péter bazilikának nevezték, a későbbi kor a kúpolás templomokat egyáltalában a bazilika névvel illette.

E kis megjegyzés után tulajdonképeni tárgyunkhoz, a budavári főtemplomhoz visszatérve, azt látjuk, hogy ezt a XIV. században Nagy Lajos korában csarnok-templommá alakították át, mely alakja mai napig is meg van.

A csarnok-templom jellege abban áll, hogy ezen formában a templom egyes részeinek, tehát a főhajónak, úgy mint a mellékhajóknak egyforma magasságuk van. Nagy Lajos alatt ugyanis a mellékhajók alacsonyabb boltozatai áttörettek, s a főhajó magasságáig emeltettek. Az eredeti alacsonyabb alakot jelenleg csakis a déli és északi mellékhajók szentélyei, a Szent Kereszt- és Szent László-kápolnák tartották meg.

De nemcsak e részben történt jelentékeny átalakítás, hanem ebből kifolyólag az ablakokban is jelentékeny változásokat tettek. Míg az eredeti bazilikális formánál a templom főhajójának a mellékhajók felett kimagasló oldalfalai egy sorozat kisebb ablakkal birtak, addig most e felső ablakok elesvén, a fölemelt mellékhajók oldalain nagy gót ablakokat építettek, melyeken át a kellő világosság a templomba behatolhatott.

A templom újjáépítését vezető építő-tanár úr ez átalakítást akként kívánta szembeötlőleg megvilágosítani, hogy a templom festésénél az eredeti magasságban tartott része-

ket, úgymint a középhajót, a szentélyt s a kereszthajó boltozatait égszínkékre, míg a mellékhajók eredetileg alacsonyabb részeit világosbarna színben festette.

Zsigmond magyar király és római császár (1387—1437) ötven évi uralkodása alatt mindenesetre épített a templomon, habár azt, hogy mit, nem mutathatjuk ki; de e fejedelem, ki a budavári friss palotát emelte, s az építés iránti előszeretetének Magyarországon is számos tanújelét adta, bizonyára a templom díszítése körül is tett valamit.

Lényeges fordulatot vett a templom ügye Mátyás király idejében. E kiváló uralkodó oly nagymértékű átalakításokat tett rajta, hogy utána a templomot »Mátyás templom«-nak is nevezték. Azonkívül, hogy a déli előcsarnokot, a Mindszentek kápolnáját és a templomnak más rendű építményeit is a Hunyadiak idejében keletkezetteknek nyilváníthatjuk, Mátyás legfontosabb s örökemlékű műve mégis a templom délnyugati sarkán álló ú. n. Mátyás-torony marad.

Minden kétséget kizárólag a templomnak kezdettől fogva két tornya volt, melyek egyikét, azt, mely a királyi várpalota felől jövet állott, Mátyás újra rakatta s gót stilban építtette.

A királynak szándéka lehetett az eredeti alacsonyabb tornyot díszes modorban felépíteni s több emelettel ellátni; de mivel az alapfalak, úgy mint a másik oldalon álló Béla-torony bizonyítja, nem birhatták el a fölépítményt s a torony falait úgynevezett töltelék modorban építették, a nagy király lebontatta az egész tornyot s hogy a talapzat a felső torony nyomását kibirja, alapjából tömör, erős terméskövekből újra rakatta.

E tornyon látszik meg a gót stilnak utolsó phasisa, melynek letüntével már a renaissance kezdett tért foglalni.

* * *

A templomot kezdetben a román-gót átmeneti stilban kezdték építeni; de még építése alatt a gótba kezdett átmenni. Különben is a templom tulajdonkép három századon át épült, s IV. Bélától Mátyás királyig építtetvén, a stilusok legkülömbözőbb vegyülékét tünteti fel.

Ha mégis egy stil után kellene a templomot elneveznünk, a gót stil volna az, mely leginkább előtérbe lép. E mellett azonban a román stilnak annyi nyoma van rajta, hogy leghelyesebben a román-gót, vagyis az úgynevezett »átmeneti« stilban épültnek kell mondanunk.

A Mátyás halála után trónralépett Jagello-dynastia kevés újat tett a templom körül, inkább a fenlevőnek konzerválására szorítkozott. E korból megmaradt a két méter magas, márványból készült Szűz Mária szobor, melyet II. Ulászló készíttetett.

1541-ben a törökök Budát elfoglalván, a Nagyboldogasszony-templomot mecsetté alakították át s a török imádkozó háznak megfelelően rendezték be; persze a falak megmaradtak eredeti alakjukban, csakis a belső díszítést és templomi felszerelést rongálták meg. — Ezen templom volt a mohamedánusoknak főimádkozóháza s »Eski dsámizi-nak«, öreg-mecsetnek nevezték.

A törököknek 150 évig tartott uralma alatt édeskevés történt a templom érdekében. Egyedüli építmény ezen korból csakis a szentély falában találtatott s az is valamely gyökeresebb javítás lehetett csupán, melyre a templom az ostromok után nagyon is rászorúlhatott.

Budavárának 1686-ban történt bevétele alkalmával a templom sértetlenül maradt, ámbátor a tűz minden oldalról környezte. Ezek után I. Lipót magyar király és római császár a jezsuitáknak adta át a templomot, s az ő birtokukban maradt aztán egy évszázadon keresztül. A jezsuiták nagyfontosságú átalakításokat tettek a templomon és környeze-

tében; ezek azonban az esztetika és az antik formák rovására történtek.

A jezsuiták a templom két oldalán hatalmas épületeket emeltek, melyekben a kollegiumot, nevelő-intézetet, és a főis-

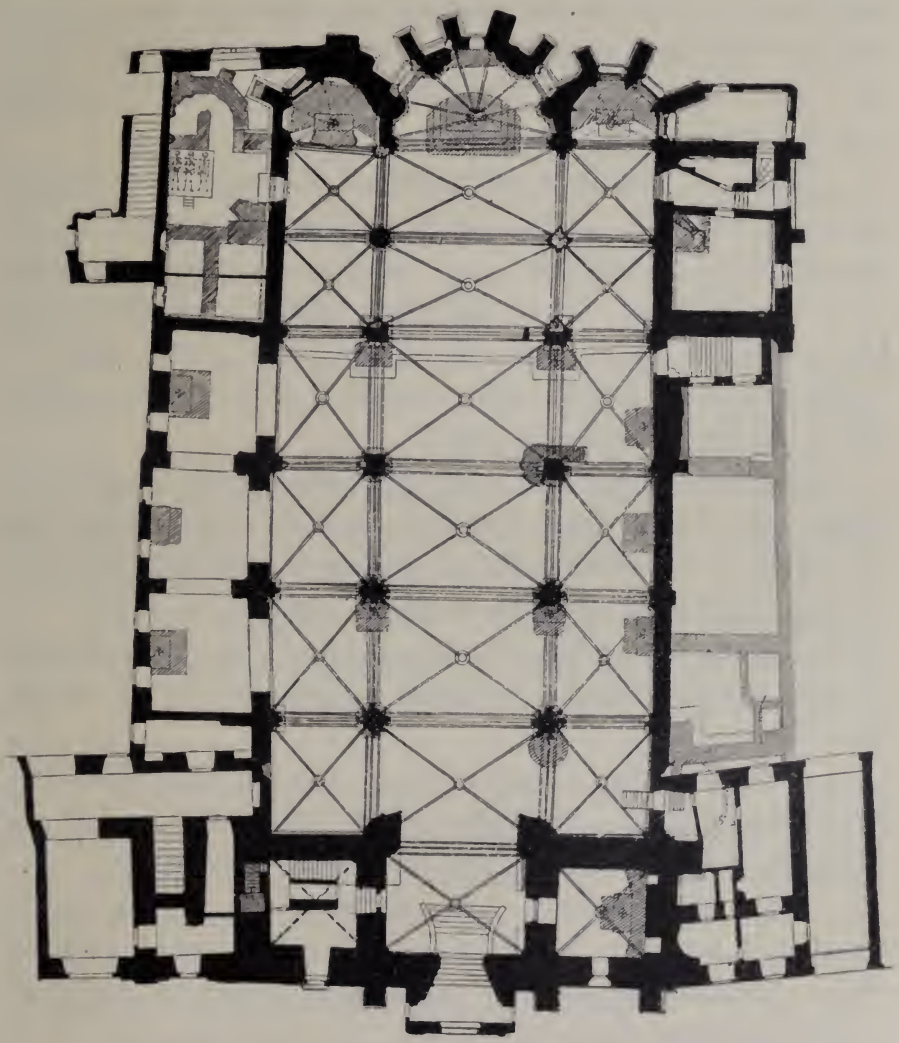

A templom régi alaprajza.

kolát helyezték el. A templom a nagy épületek közé szorult és azoktól körül volt zárva. Ezen épületeknek két oldalt elterülő szárnyai között a közlekedés a templom zene-karzatán keresztül történt.

Azonkívül lassanként a templom csinosításához is fogtak, csakhogy az akkori idők minden izlés és szép iránt való érzék nélkül szükölködő korszakában barbár módon hajtották mindezt végre. A középső nagy ablakrózsát befalazták s helyébe egy kettős kisebb ablakot helyeztek; a Béla-tornyot, melynek magasságából elvettek, nagy, mindent befödő közös tető alá vonták; a gót díszítmények vakolattal elfödettek s a falak simára kenettek stb.

Midőn a templom restaurálása megkezdődött, kérdés tárgyává tétetett, vajjon miféle stilban kivánatos annak helyreállítása. Kezdetben egy egységes stilban való ujjáépítésre gondoltak, de ez által sok történeti emléknek kellett volna elveszni, így azután elhatároztatott, hogy a templom minden egyes része azon modorban restauráltassék, a melyben eredetileg épült.

Nagy dicséret illeti a vezető építőt, Schulek Frigyes tanár urat, kinek egész taktikai eljárást kellett vívnia az ujjáalakítási munkálatok alatt, míg minden akadályt leküzdhetett. Kezdetben százezer forintot szántak az összes restaurálási munkálatokra; de fokonként a többi szükségletek is felmerülvén, eddig a templom ujjáépítése három millió koronába került.

A restaurálási munkálatokat a déli mellékhajóban kezdették meg; majd a szentélyt vették építés alá, ez után a templom homlokzatát s végre az északi mellékhajót.

Nagy vita tárgyát tette az a kérdés, vajjon kifestessék-e a templom belseje vagy a terméskő színét tartsa-e meg. Történetileg be van bizonyítva, hogy a templom a középkorban falfestményekkel volt díszítve, melyeknek nyomai a szertárban levő számos kövön még ma is szemlélhetők.

A festés maga igen élénk színekben van s a sajátságos magyar tipust, az ú. n. tulipános modort tünteti fel. Rendszerint magyar tárgyú képeket alkalmaztak, melyeknek

történeti alapjuk van. A templom boltozatát arabeszkok és virágok diszítik, kivéve a hajók keresztezésén levő boltozatot, mely a négy evangelista symbolumait: Máté angyalát, Márk oroszlánját, Lukács ökrét s János sasát ábrázolják.

* * *

A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom leirásánál az építészeti és helyreállítási dolgokra vonatkozólag a vezető építész, Schulek Frigyes tanár úr szíves közreműködését kértük ki, kinek buzgó támogatásáért ez úton is köszönetünket nyilvánítjuk.

Minden esetre azonban helyesnek tartjuk, ha a magyar királyi vallás és közoktatási miniszteriumtól felkért szakértőnek, Schmidt Frigyes tanárnak, a templom-építésre vonatkozó okadatolt véleményét is egész terjedelmében közöljük s igy az építkezést lehetőleg teljes világításban tüntetjük fel.

Schmidt Frigyes cs. kir. építészeti főtanácsosnak a budavári plébánia templom helyreállítása tárgyában a vallás és közoktatási miniszterhez intézett jelentése imígy hangzik:

»Nagyméltóságod kegyes meghivása folytán a tisztelettel alulirott a boldogságos Szűzhöz czímzett budai egyház állapotát, és ez ideig foganatosított helyreállítási munkálatait a mult hó folyamán beható vizsgálat alá vevén, a következő jelentést bátorkodik ezen vizsgálat eredményeül Nagyméltóságod elé tisztelettel terjeszteni:

A nagyon megrongált és részben fennállásában fenyegetett egyház építkezési helyreállítása nagy nehézségekkel jár még pedig nem annyira a legyőzendő munkák terjedelme és tömege, mint inkább azoknak különössége által.

Több mint két század folyt le, míg az épület legalább általános befejezésre jutott; s ez időszakot rombolások és

ismételt helyreállítások követték a legújabb időig. Buda város oly mozgalmas történetének minden korszaka rajta hagyta nyomát e sokat próbált épületén.

Ebből könnyen megmagyarázható, hogy ezen műemléken a különböző évszázadok alakjai és szerkezetei minden rendszer nélkül találkoznak, s mindezenfölül a szerkezetek kevés esetben vannak a szükséges gondossággal keresztülvive, a helyreállítás — mint már érintettem — tetemes nehézségekkel jár.

Idegen elemek által eredeti alakjában meg nem változtatott műemléken, melyet egyedül az idő vasfoga támad meg, világosan ki van jelölve a helyreállítás útja; máskép áll azonban a dolog, ha mint jelen esetben, az épületen különböző időből származó, de egyenlő műbecsesel biró elemek találkoznak.

Ily esetben közvetitőleg kell eljárni és a teljesen egységes alkotás kivitelére irányzott eszmének háttérbe kell vonulnia azon mellőzhetetlen tekintet előtt, melyben történelmi és régészeti szempontból az épület minden egyes alkotó eleme részesitendő.

Más szavakkal, a boldogságos Szűzhöz czímzett egyház helyreállításának annyira, a mennyire csak lehet, az épület meglevő részeihez kell alkalmazkodnia; ott, a hol kiegészítések szükségesek, azoknak csakis az illető épületrész szellemében kell foganatosíttatniok, s új elemeknek csak annyiban szabad az épülethez hozzáadatniok, a mennyiben azok a különböző stilkorszaknak összhangzatos egybekapcsolására elkerülhetetlenül megkivántatnak.

Az eddig foganatosított helyreállítási munkálatok teljes mértékben meg is felelnek az imént felállított alapelveknek, és azok műszaki szempontból is a legteljesebb elismerésre méltók.

A mi már most Schulek tanár úrnak az épület teljes helyreállítására vonatkozólag kidolgozott tervét illeti, az

nem látszik ezen elvekkel teljes összhangban lenni. Schulek úr az épület későbbi korszakát vette terve kiindulási pontjául és az épület egész külsejét ezen szellemnek megfelelőleg egységesen alakította át.

Ezen eljárásnak elkerülhetetlen következményei lennének az épületen ez ideig elő nem fordult idegen alakzatokból álló nagymértékű toldások és lényeges átalakítások, melyek ezen mértékben sem szükségeseknek, sem tanácsosaknak nem mutatkoznak.

Mint művészi alkotás, e terv magában véve kiváló jelentőségű s minden kétségen felül áll, hogy annak következetes keresztülvitelével valódi díszépület emeltetnék: ámde mivel, mint fennebb jeleztetett, alulírott legbensőbb meggyőződése szerint ezen templom helyreállítását szorosan a fentartás eszméjéből kell felfognunk, a kérdésben levő tervet sok lényeges pontjában nem lehet a további munkálatok alapjául választanunk.

Alulirott bátorkodik ennélfogva azon pontokra, melyek a most előterjesztettekkel egybe nem hangzanak, határozott javaslatokat tenni.

A helyreállítási munkálatok természetszerű egymásutánjában a legrégibb korszakhoz tartozó szép mellékkapu és a fölötte levő ablak befejezése után azon épületrészre jön a sor, mely a szentély (presbyterium) oldalán fekszik.

Épen e hely az, melyen a megelőző időkben az épületen a legerőszakosabb változtatások történtek.

Háromféle különböző, egymást átható szerkezet okozza azt, hogy ezen épületrész fennállásában fenyegetettnek látszik.

Az eredeti terv szerint e helyütt minden esetre alacsony mellékapsis volt, mely az akkor fennállott oldalhajók magasságában, az azon időben létezett ál-kereszthajóhoz (Pseudo-Querschiff) csatlakozott.

Az oldalhajóknak az épület második korszakában történt fölemelésével ezen mellék-apsisok is magasabbra fogat-

ván, a jelen alakba hozattak és kétségtelenül a befalazott csúcsíves ablakok is ezen időből származnak.

A harmadik építési korszakhoz tartozik végre egy azelőtt létezett keresztépítmény, melynek maradványait most a sekrestyéslak körfalai képezik. Ezen kereszt-építménynyel azon több-szögű pillér által támasztott félkör alakú hevederek állnak összefüggésben, melyek a jelzett kereszt-építmény és a templom közt a nyílást képezték.

A dolog természetében fekszik tehát, hogy oly számos, részben meglehetős felületességgel kivitt változtatások folytán az épület szilárdsága azon részekben nagy mértékben szenvedett, s annak megerősítésére erős támaszoknak kell alkalmaztatniok.

Egyszerű támasztópillérek alkalmazása, hasonlóan azokhoz, melyek a hosszanti hajón már fel vannak állítva, itt nem lenne elégséges, mivel az általuk támasztandó falrészekkel leendő szerves egybekötésük majdem legyőzhetetlen műszaki nehézségekbe ütközik.

Ily körülmények között tehát a műszaki szükségességnek parancsaként mutatkozik a többször említett kereszt-építmény visszaállítása, mi által egyedül lesz lehetséges azon épületrésznek feltétlen szilárdságát visszaadni.

Ezen kereszt-épület visszaállításának azonban nem szabad szorosan a réginek alapján eszközöltetnie. Első sorban a kiszökés legalább is a falazat szélességével csekélyebbre veendő s azonkívül keleti homlokfala nyugat felé viendő, még pedig annyira, míg a templom és a kereszt-építmény leendő nyílásai egyenlő távolságra hozattak.

Az épület falazatába zárt több-szögű pillér megtartható; ellenben műszaki s szépészeti okokból meg nem engedhető, hogy a félkör alakú ívek maradványai ismét kiegészíttessenek. Sőt inkább ezen ívek csúcsívek által helyettesítendők, a melyek a templom hosszirányában nem gyakorolnának oly tetemes nyomást.

A kereszt-építménynek visszaállítása első sorban ugyan műszaki szükségletnek felel meg, mindazáltal nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az az egyedül látható hosszanti oldal, erővel teljes tagozása által egyszersmind szépészeti szükségletet elégít ki, s hogy ezenfelül a használható

A templom átalakítása. Déli oldal.

helyiségnek ilynemű növekvése a templomra nézve fölötte kivánatosnak mutatkozik.

Az építő tanár úr saját tervezetében ugyanazon szépészeti szükséget, — bár megváltoztatott alakban, — juttatta kifejezésre, midőn e helyen az ál-kereszt-épület zárásául nagy díszormozatot tervezett. Az épület a támasz-

tékot, mely a kereszt-építmény felállítása folytán a déli oldalon fog állíttatni, alig szükségli az északi oldalon.

Ott, ha a sekrestye az oldal-apsishoz támaszkodik, az utóbbi minden támasztó-pillér nélkül van és így arra lehet következtetni, hogy a támastzó-pilléreket a sekrestye és a hozzá csatlakozó épület rakásakor távolították el. Ily eljárásra már abból is lehet következtetnünk, hogy a falak kihajlásai itt sem csekélyebbek, mint a déli oldalon.

Arra azonban nem lehet gondolnunk, hogy ezen oldalon is, úgy mint a délin, teljesen kiképzett kereszt-építmény lenne felállítandó; sőt inkább elégséges annak keleti homlokfalát a déli oldalnak megfelelően felrakni; ez által a keleti oldal teljes szilárdsága és összhangzó alakítása eléretnék.

Ezen eljárással szoros kapcsolatban áll a hozzátámaszkodó épület sarkának sürgősen parancsolt lebontása és a körülményekhez képest a sekrestye kis részének feláldozása. Ha a sekrestye ennek következtében igen kicsi találna lenni, e bajon úgy lehetne segíteni, ha a déli kereszt-építmény magasságában megosztatván, alul újabb sekrestye-helyiség, s felül oratorium alakíttatnék.

Miután alulírott megkisérlette azon általános alakozást megjelölni, melylyel az épület keleti oldalának birnia kellene, a részletek kifejlesztéséről is óhajtja nézetét nyilvánítani.

Első sorban is az épület eredeti elrendezéséhez tartozó középső apsis alakjából kiderül, hogy a támasztó-pillérek egészen egyszerű vízereszekkel (Wasserschrägen) voltak fedve.

Ha már régészeti szempontból kivánatosnak mutatkozik ezen alakokat megtartani, még inkább fokozódik ezen kivánalom, ha tekintetbe veszszük azon hatást, melyet az épület nagy távolságból gyakorol, s melyben csakis igen egyszerű és teljesen tiszta alakzatok jutnak érvényre.

Ily módon készítendők tehát a kereszt-építmény tá-

masztó-pillérei is, és el nem mellőzendő, hogy a hosszhajónak már elkészült pillérei részleges, annak inkább megfelelő változtatás alá vétessenek.

A mérművek s az ablakok tagozatai az apsisokban a még meglevő részek által jobbára kijelölvék, az új kereszt-építmény számára is kinálkoznak tagozatak, illetőleg helyes támpontok. S miután ezen épület eredetileg mindenesetre a XIV. század végéből származik, régészeti szempontból bizonyára jogosultnak mutatkozik, hogy az minden részlet-alakjában ezen korszak jellegének megfelelőleg állíttassék ismét helyre, s belsejében hálószerű boltozat szerkesztessék.

Az épület külső alakzatában fontos tényező a tetők képzése. Nagyszámú úgynevezett csarnoktemplom hasonszerűségének alapján föl lehet tenni, hogy ezen épület, mely jelen alakjában csarnok-templom, ezen alakjának elkészítése után magas egységes tetővel volt ellátva.

A csak később hozzákapcsolt kereszt-építmény meg nem létele esetén alig is lenne más tetőszerkezet képzelhető, a mennyiben a mellékapsisok fedelei más tető-alakba, kereszt-építmény létezése nélkül alig lennének beilleszthetők.

Az építő tanár úr tervezetében a mellékhajók felett sátortetőket tervez, a középhajó felett egységes, s következőleg egy kissé emelkedettebb tetővel, mi mellett a középhajó tetőzete a kereszt-építménynyel egyenlő magasságra jönne, úgy, hogy ez által külső tekintetre teljes kereszt-építmény keletkezik, melynek természetes következményekép a tetőzet négyesén (Dachvierung) meglehetős hatalmas szentélytorony terveztetik.

Ily tetőszerkezetnek művészi helyessége és kivihetősége ellen elvileg semmi észrevétel sem tehető, annyival kevésbbé, mert ezen alakzat a templom főhomlokzatának képzésénél nagy haszonnal jár. — Mindazáltal a kereszt-

építménynyel megtoldandó épület új alakzatának rajzban előtüntetése után lehet csak elhatározni, lehetne-e ezen tetőszerkezetet véglegesen választani.

Az új kereszt-építmény mindenesetre sátortetővel látandó el, mi által a képződő kereszttető hosszúsága tetemesen csökkentetik és az esetleg alkalmazandó szentélytorony lehetőleg egyszerű, de testesebb alakban viendő ki.

Mielőtt azonban új tetőszerkezet egyetemes kivitele foganatba vétetnék, elkerülhetetlenül szükséges a középhajónak az apsishoz legközelebb álló mindkét pillérjére különös figyelmet fordítani.

Azon építkezési mozzanatok részletes előterjesztése, melyek oda vezettek, hogy e pillérek egyáltalában és a jelen állapotban miként léteznek, tárgytalan lenne s elegendőnek mutatkozik annak jelzése, hogy azok határozottan veszélylyel fenyegető állapotban vannak.

Olyneműkihajlások és ülepedések, mint itt láthatók, elmaradhatatlanúl az építési anyagnak szervezeti megsemmisítését eredményezik, s ha e pillérekről az őket fedő vakolat és festékréteg levakartatik, akkor fog a veszély valódi nagysága előtünni.

Azon esetleges ellenvetés, hogy e pillérek továbbra is ad infinitum fognak tartani, mivel már eddig oly sokáig tartottak, meg nem állhat és semmiféle műszaki egyén nem vállalhatná magára azon felelősséget, hogy a legközelebbi megrázkódtatás, mely az épületet éri, katastrófát nem idézne elő, mely minden kétségen kívül az egész belső épület összedülésével végződnék.

Ezen pillérek közűl az északi minden esetre kiváltandó; vajjon kiváltandó-e a déli pillér is, vajjon a fölöttük levő boltozatok megtarthatók-e, ezt csak állványok segítségével végbeviendő pontos vizsgálat mutathatja meg.

A többi helyreállítási munkálatok a hosszanti hajó belsejében az időnkint előálló szükséglethez képest fognak

foganatosíttatni. Az építő tanár úr által eddig tett intézkedések mint műszakilag teljesen helyesek jellemezendők.

A helyreállitás művében az úgynevezett Mátyás-torony a hozzácsatlakozó rendkívül gazdag oldalkapuval, valamint a templom főhomlokzatával igen fontos helyet foglal el.

A templom eredeti, az átmeneti korból származó alaprajzának elrendezése szerint a főhomlokzaton két torony volt alkalmazva, melyek közül az északi a párkányzat magasságáig még eredeti alakjában megvan.

A déli torony ellenben a XV. század második felében gazdag, késő-gót stilban alapjából újra építtetett; a templom többi részének alakrendszerével nem is áll tehát összefüggésben. E torony helyreállításának tehát egész önállóan kell történnie s ezen torony formái csak a legnagyobb elővigyázattal vihetők át a hozzátámaszkodó homlokzatra.

Vajjon ezen torony építői gondoltak-e valaha egy második hasonló torony építésére, azt eldönteni nem lehet. A lehetőség azonban nincs kizárva, mivel erre vonatkozólag elegendő hasonló esettel találkozhatni. Úgy azonban, mint a dolgok itt állanak, jelesen mint a tisztán helyi körülmények mutatják, ezen második torony kiépítését már elvileg el kellene ejteni.

Az ú. n. Mátyás-torony megvizsgálásából kiderült, hogy annak felső emeletei tűz által tetemesen megsérülvék, de mégsem oly mértékben, hogy a falazat részleges lehordása szükségesnek mutatkoznék.

Úgy belülről mint kívülről eszközlendő gondos helyreállítás által a falakat teljesen szilárdakká lehet tenni és ez esetben a költségeket illetőleg, szemben a részleges újjáépítéssel, igen nagy külömbözet is mutatkozik.

Közel az épület jelen zárásáig, egész határozottan megjelölhető a régi alap ép úgy, mint a csigalépcső, mely egészen a tető alá vezetett.

Nehezebb azonban megközelítő bizonyossággal meg-

mondani, hogy eredetileg milynemű záradék terveztetett vagy vitetett később ki.

Az emberben ugyanis azon benyomás keletkezik, melyet a tüzetesebb vizsgálat bizonyára csak igazolni fog, hogy a falazat felső vége, habár még a középkori építési korszakhoz tartozik, még sincs összhangban a torony gazdagon kifejlődött alsó falazatával.

A falazatnak ezen záradéka szorosan véve csak egyszerű toronysisakra, érczburkolatú tető-ablakocskákkal, enged következtetést, holott a torony gazdag alsó fala határozottan teljesen kifejlett műépítészeti befejezést tételez fel.

A toronynak az alulirott által ismert kis rajzai, az utolsó tűz előtti időszakból, máskép szintén nem magyarázhatók; és azon tény, hogy a toronysisak tűz által megsemmisíttetett, már magában véve igazolja, hogy annak fából készültnek kellett lennie.

A mennyiben tehát ezen fatorony-sisak a toronynak csak szükségből alkalmazott zárásául tekintendő, ezen szerkezet a végleges helyreállítás irányadójául nem is vétethetik.

Ezen torony művészileg helyes betetőzésének alakítása tehát a művészi érzék tárgya marad: mindazonáltal a következő észrevételek irányul szolgálhatnak az arra vezető úthoz.

A torony felső fele a négyszögnek a nyolczszögbe való átmenetelétől számítva, nem mutatja többé azon kristályosodott kifejlődést, melyből kétségtelen biztossággal dísztornyocskákkal (fiale) és vimpergekkel ellátott, áttört toronysisakra lehetne következtetni; sőt inkább ezen nyolczszög emeletszakaszokra van osztályozva, melyeknek építészeti tagozása nem eléggé erős arra, hogy még további függőleges fejlődést megengedhessen.

A vízszintes osztályozás tehát mint művészi elv van felállítva, és ezen elv, kell, hogy kifejtessék.

Mivel továbbá a toronynak uralgó fekvésénél fogva

arra is kell figyelni, hogy annak határozott s távolról fölismerhető körvonal adassék, ezen czél elérésére leghathatósb eszköznek mutatkozik, ha a torony hatalmasan tagozott és esetleg fialékkel ellátott karzattal záratik.

Ezen karzatból a sisaknak nem közvetetlenül kellene

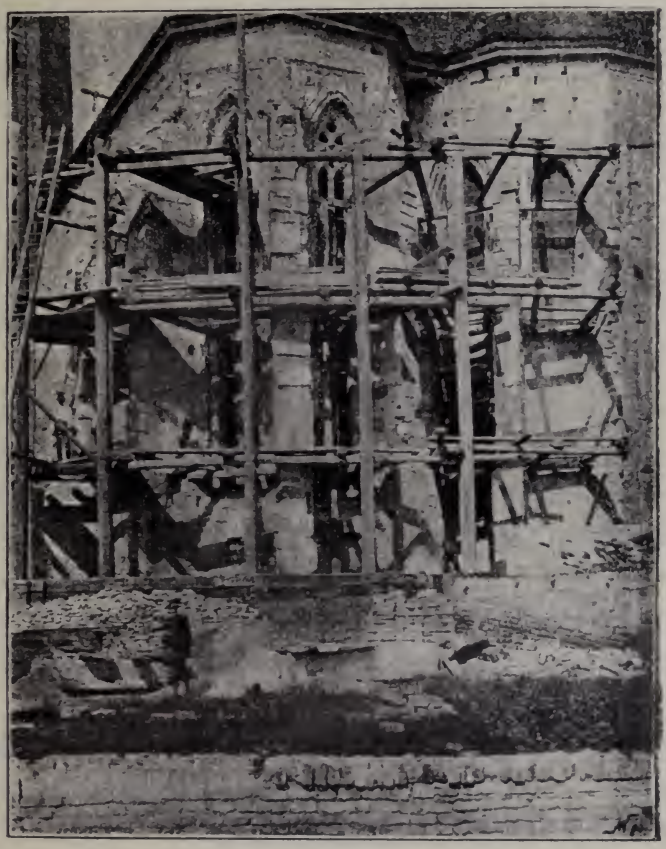

A templom átalakítása. A szentély.

fejlődnie, sőt inkább szükséges, hogy a torony még némi függőleges részletet nyerjen, mielőtt a csúcsba megy át.

Figyelemmel a torony magas fekvésére, ezen csúcsnak nem szabad igen magasnak lennie, mivel könnyen megtörténhetik, hogy nagyon is karcsúvá talál alakúlni. Egyáltalában

legjobb próbája minden egyes tervnek abban áll, ha az a vár általános körvonalaiba igazsághoz hűen berajzoltatik.

A mi a toronyhoz csatlakozó főhomlokzat alakítását illeti, annak az eredeti épület szellemében való kivitele eszközölhető.

Erre a gyönyörű ablakrózsa, mely mindenesetre ily módon állítandó helyre, elegendő támasztó-pontot nyújtana; valamint következetesb lenne az építendő előcsarnokot a mögötte fekvő kapuzat stiljában tartani, mintsem ezt késő-gót előépítménynyel takarni.

Kevésbbé szükségesnek és egyúttal nehezebbnek is mutatkozik a középső oromfalnak ismét átmeneti stilban való fejlesztése; legalább nem látszik anachronismusnak, ha a mező a torony idomaival megegyezőleg, körülbelől a kassai dóm homlokormai után alakíttatnék.

Semmi esetre sem kell ezen homlokzatnak teljes szabályos kiképzését — már annak egyoldalúságánál fogva is — czélba venni, inkább festői csoportosításra kell törekedni, mely, bár tökéletlen alakban, már jelenleg is létezik.

Az oromfal alján mindenesetre karzat lenne alkalmazandó, mely egyszersmind a román torony befejezéseül szolgálna; maga e torny a középhajó tetőzetébe bevágó sátor-tetőzettel fedendő.

Hátra van még a torony mellett levő pompás kapuzat megemlítése, a melyet a hozzáragasztott épület emelésekor valóban barbár módon eléktelenítettek.

Ezen kapu a maga nemében a legszebbek közé tartozik s oly nagy művészi jelentőséggel bir, hogy lehetetlennek tünik fel azt a restaurálás alkalmával figyelmen kívül hagyni.

Erre nézve azonban szükséges, hogy az annak támaszkodó épületrész egész a kapusikátorig eltávolíttassek. Oly áldozat, melyet talán nehéz meghozni, de a mely nélkül a helyreállítás művének nagy eredménye soha sem volna, valamint sikeres befejezésre sem jutna.

Ez által elesik azon nagy visszásság is, hogy a zenekarzaton keresztül világi czélokra szánt összekötő folyosó vezet, mely határtalan rút, és ezenkívül a zenekarzatot annyira megszükíti, hogy annak a templom felé eszközlendő, bár kivihetetlen megnagyobbítására kellene gondolni.

Miután tehát e szerint az építkezési helyreállításnak minden nevezetesb pontja megérintetett, legyen szabad alulirottnak legalább rövid szavakkal a templom későbbi kidiszítéséről is megemlékeznie.

Az épület kidiszítése feloszlik olyanra, mely magához az épülethez tartozik, mint a festett ablakok, fal- és boltozatfestés, padlózat stb. és a felszerelésre, mely az oltárokat, szószéket, orgonát, templom-padokat foglalja magában.

Kétség nem fér hozzá, hogy a nagy ablaknyilások stilszerű üvegezéssel zárandók el, melynek színben és rajzban való gazdagsága a fenforgó körülményekhez képest határozandó meg; kétesebb már az, mily terjedelemmel birjon a belső résznek mellőzhetetlen befestése.

Azon kérdést, vajjon a gót művészetek lényegében fekszik e díszítményes festés által hatást elérni — újabb időben sokszor szellőztették s hevesen tagadták; ennek daczára azonban az minden műértő előtt igenlő értelemben már rég megoldatott.

Szerencsére ezen épületen még oly jelentőséges nyomai vannak a régi polychromiának még pedig nem egyedül belsejében, hogy e fölött minden elvi vitatkozás kizártnak tekinthető.

Az építés vezetőségének lesz feladata a későbbi munkáknál a régi festésnek nyomait buzgón kutatni s így az új polychromozásra alapot nyerni.

Gondos kutatás mellett lehetséges lesz a régi padozat nyomaira is ráakadni; ha azonban ez nem lehetséges, akkor egyszerű márvány vagy terracotta-mozaikok lesznek alkalmazandók.

A templomfelszerelés közt az oltárok — mint illő — az első helyet foglalják el. Az egész felszerelés a XIII. század szellemében tartandó. E század, közönséges értelemben véve, nem ismer magas szerkezetű oltárokat.

Időközben azonban a vallási szükségletek is megváltoztak. Ennélfogva a művészet az isteni tiszteletnek, főleg azonban ezen templom méltóságának és jelentőségének igényeivel összeegyeztetendő.

Ez nem könnyű feladat; mindazonáltal legjobban megoldható, ha gazdag sátoros-oltár (Tabernakel-Aufbau), aranyozott bronzból és zománczból való gyertya-padkákkal és oltárháttal (retable) állittatik fel.

A többi oltárok, valamint egyéb fölszerelvények kiállítása kevesebb nehézséget okoz, s az építő művészi képzeletére bizandó.

Egészben véve itt az alakoknak azon teljes összhangjára kell törekedni, s azt el is érni, a mi az épület külsején a viszonyok hatalma folytán lehetetlenné vált. — Bécs, 1876. évi május hó 7-dikén. Schmidt Frigyes, s. k. építészeti főtanácsos.

* * *

Az itt adott véleményes jelentést az utóbb eszközölt kutatások s az ezek segítségével megtalált építészeti nyomok lényegesen kiegészítik. — Ezek alapján restauráltatott a Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom, hazánkfia: Schulek Frigyes tanár úr által, kinek művészetét és genialitását hirdetik a kövek s ki ez alkotásban önnönmagának maradandó emléket emelt.

A templom restaurálására nézve az építő tanár úr így nyilatkozik:

»A fölismert anyagi állapot igen szomorú képet nyújt. Egyes részek veszélyessége indokolta annak idejében a templom bezáratását.

A hajók negyedik szakaszától kelet felé nyuló templomrész tarthatatlan, továbbá az északi hajó és hozzáragasztott kápolna sor mostani állapotában szintén tarthatatlan. Ezen részek a pénzügyminiszteri épülettel szoros összefüggésben vannak s részben ennek támaszúl szolgálnak. Végre a csonkúlt toronytörzsek is sokrendbeli fogyatkozással birnak.

Ha mindezen tényeket, melyeknek részleteit felsorolni igen hosszadalmas volna, szemügyre vesszük, akkor bizonyára nem vonhatjuk kétségbe, miszerint ezen nevezetes műemlékünk helyreállításánál nagymérvű munkálkodás szüksége előtt állunk, mely tetemes pénzbeli áldozatot és hosszas időtartamot veend igénybe.

A budavári főegyház nemcsak monumentális építészeti és történeti jelentősége által sorozandó Budapest elsőrendű épületei közé, hanem helyzeténél fogva is kiváló, a mennyiben az a várhegynek Duna felé néző legmagasabb pontját foglalja el, és a vár hosszának felezésébe esik.

Tekintetbe véve, hogy a megindított stilszerű és szilárd helyreállítás ezen épület jövőjét sok századokra biztosítandja, úgy nem támadhat kétség, miszerint a vár ezen részének úgy is kilátásban levő rendezésénél a környéken nem található épület, mely annyira hivatva volna kiindulási pontúl és alkalmazkodási tárgyúl szolgálni, mint épen egyházunk.

A helyreállítás szempontjából tekintve a környéket fölöslegesnek tünik föl azon indokolás, melylyel a templomhoz csatlakozó épületrészek lebontása hosszasan bizonyíttatnék. Egy tekintet a melléklendő helyszinrajz-tervezetre, legbiztosabb tájékozást nyújtand.

A templom kiszabadításával kapcsolatban igen kívánatos a környék élénk forgalma számára több közlekedési út előállítása.

Ilyen volna egy tágas lépcső a templom hossztengelye

irányában az Albrecht-útra lefelé, honnan tovább az egyenes összeköttetés a Duna partjához aránylag csekély áldozattal létesíthető.

A Halászbástya, mely most is igen látogatott hely, az egyház déli homlokzatával szemben levő kisebb épületek lebontása által tetemesen bővítve s kertté alakítva, Budapest legszebb helyei közé soroztatnék.

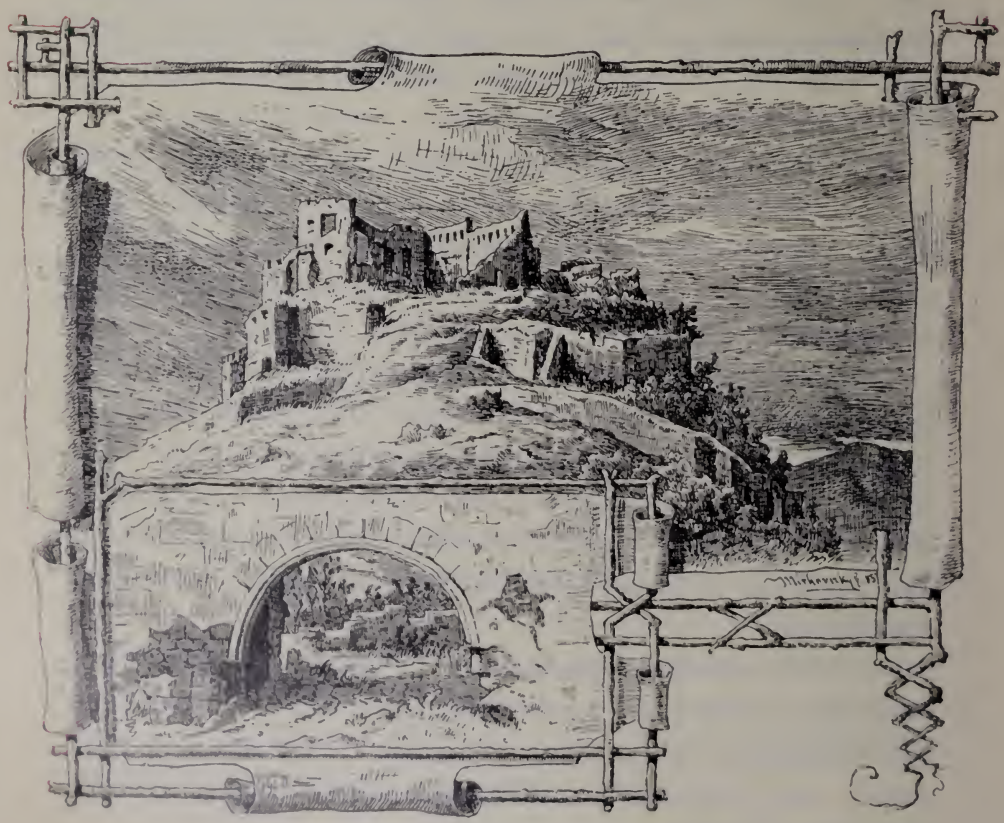

II.

A templom külső részei.

A templom külső részeinek leirásánál a szentegyház négy oldalát egyenként fogjuk ismertetni, még pedig: 1. a napnyugat felé álló homlokzatot a két oldaltoronynyal; 2. a déli oldalhajó építményét, a gazdag szobrászati ékítményű előcsarnokkal; 3. a kelet felé fekvő szentélyt, a királyi oratorium Pestnek irányzott falával s 4. az északi oldalhajót, a Szent István-kápolnával.

* * *

1. Kezdjük a leirást a homlokzattal. A templom előoldala a szemlélő előtt teljesen feltünteti az egész templom alakját és felosztását, mely a belső berendezésnek egyszerűen külső kifejezését adja. A templom előrésze három részből áll: vagyis a tulajdonképeni homlokzatból, melyet a magas orom s folytatólag a tetőzet tüntet föl, s a két, oldalt álló toronyból, úgymint balkézről az úgynevezett Béla-toronyból s jobbkéz felől a magas Mátyás-toronyból.

E három építmény a templom három hajójának előrésze. A fő vagyis középső hajó szélességének a kerek rózsával ellátott homlokzat felel meg. Az északi mellékhajó előtt áll a Béla-torony s a déli mellékhajó előtt a Mátyás-torony. Mindkét torony a mellékhajók szélességében van épitve.

A tulajdonképeni homlokzat, mely a két torony között emelkedik s ezek által szegélyeztetik, ismét három részre osztható, mely részeket a kőből faragott párkányok jelezik. E részek alulról fölfelé elősorolva: a főkapu, a kerek rózsa és a templom-orom.

A főkapu tömör, bástya-szerű modorban van épitve, melynek csak belső mélyedései tüntetnek föl szobrászati munkákat. Stiljára nézve a román és gót építészetnek némi vegyülékét mutatja, s az úgynevezett »átmeneti« építészeti rendet vallja. Az átmeneti stil nevét azon építményektől nyerte, melyek a román modor elhagyása s a gót modor megkezdése között keletkeztek, s így bár mindkét stilból van bennük valami, de teljesen egyikhez sem csatlakoznak.

A román stilra jellemzők az alap- és oldalfalak egyéni képzésén kívül különösen a kerek, félkört feltüntető bolthajtások, míg a későbben keletkezett s érvényre jutott gót stilra a bolthajtások s faldiszítmények a csúcsban végződő vonalakat irják le, s innen a gót stilt másképen csúcsíves stilnak is nevezik.

Az évszázadoknak mindig megvolt önmagukat jellemző építési modoruk, melytől nem tértek el. Az építési stilhoz való eme ragaszkodás következetes módon gyakoroltatott, oly annyira, hogy a XI. századból nem ismerünk építményt, mely nem román stilban volna építve; s úgyszintén a XIV. századból sem ismerünk építményt, mely a gót stil nyomait ne viselné magán.

Ezen építési modor következetes alkalmazásából felismerhetjük az épületet is, és megítélhetjük, vajjon melyik században épülhetett. A román stil a X. században keletkezett s uralma eltartott a XIII. század közepéig. A gót stil a XIII. század második felében keletkezik, s virágzásában fennáll a XV. századig, a midőn a renaissance-nak ád helyet.

A budavári egyház főkapuja, mint azt építési formái mutatják, a románból a gót stilba átmenő időkben épült, világos tehát, hogy a templom ezen egész része a XIII. század közepén épült, vagyis azon időben, midőn IV. Béla király (1235—1270) a templomot alapjából újra építtette.

A középkorban nagy súlyt vetettek a templom-kapuk diszítésére. A gazdag ajtó-keret a falból szökell ki, s mindig tágabbra növekszik, úgy, hogy a keretek legkülsőbbje jóval nagyobb a belsőnél. E nagyobbodás azáltal éretik el, hogy fokonként, lépcsőzetesen haladva, sok egymás mellett vonuló keret közül a külsőnek mindig nagyobb átmérője van, mint a belsőnek.

A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom kapuzata négy ilyen keretet tüntet fel. Az első nyilás távolsága, melyen a szabadból a templomba belépünk, 305 centiméter. A következő és e mellett álló keret oldaloszlopainak távolsága 350 centiméter. A harmadik keret átmérője 395 centiméter. Míg a negyedik és utolsó keret, mely a kapunak a templom előtti térre nyíló rámáját alkotja, 440 centiméter.

Természetesen ezen eljárással a kapunak az oldal oszlopokat fedő és összekötő ívei is fokonkint nagyobbodnak, úgy, hogy az egész kapunak tágasb lugas alakja van.

A kapu aljában ekként álló négysoros oszlopok lábai tömör modorban tartva, kifejezésre hozzák a román stil egyszerű, fenséges formáit. A szobrászat czikornyás kifejlesztései teljesen hiányzanak. Ezeknek inkább az oszlop fejezetein van helyük. Az oszlop törzse vagyis a tulajdonképeni értelemben vett oszlop, itt a kapualjban tagozott alakot tüntet fel. Minden fejezet-tartó törzs, már nem egységes tömeg, hanem több nagyobb s több kisebb oszlopok összesége. Az oszlopok fejei művésziesen vannak kidolgozva, s a fejezetek a kapu egyik oldalán, a másik oldalától eltérőleg, külön motivumokat tárgyalnak, melyeknek alapeszméje virág-levelek alkalmazásából indul ki.

Gyönyörű tagozatokban vonulnak át a bolthajtást képező ívek. Az első, vagyis legbelsőbb helyen alkalmazott ív szőlő-folyondárt tüntet föl, míg a második és harmadik helyen álló oszlopokat összekötő ívek ugyanazon oszlopok tagozatainak folytatásai. A negyedik s legkülsőbb ív a szőlőlevelek s szőlőfürtök változatos egymásbafolyását tüntetik fel. E tárgynak vonatkozása van a biblia ama szavaira, melyekben Krisztus urunk hasonlatot mondott az utolsó vacsora alkalmával, így szólván tanítványaihoz: »Én vagyok a szőlőtő s ti a szőlővesszők; a ki énbennem marad és én őbenne, az sok gyümölcsöt terem; mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.«

A belső ajtókeret felső rámája már nem ívalakú, mint a külsők, hanem derékszögben, vízszintes vonalban köti össze a két ajtó-oszlopot, mely fölött az így nyert tért, az úgynevezett »tympanon«-t, ékes szoborcsoportozat tölti be.

A templomok főkapuján és homlokzatán rendesen az az esemény vagy szent személy van jelképileg feltüntetve, melynek vagy kinek emlékezetére van a templom

épitve vagy szentelve. A Nagyboldogasszonyról nevezett ezen szentegyház főkapujának felső fülkéjében Szűz Máriának szobra van elhelyezve. Szűz Mária, kit különféle vonatkozásaikban a népek és egyes egyének különféleképen ábrázolnak, itt mint »Patrona Hungariae«, Magyarország védőasszonya van feltüntetve. Ülő alak, jobb kezével az ölében tartott kisded Jézust karolja át, míg bal kezében kormány-pálczát tart; fején Szent István koronája ragyog. Két oldalt angyalok vannak, kik közül az egyik a tömjénezőt fogja, míg a másik imádságra kulcsolja kezét. Az egész szoborcsoportozat az azt körülövedző s román stilban tartott diszítményekkel együtt majolikából készült s színes modorban van ellőállítva.

Az itt leírt kapuzat végezetül, külsőleg egészen az emeletig nyuló s vízszintes vonalban tartott párkányzattal van elzárva; mely tömör vonalaiban egy előcsarnok alakját tünteti fel. Legfölül a fentemlített növénydisz újólag alkalmazást nyer, s az egész kapuzatot koronázza.

* * *

A templom restaurálása alkalmával igen sok régi sírkövet találtak, melyek nagy halmaza között néhánynak nagy értéke van.

Ilyen érdekes kövek a templom főkapuzata két oldalán befalazott két régi emlék-tábla. Ezek egyike, a Béla-torony felé álló Nagy Lajos festőjének síremléke. (Anno Domini 1370 in die inventionis sanctae crucis obit magister Johannes pictor regis Hungariae. Amen.) A kőtábla magassága 205 centimeter, szélessége 120 centimeter. A főkapu másik oldalán, a Mátyás-torony felé álló sírtábla Berthold lovag emlékét hirdeti, mely ugyanazon időből való s hatalmas, oldalt fekvő czímerpajzsa több harántos pólyával van ellátva. A pajzsot egy nagy alakzatú kócsagos sisak födi. Ezen síremlék magassága 190, szélessége pedig 92 cm.

Ezenkívül sok más síremléket találtak a Gara-kápolna újjáépítésénél is. A kőtáblák azonban részben szét vannak törve, részben a felirás olvashatatlan rajtok.

Igen érdekesek a templom falában talált zsidó feliratú sírkövek is, melyek bizonyosan építőanyagként kerültek ide. Ilyen többek között a 150 centimeter magasságú domborművű sírkő, a következő felirattal:

»Pénteken hajnalban, Elul-új-hold. Ezer-hatszáz-hetvenkettő. Itt van elrejtve a becsületes és méltó asszony F. leánya; kegyes emléke áldott legyen; az előkelő és tekintélyes L. neje, jámbor és egyeneslelkű izraelita. Lelke honoljon az örök élet országában.«

* * *

A templom magasságának az épület szélességével való keresztvonalában, vagyis a szentegyház homlokzatának kellő közepén van az óriási, művészi tökéletességgel készült, soktagozatú ablakrózsa.

A templomok építésénél nemcsak a szentélyben s az oldalfalakon, hanem a homlokzaton is alkalmaztak nyilásokat, melyeken át a világosság a templom belsejébe hatolt. Ezen ablakokat az oldalfalakon bizonyos határozott távolságban alkalmazták. Az építészet kezdetlegesebb idejében még a templom homlokzatán is létesítettek ilyeneket. — Később a templom előoldalán, szépészeti okoktól vezetve, az ablakokat csoportosították, hogy így egységes egészet képezvén, kedvezőbb benyomást keltsenek a szemlélőben. Ekként három vagy több ablakot építettek egymás mellett s ezeket az egészt átfogó vagy körülövező díszítéssel látták el. Még később, az építészet legnagyobb tökéletesbítésénél, az egyes ablakok elvesztették négyszögű és hosszúkás alakjukat s szerves egészszé összevonva, nagy kiterjedésű egységes kerekformájú ablakká változtak át.

Ezen utóbbi eljárást látjuk alkalmazva a Nagyboldog-

A templom jelenlegi homlokzata.

asszonyról nevezett budavári főtemplomon, hol a szükségelt több kisebb ablak összevonatott s egy egységes nagy kerek-alakú ablakká képeztetett. Miután a nagyméretű ablakot nem lehetett egy, az egész űrt átfogó üveglappal elzárni, azért is az egészet körülzáró nagy kör, több, kőből készült tagozattal kisebb részekre osztatott, úgy azonban, hogy az egész műnek szerves egysége kárt ne szenvedjen. — Távolról szemlélve, e nagy ablak a néző előtt egy kinyilt rózsának alakját mutatja, melynek sokszerű levelei egymásba nyilnak.

A budavári főtemplom ablakrózsájának közepe nyolczágú keresztet tüntet fel, melynek meghosszabbított vonalai egy úgynevezett négylevelű lóhere alakját metszik. Az ablakrózsának átmérője 450 centiméter, míg a külső kereté 600 centiméter. Megjegyzendő, hogy ez ablakrózsa még az eredeti, s a templom újjáépítésének első idejéből, a XIII. századból való. — Igaz, hogy nagyon megrongált állapotban találtatott, mert az idők viszontagságai között (a XVII. században) áttöretett, s egy kettős-ablakot illesztettek belé; de a fenmaradt részek után a hiányzó részleteket nem volt nehéz pótolni.

A templom előoldalának e középső részét átmeneti modorban tartott s eredetiségében fenmaradt íves párkányzat díszíti. Ez ívezet fölött emelkedik az orom-mező.

Az orom-mező, vagyis a háromszög, mely egyúttal a templom tetőzetének előoldala, kettős-falból áll. — Egy hátsóbb tömör, s egy ez előtt elvonuló, áttört falból. — A hátsóbb falban csupán három, egymás mellett álló, gótmodorú ablak díszlik. Az előfal azonban a szobrászat és építészet kiváló műveként büszkélkedik. Az előfal, mely, mint mondottuk, teljesen át van törve, fátyolként födi a hátsó falat, s hét, az egész orom-mezőn felvonuló nyilása van; úgy, hogy az oldalnyilások rövidebbek s a középvonal felé haladva, mindig magasabbak; a középső nyilás pedig

egészen az orom-mező csúcsáig nyúlik fel. A templom homlokzatának ezen részei csúcs-íves stilban vannak tartva. A hátsó- és az előfal között egy folyosó vezet, melynek segítségével a két oldalt fekvő ú. n. Béla- és Mátyás-tornyok között összeköttetés nyilik.

Az orom-mező, mely egyenszárú háromszöget képez, alsó vonalával az ablakrózsát magában foglaló tömör falra támaszkodik, míg szabadon összefutó felső vonalai kőből faragott díszítésekkel, úgynevezett szegély-rózsákkal vannak ellátva. Legfelül pedig a kereszt-rózsa díszlik.

A templom magassága, a kapu talapzatától számítva egészen a kereszt-rózsáig 30 méter.

* * *

A Béla-torony a templom baloldalán áll s nevét az építőtől, IV. Béla királytól vette (1235—1270). Egyike a templom legrégibb részeinek s ősi alakjában maradt fenn a második emeletig. A jezsuiták idejében, midőn a templom jelentékeny átalakításon ment keresztül, a templom tetőzete a torony külön állását teljesen elfödte, s a homlokzatot annyira egyenletessé tette, hogy csakis a Mátyás-torony magaslott ki az egyházi épületből.

A tornyok alkalmazása az egyházi épületeken csakis a román stil behozatalával érvényesült. Az ó-keresztény templomokon nem tekintettek a külső épületre, hanem csakis a belső felszerelés volt a hívek főgondja. Azonban az építészet fejlődésével a tornyok alkalmazása már jelentékeny tényezővé vált. Az általános szükséglet csakis egyes toronynak építésére utalt.

Ilyen egytornyú templomot többet is találhatunk.

A torony rendesen nyugati oldalukon van. Ezen intézkedés azonban, kivált művészi tekintetekből, kevésbbé kedvezőnek bizonyult. Midőn ugyanis a torony a főhajó előtt állott, nagyságával a homlokzat jelentékeny előfalát elfödte, ezzel

ellentétben a mellékhajókat annál alacsonyabbaknak tüntette fel, a miből azután inkább ellentét, mint helyes csoportosítás keletkezett. Azért is a kornak művészileg mértékadó építményei két tornyot tüntetnek fel, melyek a nyugati oldalon alkalmazva, két oldalt a középhajó homlokzatát övezik s az abban nyilvánult magassági irányt még följebb viszik, s így a templom fő-alakzatát tisztábban előléptetik.

A Béla-torony tömör alakzata a szobrászat művésziesebb tényezői nélkül van s a legegyszerűbb formákban van tartva. Földszinti magasságában csak egy kerek ablak diszíti, mely hat körnek csoportosításából van képezve, úgy, hogy a nagyobb ablak-keret közepét egy kör foglalja el, mely körül öt, ugyanolyan méretű kör terül el. Az emelet falát egy román-gót átmeneti stilú magas ablak diszíti, mely komoly arányával a torony egyetemleges összhangzatához alkalmazkodik; s ez irányban csak a második emelet magasságában épült, változatosabb czímerterem tesz kivételt.

Az első emeletet, a torony egész terjedelmében egy, még az Árpádok korából fenmaradt, ívekben végighuzódó párkányzat ékíti, melynek alapgondolata a templom-építmény egyéb helyein is alkalmazást nyert. A második emelet közepét, négy kisebb, gót modorú s oszlopok által elválasztott ablak foglalja el. Ugyanitt a torony magasságában négy, kisebb szöglet-torony kiszögelései láthatók, melyek mindegyike oldal-ablakokkal van ellátva. A nyugati ablak mélyedésében van elhelyezve az Árpádok eredeti czímere, a vörös mezőn kiemelkedő kettőskereszt, mely még Szent István korából ered, midőn a római pápa az apostoli kettős-keresztet küldötte volt Asztriktól Magyarország királyának.

A Béla-torony tetőzete a legrégibb, klasszikus korú tető-építményekre emlékeztet. Alap formája a középső, tulajdonképeni toronyból felnyuló sisak-tető, melyet oldalt a

torony szögleteiből kisugárzó alacsonyabb méretű oldaltorony tetői öveznek. A középső, magas tetőnek nyolcz oldala van, mely oldalak mezői színes cserép zsindelylyel vannak födve, s felváltva az egyes mezőkön a kettőskeresztet, meg az Anjouk liliomát ábrázolják. A négy főoldalon a tetőzetnek erős, kőből készült, köznyelven padlásablakoknak nevezett nyilásai vannak, melyek oszloppal elválasztott, kettős-ablakokból állnak és csúcsban kinyúló felső díszítményük van. Legfelül, a torony hegyén, aranyozott kakas van, vonatkozással a szentírás azon helyére (Mattheus XXVI. fejezet 34. vers.), melyben elmondatik, hogy Szent Péter apostol az Üdvözítőnek tett minden, igéretei daczára, elég gyönge volt ugyan őt a kisértés idején megtagadni, s ekkor a kakas megszólalt. A keresztény symbolikában ennél fogva a kakas az éberséget jelenti, mely arra emlékeztet, hogy vigyázzunk mindenben magunkra, s a kisértésben ébren legyünk.

A Béla-torony magassága 36 méter.

* * *

A Mátyás-torony a templom jobboldalán áll s legkimagaslóbb része az egész épületnek.

Kezdettől fogva, a templomnak két tornya volt, melyek közül az egyiket, az északi mellékhajó vonalában lévő Béla-tornyot még eredetiségében birjuk; míg a déli mellékhajó vonalában levő másik torony Mátyás király által alapjából újjáalakíttatott.

Az utóbbi öt emelet magasságú s a templom homlokzatának felső párkányvonaláig ugyanazon alakja van, mint a szomszédos Béla-toronynak. Tömör, derékszögű négyszögben tartott, egyszerű építmény. A főhomlokzat párkányvonalától kezdve azonban a torony a négyszögből a nyolczszögbe megy át, s e nyolczszögű alakját a legfelsőbb emeletig is megtartja.

Mátyás király építőjével a torony alsóbb részeit részben újonnan építtette, részben hozzáépítések által szilárdíttatta a falakat, hogy azok (kezdetben csak egy alacsonyabb torony viselésére számítva) a magas, több emelettel biró torony terhét elviselhessék. Ilyen erősítő kellékek voltak a nyugati és déli oldalon lévő pillérek, melyek a Béla-toronynál, mint fölöslegesek, teljesen hiányzanak.

E pillérekre vonatkozólag, Lübke »Az építészet története« című művében (Lipcse 1870, pagus 471) így ír: »A templom külső részeinek szemléleténél különösen a támasztópillérek lépnek előtérbe. Leginkább ezeken alapul a gót stilnak önálló, más építési modoroktól eltérő jellege. A pillérek hatalmas, négyszögű faltömbök, melyek a külső falak azon pontjain emelkednek, a hol az épület belsejében a boltozat-támaszok feküsznek. Az elkülönítés és egyénítés szigorú elve szerint, mely ép a gót stilnak alapját teszi, a külső fal is egyes tagokra oszlik; mert mivel a boltozat bordái az oldalfalakon nyugosznak, ezen oldalfalak pedig ablakokkal vannak áttörve, az egyensúly fentartására erős ellentámasz lesz szükséges. A többi falakkal e támasztóoszlopok a közös talapzat és az ablakok alatt elvonuló párkányzat által egybeköttettek. Alulról fölfelé tekintve, e pillérek mindig gyöngébbek lesznek, mivel az egyensúly inkább az alapzatban fekszik.«

A Mátyás-torony nyugati oldalán, vagyis a homlokzat falán, valamint a déli oldalon is, két-két ilyen támasztópillért látunk, melyek a torony súlyának és erejének biztosítására szolgálnak. A toronyba egy ősrégi csiga-lépcső vezet, mely a második emelet magasságáig a torony délnyugoti oldalán levő kisebb nyolczszögű toronyban van elhelyezve, s innen áthaladva a torony emeletén, a másik, északnyugati oldalon, hason nyolczszögű toronyba nyúlik fel, a Mátyás-torony tetőzetéig. E pillérek és oldal-tornyok faragványai, igen érdekes késő gót stil jellegét mutatják.

A templom Duna felőli képe.

A gót stilnak ugyanis három időszakát különböztetik meg. A korai gót, (XIII. század), a közép-gót (XIV. század), s a késő gót stilnak, (XV. század), korszakát. A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom, mely nem egy időben, hanem századok folyamán épült, a gót stilnak minden faját feltünteti. Azon ívezeteket, melyeket a Mátyás-torony diszítményein láthatunk, nem éppen tudományos előzékenységgel »szamárhát« íveknek nevezik. Az ívek alakjai ugyanis nem annyira csúcsban végződnek, hanem inkább nyomottabbak s csak legfelső találkozásuknál dudorodnak fölfelé, s így a teherhordó állatok hátgerincze alakját utánozzák; innen származik ez építési módozatnak elnevezése.

A Mátyás-torony, mely öt emeletnyire emelkedik, azon magasságig, a meddig a Béla-torony ér, egészen hasonalakú s egyszerű tömör négyszög építmény. A második emelettől kezdve azonban a dúsan ékített nyolczszögű formát veszi föl s ezt egészen a tetőzetig megtartja. Földszint, a toronynak szabadon álló oldalain, egy-egy gót modorban vágott keskeny, magas ablak van. A torony első emelete, melyet még a pillérek szárnyalnak, szabadon álló oldalain szintén egy-egy gót ablakkal van ellátva. — A második emelet nyolczszögű alakjának megfelelően, minden oldalon nagyobb méretű, összesen nyolcz ablaka van. Az emelet magasságában, az egész torony körül gyönyörű faragású párkányzat huzódik végig. A harmadik emelet díszes alakú ablakai egyikében, a délnyugatiban, van elhelyezve Mátyás király fejedelmi czímere.

A czímer egy négy részre osztott paizs, melynek felső, jobb oldali részében Magyarország területi nagyságát kifejező négy pólya huzódik végig, jelképezvén a négy folyót: Dunát, Tiszát, Drávát és Szávát. A baloldali felső részében a kettős-kereszt díszlik, mely Magyarország királyának apostoli jogosítványait jelképezi. (Ez a két rész

együttvéve teszi Magyarország jelenlegi állami czímerét.) A jobb oldali alsó mezőn Csehország czímere: egy ágaskodó kétfarkú oroszlán van, mely ország 1469-ben Mátyást törvényesen királyának választotta és meg is koronázta. Az alsó baloldali részt Dalmáczia czímere foglalja el: kék mezőben a három koronás arany oroszlán-fej; mely ország Kálmán király alatt 1102-ben csatoltatott Magyarországhoz. Középen van Hollós Mátyás családi czimere.

Az egész czímerpaizsot a magyar korona födi, s e fölött van a nagyjelentőségű évszám egy kőszalagon kifaragva: »1470«. A számoknak különös s a mostani irástól elütő alakjuk van. Az egyes után jön a ketté metszett nyolczas, mely jel tehát négyet jelent, azután a ferde fekvésű egyenszárú hetes s végre a zérus (1 8 A O). A lebontott torony eredeti czímere a déli hajó belsejében van befalazva, a hol a czímerpaizst két oldalt a fekete sereg vitézei őrzik, Mátyás király korabeli vértezetben ábrázolva.

A torony negyedik emeletén, melynek ugyanannyi számú s fekvésű ablaka van, mint az alsó emeleteknek, talált elhelyezést az óramű. Mindezeket bekoronázza az ötödik emeletnek mondható erkély-diszítmény, a világ négy tája felé kinyuló erkélylyel, honnan a fővárosra és ennek környékére páratlan, nagyszerű kilátás nyilik.

A Mátyás-torony tetőzete, egy a középtoronyból kimagasló sisaktetőt, az azt környező négy kisebb, erkélyeket fedő tetőt képez. Elütőleg a többi tornyok födelétől, a Mátyás-torony födele termés kőből készült s a szobrászatnak kiváló remekműve.

A torony magassága a vár fensíkjától számítva, vagyis a talapzattól a keresztig 80 méter. A vár maga a Duna zeropontjától mérve 70 méter magas. Igy tehát a Mátyás-torony a Dunapart mentén fekvő Buda-Pestnél 150 méterrel magasabbra emelkedik a főváros fölé.

* * *

A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom déli oldalhajójának külső fala, nem egy, magában egységes hosszanti fal, hanem több szakaszra osztva, különböző jelenségeket tüntet föl. Az első szakasz területét az ékes déli előcsarnok foglalja el.

Mátyás királynak kell tulajdonítanunk a díszes, gót stilú előcsarnokot, mint a ki a templom fényének emelésére legtöbbet tett. Az előcsarnok czélja, hogy a templom bejárata előtt egy födött és zárt helyiség által a közletlen közlekedés alkalmatlanságai kisebbíttessenek. Ez előcsarnok azonban a templomnak díszéül is szolgált, s azért az eredeti alapokon újra építették.

Az előcsarnok hossza 5·30 méter, szélessége ugyancsak 5·30 méter, s így egy teljes egyenközű négyszöget képez. Előoldalán kettős-ajtó van, mely ajtókat elválasztó oszloptörzs Szűz Mária szobrával van ékítve. Az előcsarnok főoldala három nagyobb ablak-rózsát foglal magában, melyek diszítményei a gótikának egy különlegességét, az úgynevezett halhólyag formáit tüntetik fel. A három ablakrózsát elkülönítő, két oldalt levő mezőkön egy-egy dombormüvű angyal van, a mint Szűz Máriának dicséretét zengik. A párkányzat fölött vízszintes vonalban a művészi gondolatra és kidolgozásra mutató, áttört korlát vonul végig, melynek díszítményei s egymásba folyó vonalai ismét a halhólyag (Fischblase) alapeszmét tárgyalják.

A tetőzetből egy háromosztályos, magasabb kőkerettel ékített padlásablak előrenyulva áll ki. A rajta levő kőkeretet műszaki nyelven Vimperg-nek, magyarul szélfogónak nevezik. A gót építési modor építői ugyanis nem elégedtek meg az ablaknyilást körülövező tulajdonképeni rámával vagyis kerettel, hanem a háttért képező fal arányában még egy másik, nagyobb keretet alkalmaztak, mely tulajdonképen az üres és csupasz háttér diszítésére szolgált. Ilyen Vimperg vagyis szélfogó, gyönyörüen kidolgozva és elő-

tüntetve, látható az előcsarnokkal egy vonalban levő északi oldalbejáratnál.

A déli előcsarnok belseje, az eredeti, XV. századból való kapu-feldiszítmény domborművét, a tympanont foglalja magában. A szakértők egyhangú elismerése szerint e domborművű korának egyik mester-műve.

Némelyek szerint a mű tárgya: Depausatio B. M. V. vagyis Szűz Máriának lebetegedését ábrázolja, mások szerint, Assumptio B. M. V., azaz Szűz Máriának mennybemenetelét tárgyazza.

Itt, az előcsarnokban, van elhelyezve Szent József és Szent Anna szobra is.

Az 1686-diki ostrom után, midőn a törökök kiüzetésével a templom ismét a keresztények birtokába jutott, az erősen megromlott templom-építmény jelentékenyebb változáson ment át. E változtatások többizben nem éppen szerencsések voltak. Egy ilyen szerencsétlen gondolat volt a templomot két oldalt nagy és erős háromemeletes, kaszárnyaszerű oldalépületek által támogatni. Ez oldalépületek a jezsuiták kollegiumát s nevelőházát képezték, a hol a közlekedés, mint már említtetett, az első emelet folyosóin történt, s az összekötő folyosó a templom chorusán át vezetett egyik épületből a másikba. Az ezen folyosónak útjában álló tympanon domborművén egyszerűen ajtót vágtak keresztül s ezzel a szoborművet tönkretették, melynek csak alsó és baloldali részei maradtak meg, míg a többit újabban kellett kiigazítani.

A déli előcsarnok egy, az egész templom ez irányú hosszanti falából kiálló részt képez, egy külön építményt, melynek külön teteje van s zománczos téglákkal van födve.

* * *

A déli hosszanti fal második és harmadik szakasza egészen egyforma; oldalt támasztópillérei vannak, s középfala két nagy gót ablakkal van ellátva.

A templom ezen részét Nagy Lajosnak tulajdoníthatjuk. Az eredeti templom ugyanis minden kétséget kizárólag bazilika volt, a mint a belsejében álló oszlopok is bizonyítják, s csak később lettek oldalfalai a középhajó magasságáig fölépítve. Ezen építési modor, mely a gót stilnak egyik jellemző tünete, Magyarországon az Anjouk korában honosodott meg. Nagy Lajos, ki még külföldön is, mint például Aachenban és más helyeken, templomokat és kápolnákat építtetett, annál inkább megtette ezt saját királyságában; így Kassán is új dómot emelt s a fenlevőket ékítette s müvésziesen csínosíttatta. A Nagyasszony budavári templomának déli hosszanti falán levő nagy gót ablakok a XIV. század építkezésére vallanak.

Az oldal falszakaszait elválasztó s osztályozó pillérek felső részükön egy-egy kis toronyformájú süveggel vannak ellátva, melynek kettős czélja van. Először is súlyukkal hozzájárulnak a pillérek rendeltetéséhez, hogy a boltozatok nyomását ellensúlyozzák; másodszor faragványaikkal a pilléreket díszítik s kellő szépítő alakot kölcsönöznek nekik. E kis toronyformájú felépítményeknek technikai elnevezése »fiale«.

* * *

A templom déli oldalának negyedik falszakasza a kereszt-hajót foglalja magában. Mig a templom belsejében a kereszt-épitmény, a boltozatok egyenlő magasságban való tartása által eltünik, addig itt a templom külsején, a magasabb orom következtében, a kereszthajó élénken feltünik. Mint már föntebb jeleztük, a templom építésének első idejében kimagasló falaival alapjában keresztalakot tüntete fel, míg a főhajóval párhuzamosan fekvő mellékhajók sokkal alacsonyabbak voltak. Igy a kereszthajó jobbfelől álló ötödik szakasza még most is eredeti magasságában áll fenn.

Nagy fontosságú az ezen oldal mentén levő kifejlett

Mátyás király arczképe. (Eredetije a Belvederben.)

átmeneti stilban tartott kapu. Az annak idején elébe épített kápolna és sekrestye lebontása után teljes alakjában a szemlélő elé állítva, minden szakértőnek figyelmét magára vonja. Ezen kapu bejárata két oszlopcsoportozatból áll, s az azokat összekötő ívek rovátkás díszítéssel vannak ellátva. — A kapu felső párkányzata vízszintes vonalban menő tömör kőből áll, melynek ékítményeit a két vadmacskát feltüntető vízereszek koronázzák. A kapuzat fölött van a nagy gót ablak, melynek középvonala eltér s nem födi az alant levő kapu középvonalát, mi által igen sajátságos benyomást tesz a szemlélőre. A nagy gót ablak fölötti oromfal két kisebb ikerablakkal bir, melyeknek ívvonalában kerek ablaknyilás van. Az egész mellékhajó párkányzatán szegélyvirágok huzódnak végig s ezeknek összefutó ormát kereszt diszíti.

A szomszédos tornyocska kívülről s a templom belsejéből is hozzá férhető lépcsőn, fölvezet a mellékszentély födelére, folytatólag a kereszthajó boltozatára és végre a főpárkány vízcsatornájára. E tornyocska alsó része négyszögű hasáb, mely a régi mellékhajók párkánymagasságában nyolczszögűvé válik, ez pedig a magas hajó párkánya fölött oldalain ablakok által megnyilik, míg végre az egész, kis ormozatok közül kibontakozó, gula-alakú süveggel van tetőzve. A tornyocska egész magassága 30 méter, felső része a kereszthajó oromfalának balszárnyát képezi, legfölül a holló díszlik.

A templom diszítésénél sok helyütt alkalmazott hollónak mondáját a következőkben adjuk:

Habár bizonyos, s éppen a magyar országos levéltárban őrzött eredeti oklevél alapján kétségkívüli, hogy Hunyadi Jánosnak édes atyja, Zsigmond király egyik katonája: Voyk-Buthus volt, a magyar néphit nem elégedett meg nagy királyának, Hollós Mátyásnak, ily egyszerű leszármazásával, hanem regényesebb módon magyarázta azt.

Állítólag Hunyadi János természetes fia lett volna Zsigmond királynak, ki a gyermek születésekor egy gyűrűt adott édes anyjának, hogy azzal igazolja magát, ha esetleg a király támaszára volna szüksége.

A kis János lassanként megnőtt s egy ízben az értékes és nagyjelentőségű gyűrűt édes anyjától elkérvén, avval játszani kezdett.

Történetesen egy holló szállt arra felé, s mint afféle csillogó tárgyon kapkodó madár, a kis János kezéből kikapta a fényes gyűrűt, csőrébe vette s elszállt azzal. A gyermek első pillanatban megijedt, majd sírva fakadt s futva követte az irányt, melyben a madár tova szállt.

A sors úgy hozta magával, hogy ugyanakkor Zsigmond király Erdélyben, még pedig ugyanazon a helyen vadászgatván, meglátja a magasban repülő hollót, csőrében fényes tárgygyal. Reá czéloz s nyilával lelövi. Leesvén a holló, csőrében a gyűrűvel, álmélkodva látja a király, hogy hiszen ez a gyűrű ugyanaz, a melyet ő annak idején valakinek ajándékba adott.

Alig hogy így gondolkozik, kis vártatva jön a gyermek János futva, s sírva keresi elvesztett gyűrűjét. A király kérdi a gyermeket, hogy miért sír. S midőn hallja, hogy a gyűrű tulajdonképen az övé, illetve a gyermek édes anyjáé, akkor fölismeri fiát, fölkeresi annak édes anyját, s mindenről meggyőződvén, a gyermeket magához veszi a királyi udvarba és ott a tudományokban és ismeretekben oktattatja.

Innen van tehát, ez esemény jelképeül, a Hunyadiak czímerében a holló, mely csőrében gyűrűt tart.

Mátyás király egyik életírója, Antonius Bonfinius, (Rerum Ungaricarum, Decades III. liber IX. pagus 526.) fölemliti, sőt komolyan bizonyítani törekszik, hogy a nagy király ősei a római Corvinus nemzetségből származtak. Ezek egy hadjárat alkalmával Pannoniába és Daciába jöt-

tek s itt megtelepedtek. Ugyan e könyvének 530. oldalán pedig az előbb előadott népregét közli. E szerint a mondát már Mátyás király korában is ismerték.

Ugyanígy ír e dologra vonatkozólag Heltai Gáspár. »Magyarország Chrónikā«-jában, 111. r., 334. l.

A kereszthajó déli ága és a főhajó keleti része között foglal helyet a négyzet-alapú mellékszentély, vagyis a most előadott hosszanti fal ötödik szakasza. E szakasz kiszögelő délkeleti sarkát egy átlós állású pillér biztosítja. A szentély boltozata az eredeti magasságban az alsó magasságú oszlopfőkön nyugszik; belső tere a magas hajók felé (északnak és nyugatnak) nyitott, dél és kelet felé pedig — azaz kifelé — ablakcsoporttal áttört fallal van zárva. Egy ily ablakcsoport félköríves záradékú ikerablakból és fölül hozzátapadó kerekablakból áll. A nyilások tagozata azonos a főszentély alsó ablakaival. Ezen ötödik szakaszépítménynek lapos teteje van, s áttört művű korlát övedzi. (Lásd. Schulek Frigyes vezérépítő: Jelentés a budavári főegyház helyreállítási munkálatairól.)

Ez építmény azért is nevezetes és különös fontossággal bir, mert az eredeti s tulajdonképeni bazilika-stilú építési módot egész teljeségében s a templomnál csakis itt megtartott alakjában tünteti föl. A szentélybe kinyuló főhajó ugyanis egy egész ablaksorral magasabb, mint az oldalt fekvő mellékhajó, mely tulajdonság a bazilikális templomnak egyik jellemző főkelléke.

* * *

A szentély. Régi szokás szerint a keresztény templomokat mindig akként építették, hogy szentélyük kelet felé, vagyis abban az irányban álljon, honnan a nap felkél. Hasonlat okáért történt ez. Valamint a nap, az emberek éltető tényezője, mely világosságot és meleget áraszt, s mely nélkül nem léteznénk, keleten kél fel: úgy lelkünk

éltetője, az Üdvözítő is, ki az ember szívében világosságot és melegséget áraszt, szintén keletről jövet, Jeruzsálem felől küldte malaszthozó igéit.

A szentély építési alakzatai a román és gót építés korszakában különbözők voltak.

A román építés korszakában a szentély alakításánál azon négyszögből indultak ki, mely a középhajó metszésénél származott. Ezen négyszöget keletfelé egy ugyanilyen nagyságú négyszögű területtel meghosszabbították s ezt egy félkör alakú oltár-fülkével látták el. Ezen így nyert egész terjedelmű részt chorusnak vagy karnak nevezték s a papság rendes imádkozó helyét képezte. Gyakran a mellékhajókat is kelet felé meghosszabbították. Ezek ily módon mellék vagy oldalt álló szentélyeket alkottak. A mi azonban e keleti részek alkalmazását különösen föltételezi, az az alattuk elterülő kriptának szükségszerüségéből folyt, mely kripta semminemű román templomnál nem hiányzik, s alacsony oszlopokon nyugvó boltozott helyiségekből áll, melyekhez a felső templomból két oldalt épített lépcsőkön juthatni le. A kripták visszahatással voltak az egész szentélyépítményre is, mert ellentétben a nagy közönség számára szolgáló templom hajójával, a szentély az alatta elterülő helyiségek miatt emeltetett, s így e rész több lépcsővel magasabban feküdt a templom hajójánál.

A később keletkezett gót építés korszakában a szentély lényeges változáson ment át. A gótika teljesen mellőzte a kripta alkalmazását s a chorust csakis nehány, alig három lépcsővel emelte magasabbra a templom hajójánál s attól egy kőkorláttal választotta el. Továbbá, hogy a pillérek következetes alkalmazásával a szentély fülkéje többé nem félkör alakú, hanem polygon, sok szögletü alakot nyert, a melynek ugyanoly magassága volt, mint a templom többi főrészének s többrétü bordaszerű boltozattal lőn fedve. Ezen szentélyzáradék rendesen páros oldal-

számokkal képeztetett s vagy a nyolczszög vagy a tíztizenkét-szög felezéséből támadt. Ezen eljárással a szentély a templom hajójával szerves összefüggésbe jutott s annak életerős záradékot adott. Hogy e szentélyt még inkább s még gazdagabban kiképezzék, a mellékhajókat is meghosszabbították s folyosókként a középszentély körül tovább vezették; úgy, hogy az egy nagyobb szentély által lett övezve, melyben sugár irányban elterjedő, koszorú formában épített kápolnák voltak. (L. Lübke: Az építészet története. 312 és 468. lap. Lipcse. 1870.)

A Nagyboldogasszony budavári temploma következetesen egyik stilt sem tartja meg, hanem a román és gót építési modorok összeegyeztetéséből alakult átmeneti építést mutatja. A román stilból megtartotta a szentély kinyulását a főhajó szélességében, a gót stilból pedig a szentély több oldalú tagozását, melyet a pillérek jeleznek.

* * *

A főszentély a kereszthajónál kezdődik s magában foglalja az V. és VI. templomszakaszt (travée), befejezést a sokszögű szentélyzáradékban (apsis) nyer, mely utóbbi egy rendes tizennégyszög feléből alakul. A főszentély hosszanti falai a déli és éjszaki oldalon, az V. szakasz széltében, s a mellékszentélyek mentében, ezek magasságának megfelelőleg nyitottak. A kelet felé néző szentély falai pedig teljesen szabadok s két sor ablakkal vannak ellátva.

Az alsó sorozat ablakai magasak, román stilban tartottak s félköríves záradékuk van. A felső ablaksor szintén teljes rendben körülfonja a szentély falait, a déli lépcső-tornyocskától kelet felé fordulva, egészen az északi oldal lépcső-tornyocskájáig, mely a délinek ellenfelese, úgy, hogy minden egyes bolt falívének közepe alatt egy-egy ablak foglal helyet. Ezen ablakok kivétel nélkül csúcsívesek s oszloplábakkal ellátott középsudaron (Masswerkpfosten) nyugvó

Beatrix királyné arczképe. (Eredetije a Belvederben.)

ívecskék által vannak elosztva. Az ívecskék és az ablak nagyobb főíve közötti ürben kezdetleges, erőteljes kődíszmű szolgál az ablaküveg foglalására.

A díszmű körökkel áttört egyszerű lemezekből alakult és az ilynemű épületrész fejlődésének kezdetét tünteti elénk, s azt a román-gót átmeneti kor igen különös és fölötte érdekes részletének tekinthetjük.

A szentély és a templom északkeleti oldalán álló Szent István-kápolna között van a király-oratoriumnak Pest felé néző homlokzata.

A király-oratorium földszinti falában levő nagyobb ajtó a kriptába vezet, hol az Árpád-házi III. Béla magyar király és neje Antiochiai Anna tetemei nyugosznak. A felső emeleti rész a tulajdonképeni király-oratoriumot foglalja magában. Ékes, háromosztályú iker-ablakai vannak, melyek között díszes támasztópillérek állanak. Ezen pilléreknek baldachin alakú nyilásaik vannak, melyek mindegyikében egy-egy szobor áll; még pedig dicsőségesen uralkodó királyunk és királynénk, Ferencz József és Erzsébet tiszteletére, Assisi Szent Ferencz és magyarországi Szent Erzsébet szobrai.

A király-oratorium, valamint a mellette levő Szent István kápolna a szobrászatnak minden tekintetben mesteri kiképzettségét mutatja. A pilléreket koronázó fiálék az egész templom építésénél sehol sem nyertek annyi díszt, mint itt e helyen. Továbbá az oratorium felső párkányát körülfutó korlát áttört kődíszítményeivel mintaszerű munkák. Megfelelőleg a királyi rendeltetésnek s megkülömböztetőleg a templom egyéb részeitől, melyek a nép számára szolgálnak, ezen épületrész, mint a királynak imádkozó helye, páratlan díszben és kivitelű.

* * *

Az északi mellékhajó, a melyről most szólani fogunk, egész hosszában, az építmények sorozatával van kibővítve,

s elütőleg a templom ellenkező oldalán lévő déli mellékhajótól, egyes részeiben sokkal gazdagabb és változatosabb.

Kívülről szemlélve a templom ezen oldalát, a tulajdonképeni templom fala, mely az északi mellékhajó falával azonos, egészen háttérbe szorul s az elől levő, a templomhoz odaépített kápolnák teljesen elfödik.

Legelől van a templom északkeleti oldalán épült Szent István-kápolna. Már a XV. században emelte ez oldalépületet a Gara nádor család, s az a Mindszentek tiszteletére szenteltetett. A család, melynek tagjai az ország első méltóságát viselték, középkori főúri családaink egyike s 1269-ben kapott adományt a Valkó-megyei Gara várra. Gara Miklós, 1312-ben főlovászmester, a királyválasztó versengések idejében lett nagygyá és hatalmassá. Róbert Károly is pártfogolta őt. Fia II. Miklós 1362-ben macsói bán, 1376-tól kezdve nádor, Nagy Lajos halála után Erzsébet özvegy királyné mellett az ország kormányát vitte. A királyné védelmében esett el a Gara és Diakovár közti úton. Fiai voltak: János erdélyi vajda, temesi főispán és III. Miklós 1398-ban horvát bán és 1406-tól kezdve nádor, Zsigmond királynak neje, Cillei Borbála útján sógora és hatalmas támasza; a király távolléte alatt ő állott a kormány élén. Ennek fiai: IV. Miklós 1438-ban horvát és dalmát bán; László, macsói bán, 1450-től kezdve nádor; a Hunyadiház ellensége s V. László király tanácsadója. Mátyás király ellen pártot ütve, 1460-ban a nádorságtól megfosztatott. E családnak, mely 1528-ban halt ki, szolgált temetkezési helyéül a most leirandó kápolna.

Megjegyzendő, hogy a jezsuiták idejében a templom ezen része, mely az 1686-diki ostrom alatt jóformán tönkretétetett, támaszt és összeköttetést nyert a mai pénzügyminiszterium, azaz a régi jezsuita-kollegium épülete által, melyet szorosan hozzáépítettek s a templommal ez oldalon is szerves egészet képezett. A templom újjáépítése alkal-

mából le kellett bontani a pénzügyminiszterium oldalfalait, melyeket a jezsuiták kollegiumuk számára a XVII. században építettek s ez alkalommal a Gara-kápolna alapzatát s nyugati oldalfalát meglelték.

Mivel a kápolnát úgyis majdnem teljesen újból kellett építeni, nem látszott helyesnek a Gara elnevezést megtartani, hanem tekintettel arra, hogy a templom maga számos régi okiratban Szent István egyházának neveztetik, az első apostoli király emlékezetére Szent István-kápolnának nevezték el.

A Szent István kápolna a gót építés virágzási korát tüntetvén fel, az egész templom-építménynek legegységesebb s legművésziesebb alkotórészét és épületét képezi. Hossza 8·90 méter, szélessége 4·80 méter. Szentély-záradéka egy szabályos nyolczszög metszetét tünteti föl. Ablakdiszítményei a franczia flamboyant művészi formáiban vannak tartva. A fialék mesteri képfaragás tanubizonyságai, az áttört pillérek stb. kiválóan szépek. Az egész kápolna a párisi Sainte Chapelle méltó társa, mely a gót művészetnek minden időkre örökbecsű példaképe marad.

A Szent István kápolnától nyugotra van a sekrestye bejárata, melynek fala a szomszédos kápolnák falával egy magasságban emelkedik. Földszint a szélfogó díszítménynyel ellátott ajtó, fölötte két gótalaku ablak s a tetőzettel egy vonalban a kőkorlát. Ezen ajtón keresztül menve, jutunk a két oldalt fekvő sekrestyékbe s a páratlan alkotású ú. n. király-lépcsőhöz s innen föl a templom emeleti helyiségeihez.

* * *

Tovább haladva, az északi mellékhajót átmetsző nagy kereszthajó tünik elénk. A kereszthajó a templom ezen északi oldalán, eltérőleg a déli oldal kereszthajójától, sokkal nagyobb kiterjedésű, mint azt az ember természetszerűleg várhatná. Miután azonban a templom ezen északi hosszá-

ban a mellékkápolnák által egy egész épületsorozattal szélesebb lett, ennélfogva a kereszthajót is meghosszabbították, s így a délinél sokkal nagyobb kiterjedésű. A földszint magasságában két kisebb kerek-ablak van rajta, geometriai művekkel ellátva; az e fölötti egyenes vonalban áthúzódó párkányra támaszkodva emelkedik a nagy gót ablak, mely oszlopok által több részre osztatott s melynek felső részében a Francziaországból átvett flamboyant diszítményeket alkalmazták. — Ezen északi kereszthajó oromdiszítményei, valamint a mellette álló lépcső-torony méretei teljesen megfelelnek a templom túlsó oldalán levő déli mellékhajó méreteinek. A torony tetején újra látjuk Corvin Mátyás czímerét, a hollót.

A pillérek, a mint már említettük, az oldalfalak támogatására szolgálnak. Itt azonban a mellékhajókat vagy kápolnákat övezik és védik. Szükségessé vált, hogy a kimagasló középhajó is védessék. Igaz ugyan, hogy ennek elérésére a felső falon is alkalmaztak pilléreket, de miután ezek a középhajó oszlopaiban nem leltek elég széles alapot, azok maguk is csak gyönge arányokat ölthettek. Azért is felső pontjukból egy, a mellékhajók tetőzetén átvonuló ívet képeztek és vonták a külső pillérre, s így a felső boltozatok oldalnyomását szintén a külső oldalon álló támasztó pillérekre vitték át. — Ezen ívalakban használt s a belső boltozatok kifelé irányuló nyomását ellensúlyozó építményeket gyámív-pilléreknek (Arc-boutant, Strebebogen) nevezik.

E gyámív-pillérek a templomboltozat bordáinak alakzatát kapták s egy alkalmazott mélyedéssel a tetőről lefolyó esővíz elvezetésére is szolgáltak. Alsóbb végükön a támasztó pillér fölött a vízhányó alkalmaztatott, valamely guggoló állat, sárkány vagy más egyéb alakjában, a melynek kitárt száján folyt ki az esővíz. Hogy a gyámív-pillérek a fölösleges nehézségtől megóvassanak, gyakrabban áttörték, könnyű diszítésekkel ékítették s kitöltötték őket.

Ilyen gyámív-pillérek a budavári főtemplomnál is alkalmazást találtak, s azok az északi kereszthajó és a Béla-torony közti kápolnák válaszfalai fölött emelkedve, a templom ezen részét egy új változattal gazdagítják. Az itt levő mellékkápolnák falai két-két, középméretű gót ablakkal vannak ellátva. A templom északnyugati szögletén levő gót diszítésű s a magas alakú szélfogó kőfaragással ellátott ajtó az északi előcsarnokba, s innen a templomba vezet, mely épületrész ellenlábasa a templom túlsó oldalán fekvő déli előcsarnoknak. Ezen északi előcsarnok s a Béla-torony közötti szögletből emelkedik a lépcső-torony, mely a mellékkápolnák tetőzetére s tovább menve, a templom chorusára vezet.

* * *

Végül nem kis gondot okozott a templom újjáépítésében a tető alakítása. Az 1686-diki ostrom után az épület egy nagy egységes, az egész építményt befödő tetőzetet nyert. Természetesen ez nyomasztó, nehézkes alakjánál fogva nemcsak hogy nem szépítette a templomot, hanem annak még esetlen külsőt is adott. Mást kellett tehát alkalmazni, s a nehéz kérdés megoldása a legszerencsésebben sikerült.

A művészi érzékkel alakított új tetőnek, a templom eredeti keresztalakjának megfelelően keresztformája van. A hosszanti tető a homlokzattól a szentélyig húzódik s itt a kereszthajók tetői metszik. E metszésnél, a vonalak keresztezésénél, emelkedik föl a szentélytorony, mely bádoggal van födve s csúcsán a kettős-kereszttel van ékítve. A szentélytorony magassága 40 méter, tehát 6 méterrel magassabb, mint a Béla-torony s 40 méterrel alacsonyabb a Mátyás-toronynál.

A mellékhajók egyes falszakaszai fölött, külön úgynevezett konty-tetők emelkednek, melyek a templom főhajójának nyereg-tetőzetét a legszebb összhangzatban övedzik.

A tetők zománczos téglákkal vannak kirakva, és sok színű alakzataikban festői benyomást tesznek. A szentély fölötti mezőkön Magyarország czímere van kirakva.

* * *

A templomi készletek egyik lényeges részét képezik a harangok.

Az ó-testamentomi nép kürtök és harsonák szava által hivatott egybe. Az új-testamentomi keresztény község harangokat alkalmaz a hívek egybehívására.

A harangok használata az V. századból ered, midőn is a szabad vallásgyakorlat az előbbi titkos összejöveteleket megszüntette s nyiltan, szabadon hirdethette az egyház tanait.

Szokássá vált, hogy a közép-korban külön harang-tornyot építettek, mint azt Olaszországnak számos helyein látjuk. Velencze-, Bologna-, Flórenczben különállólag épült a székesegyház, a harang-torony (campanile) s a keresztelő-kút.

Nagyboldogasszony budavári főegyházában három nagyobb harang van.

Elseje ezeknek 32 métermázsát nyom s 175 centiméter átmérővel bir. Három sorbani körirata így hangzik:

ISTEN DICSŐITESÉRE, HAZÁNK NAGYASSZONYA TEMPLOMÁBA,
I. MÁTYÁS KIRÁLY TORNYÁBÓL, SZÓLITOM A HÍVEKET.
BORROMEI SZENT KÁROLY BIBORNOK, VÉDSZENTEM.
FŐLAJÁNLOTT ÉS FŐLSZENTELT HORNIG KÁROLY BÁRÓ, VESZPRÉMI PÜSPÖK.
WALSER FERENCZ ÖNTÖTT BUDAPESTEN 1891.

A második harang 16 métermázsát nyom s átmérője 140 centiméter. Körirata:

VÉDSZENTEM SZENT ISTVÁN, ELSŐ VÉRTANÚ.
KÉSZÍTTETTE KLEMPA ISTVÁN ORVOS.

A harmadik harang súlya 8 métermázsa s átmérője 115 centiméter. Körirata a Szent Háromság tiszteletéről szól. Öntetett a jezsuiták alatt 1723-ban.

* * *

A templom előtti szabad téren emelkedik a Szent Háromság tiszteletére emelt azon szobor-csoportozat, melyet az 1710-ben dühöngött járványos betegség szerencsés elmultáért a budai polgárság emelt.

A szobor-csoportozat legalsó részében Szent Rozália van ábrázolva, oldaltfekvő alakban. Az e fölötti párkányzaton Szent Rókus, Szent Nepomuk, Szent Kristóf, Szent Ágoston, Szent József és Szent Sebestyén szobrai vannak, életnagyságban ábrázolva a szenteket. — A felsőbb párkányzaton három szobor van, Szűz Mária, Keresztelő Szent János és Szent Ferencz szobrai.

Legfelül s minden szenteket koronázólag a Szent Háromság.

III.

A templom belső részei.

Rendszerint minden templom három részből áll: az előcsarnokból, a templom hajójából és a szentélyből. Ezen beosztás még a kereszténység ősi idejéből származik s most is mindenütt alkalmazásra talál.

Előcsarnoknak (Atrium) a templom azon részét nevezik, mely a főkapun belépőt fogadja s a tulajdonképeni templomba, a hajórészbe vezet. Rendeltetése, hogy közvető hely legyen a belsőbb, szent tényekedések végzésére szolgáló térhez, s hogy itt a község szegényei, régi időkben a bűnbánók is, kiknek nem volt szabad a templomba menniök, hallgathassák a szent misét.

Az előcsarnokot rendesen a chorus födte és jóval alacsonyabb volt a templom többi részénél, s már ezen alakja miatt is a templom hajójától könnyen meg lehetett külömböztetni.

Ez előcsarnokban vannak felállítva a szenteltviz-tartók is. Régi keresztény szokás, hogy a belépő szenteltvízzel meghinti magát, annak jeléül, hogy megtisztítván, megmosván lelkületét a világi érzelmektől, az Isten házában tisztán és szenny nélkül óhajt a Mindenható előtt megjelenni.

Nagyboldogasszony budavári temploma másfél méterrel mélyebben fekszik az előtte elterülő térnél. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a várhegy kezdetben, az Árpádok idejében, nem volt olyan rendszeresen fallal körülvéve, mint az ostromlásokban és támadásokban gazdag XVI. században. A várhegynek ezen időkben tehát à cheval alakja volt, vagyis nem képezett, mint jelenleg, egy teljes fensíkot, hanem oldalain lejtők voltak, melyeken kocsin vagy lovon esetleg a Vízivárosból a Krisztinavárosba lehetett menni.

Ily lejtős lévén a vár felszíne, ha már most a templom főbejárata az előtte levő térrel egy magasságban feküdt volna, akkor a lejtősebb oldal felé fekvő szentély falait okvetetlenül annyival magasabbra kellett volna emelni, a mennyivel inkább kiáll a talaj magassága fölött. Hogy az ellentéteket némikép kiegyenlítsék, a főhomlokzatot valamivel mélyebben, a szentély falait pedig valamivel magasabban rakatták, s így a talajszín-magasságát a vár talajszínével valahogyan összeegyeztették.

Az itt mondottakkal nem akarjuk a templomnak Árpád-kori építőjét védelmezni, mint inkább csak eljárását magyarázni.

A főkaputól a templom belsejébe kilencz lépcső vezet le, mely lépcsők oldalain tömör, kőből készült, gót modorú korlátok vannak. A főbejáratú előcsarnok hossza 5·88 méter, szélessége pedig 11·40 méter.

Nagyboldogasszony templomának előcsarnoka, a két torony építése által három részre oszlott; úgymint a középhajó előtt fekvő tulajdonképeni pitvarra, a jobboldalt levő

Mátyás-torony alsó részében fekvő Lorettoi kápolnára s balra a Béla-torony földszinti részében levő keresztelő kápolnára.

* * *

Minden templomnak másik, lényeges főrésze az úgynevezett hajó, vagyis a templomnak azon része, a hol a nép, a hívek foglalnak helyet.

A hajó elnevezést e hely onnan nyerte, hogy az ember életét a zajló tengeren evezőhöz szokták hasonlítani, ki a vihar és a hullámok elől csak azon hajóban találhat biztosságot, melyet maga az anyaszentegyház képez, illetve az Üdvözítő személyesen igazgat és kormányoz. Az ember életében egyrészről az örömök és a jólét, másrészről a szomorúság és a nyomor azon tényezők, melyek az egyént sok hányatásba és visszásságba sodorják, s melyek között a vallás és hit igéi megóvják attól, hogy útját, Istenbe helyezett reményét és bizodalmát el ne veszítse s czélját: a lelki nyugalmat és mennyei békét szívében mindenkor megőrizhesse. (L. Szent Márk evangeliumának 4. fej. 36. s köv. versét.)

A régi keresztény építkezés szerint a hajó három, párhuzamosan egymás mellett vonuló, részből állt. A tágas középső hajóban az egyházi cselekvénynél aktiv részt nem vevő papi személyek és a világi előkelőség foglaltak helyet. A jobboldali mellékhajóban a férfiaknak, a baloldali mellékhajóban pedig a nőknek volt a helyük.

Később, midőn a szentélyt kibővítették, a lelkészkedő papság minden tagja, akár vett részt cselekvőleg a szent ténykedésben, akár csak hallgatója volt az előadottaknak, kivétel nélkül a szentélyben foglalt helyet, úgy, hogy a templom hajója már most kizárólag a hívek és általában a nép számára szolgált. A férfiak és nők számára szolgáló helyek elkülönítése még mindig fennállt ez időben.

Legutóbb azután a fejedelmek és világi hatóságok kép-

viselőinek magában a szentélyben adtak helyt, s a templom hajójában való elkülönítést is abbanhagyták.

A templom hajójában áll a szószék, egy emelkedettebb hely, hol a pap fölolvassa és a népnek megmagyarázza az azon napra szóló evangeliumot.

A Boldogasszony templomának szószéke, eltérőleg a közszokástól, nem baloldalon van, hanem a negyedik jobboldali oszlopnál áll és fehér terméskőből készült. — Építkezésére nézve a román-góth u. n. átmeneti stilt tünteti föl. Alakja: egy erős, zömök középoszlop körül futó kisebb oszlopkoszorú, melyen a szószék párkányzata nyugszik. A párkányzat domborművű alakokkal van ellátva, melyek a négy evangelistát s a négy egyházatyát ábrázolják.

Jobbról balra haladva, fölváltva egy evangelista és egy egyházatya következik a következő sorrendben:

1. Szent Máté evangelista. A zsidókhoz intézett evangeliumot írta; kezdetben vámos volt s az Üdvözítőnek hozzá intézett szavaira: »Jer, kövess engem«, mindent elhagyott és az Üdvözítőhöz csatlakozott. Jelképe az angyal.

2. Szent Ambrus, milanói püspök. Kitünt különösen ékesszólásával és jogtudományi ismereteivel. Mellén az érseki pallium függ, kezében egy méhkast tart, mézhez hasonló ékesszólása jeléül.

3. Szent Márk evangelista. Péter apostol tanítványa, kinek felügyelete alatt írta evangeliumát. Afrikába menvén a hitet terjeszteni, itt meghalt; ereklyéit Velenczébe vitték. Jelképe az oroszlán.

4. Szent Ágoston, hippoi püspök. Nevezetes esemény életéből az angyal megjelenése, ki az oczeán vizét meríté. Sz. Ágoston kitünt ékesszólásával s nagy tudománynyal írt sokoldalú műveivel.

5. Szent Lukács evangelista. Pál apostol tanítványa s utazásaiban követője. Különösen sokat írt evangeliumában a Boldogságos Szűz Máriáról. (Sz. Lukács írta az »Apos-

tolok cselekedeteit« is). Mellette ábrázoltatik az áldozati tulok.

6. Szent Jeromos hitvalló, pannoniai születésü. A szent földre ment, hol az ó-testamentumot lefordította. Ugyanő a pápa megbizásából az új-szövetségi szentírás régi latin fordítását is kijavította, mely maig is használtatik.

7. Szent János evangelista. Krisztus urunknak kedves tanítványa. Evangeliuma eszmékben oly magas röptű, hogy a nap felé röpdöső sassal hasonlíttatik össze. Irta azonkívül Szent János a Jelenések könyvét is. Jelképe a sas.

8. Szent Gergely pápa. Gergely e néven az első pápa vala, s az utókor a »Nagy« jelzővel tiszteli meg őt. Kitünő hitszónok s egyházi iró volt. Rendesen a Szent-Lélek galamb képben, mint a ki sugalmazza, ábrázoltatik mellette.

A szószék fölött emelkedő mennyezet, stilusára nézve, a szószék többi részéhez alkalmazkodik. Legfelül a jó pásztor alakja koronázza, vonatkozással a Szentirás azon helyére hol az Üdvözítő magát a jó pásztorhoz hasonlítja, ki eltévedt juhait keresi. A hely igy hangzik:

Szent János, X. 11—16. Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja az ő juhaiért. A béres pedig, és a ki nem pásztor, kinek a juhok nem tulajdonai, látja a farkast jönni, és elhagyván a juhokat, elfut; és a farkas elragadozza és elszéleszti azokat. A béres azért fut, mert béres, és nincs köze a juhokhoz. Én vagyok a jó pásztor, és ismerem enyéimet, és ismernek engem enyéim; a mint engem az Atya ismer, én is ismerem az Atyát; és életemet adom az én juhaimért. — Egyéb juhaim is vannak, melyek nem ez akolból valók; azokat is el kell hoznom, és hallgatni fogják az én szómat, és egy akol leszen s egy pásztor.

* * *

Harmadik főrésze a templomnak a szentély; azon hely, hol a főoltár áll, s hol a szent cselekményeket végezik.

A régi időkben a szentélyt a templom hajójától egy függöny választotta el, mely a beavatatlan szemek megszentségtelenítése elől védte a kereszténység áldozati cselekményét, a szent misét. E függöny, mely még a jeruzsálemi templomtól veszi eredetét, némi tekintetben folytatását leli azon aranyozott deszkafalban, mely a görög-keleti egyházban maig is alkalmazásban van. A nyugati-latin egyházban most már csak egy alacsony korlát választja el a szent ténykedések helyét a híveknek fentartott helytől.

A főoltár külömben nem mindig állott a szentélyben, hanem, mint a Szent Péter templomában és más helyeken, a szentegyház kellő közepén, a templom átméreti vonalainak keresztezéseiben emelkedett. Ennek megfelelően a szentélytorony is a templomépület keresztező vonalának pontjában épült. Most azonban a főoltárt rendszerint a tulajdonképeni szent cselekmények helyén, vagyis a szentélyben szokták felállítani.

A szentély hátsó falának középrészén volt fölállítva a székesegyházakban a püspöki ülés, a kathedra, melyhez kétoldalt a falak mentén a kanonoki ülések, stallumok csatlakoztak. E kanonoki székek fülkéi mai nap is föllelhetők a Boldogasszony budavári templomában.

A szentélynek kezdetben csak félkör alakja volt, idővel azonban, hogy a fölmerült szükségnek minden tekintetben megfelelhessen, megnyújtatott és terjedelmesebbé tétetett.

* * *

Ennyit általánosságban a templom belsejének hármas felosztásáról, az előcsarnokról, a templom hajójáról és a szentélyről. Még csak a méretekre nézve jegyezzük meg, hogy a budavári főtemplomban:

A főhajó hossza 33 méter, szélessége 11·40 méter, magassága 16·80 méter.

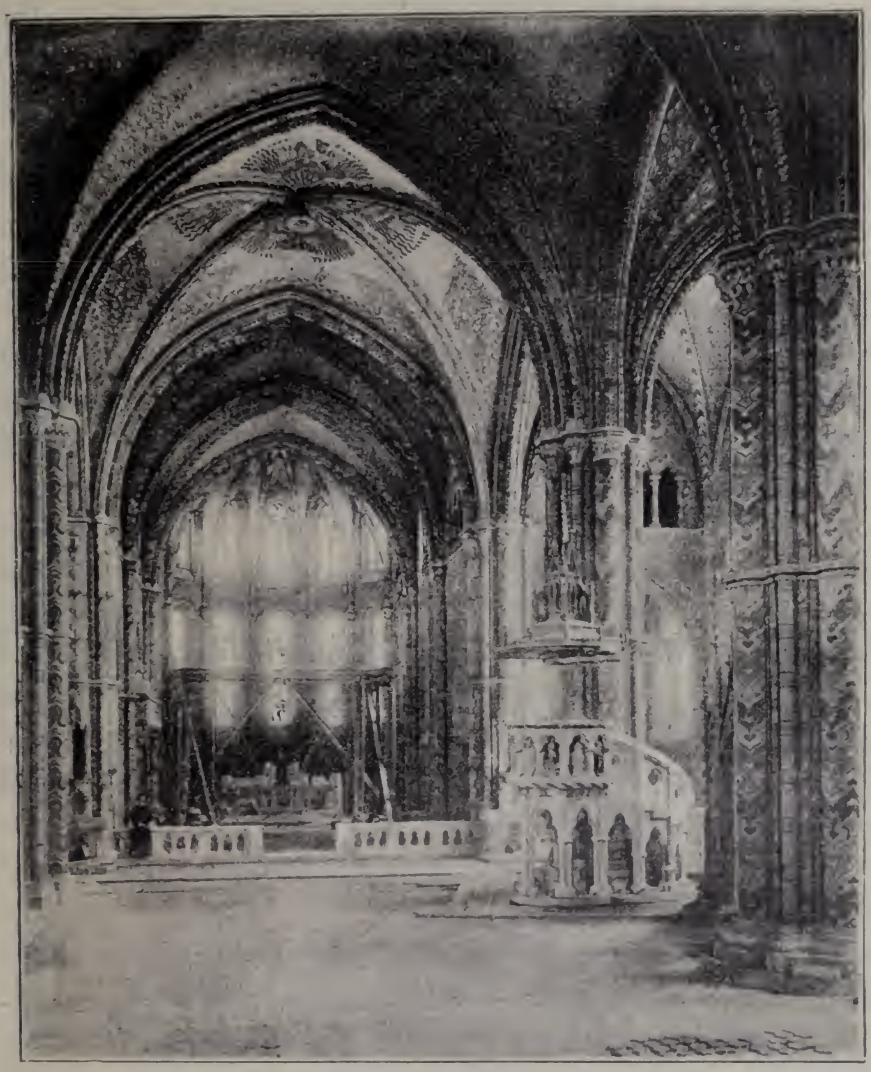

A templom belseje. Szentély.

A déli mellékhajó hossza 33 méter, szélessége 6·60 méter, magassága 15·70 méter.

Az északi mellékhajó hossza 33 méter, szélessége 6·60 méter, magassága 15·70 méter.

* * *

A főszentély hossza 18·80 méter, szélessége 10·60 méter, magassága 16·80 méter.

A déli szentély (Szent Kereszt-kápolna) hossza 5·80 méter, szélessége 5·40 méter, magassága 8·80 méter.

Az északi szentély (Szent László-kápolna) hossza 5·80 méter, szélessége 5·40 méter, magassága 8·80 méter.

* * *

A számokat összegezve, az egész templom hossza: 1. az előcsarnok, mint már említettük: 5·88 méter; 2. a templom főhajójának hossza 33 méter s 3. a templom főszentélyének hossza 18·80 méter; együttvéve tehát a templom hossza a főkaputól egészen a szentély faláig 59·68, vagyis kerek számban 60 (hatvan) méter.

A templom szélessége, a számokat összegezve, a következő: a főhajó szélessége 11·40 méter, hozzáadva a mellékhajók déli és északi szélességét 6·60 + 6·60 méter; együttvéve a templom szélessége 24·60, kerek számban 24 és fél méter.

A főhajó és a mellékhajók magassága között egy kis különbözet van. A főhajó ugyanis 16·80 méter, a mellékhajók pedig körülbelül egy méterrel alacsonyabbak, mert magasságok csak 15·70 m.

* * *

Ezek után áttérhetünk már most a templom egyes részeinek és diszítéseinek körülményesebb leirására.

A főkapun belépve, az előcsarnok oldalain feliratokat olvasunk, melyek az egyes helyek rendeltetését jelzik. A kapu fölött félkörben az 50-dik zsoltár 9-dik verse van írva: »Hints meg engem izsóppal és megtisztulok, moss meg engem, és a hónál fehérebb leszek.« A bűnbánó Dávid király e fohásza fogadja a templomba belépőt, mintegy kifejezvén a jámbor hívő imádságát, melylyel Istenhez fordul, s mely szavakkal ajkain mer az Ő szent hajlékába

lépni. A kapunál két oldalt levő al fresco, angyalokat ábrázol, s Székely tanár műve.

Balra a Béla-torony alatt levő keresztelő kápolna bemenete fölött a Szent-Lélek képe látható e szavakkal: »Jőjj és szüless újjá, víz és Szent-Lélek által.«

Jobbra, a Mátyás-torony aljában levő Lorettoi kápolna külső fala Szűz Máriát, Magyarország védőasszonyát ábrázolja, e körirattal övedzve: »Hazánk nagyasszonya, oltalmad alá futunk.«

E kápolna a budavári főtemplomnak egyik legszebb gyöngye. Érdemes tehát vele bővebben foglalkoznunk. A legenda szerint (Szentek élete, V. 530. Szent István-társulat) a »loretto«-nak nevezett ház története a következő:

»Köztudomású, hogy a boldogságos Szűz Názáretban született; három éves koráig szülei körében ott növekedett, később is, mint Szent József jegyese, ott lakott. A hajlék, mely lakásául szolgált, valóban Isten háza és a Szent-Lélek temploma volt. Ott áradt ki az Isten kegyelme a Szent Szűz szeplőtelen fogantatásában; ott született az Isten egyszülött fiának anyja, a mennyország királynéja. Mint ékes liliomszál, három éves koráig ott növekedett Mária, ott jelent meg az Úr égi követe, Gábor főangyal, és jelentette a Szent Szűznek, hogy Isten őt a Megváltó anyjává választotta. Ott történt az Ige megtestesülése, ott növekedett Jézus is »bölcseség és időben és kedvességben Istennél és embereknél«. Ez áldott hajlék a kereszténység előtt igen nagy kegyeletben állott. Az apostolok az Isten házává avatták fel; Szent Ilona császárné pedig szép templomot emeltetett fölébe.

A XII. századnál tovább e szent hajlék még a keresztények buzgó zarándoklásának helye volt; midőn azonban a pogányok kezébe került, Krisztus hívei akadályozva voltak a szent hajlék látogatásában. Isten azonban nem akarta, hogy a szent ház megszűnjék kegyelet tárgya lenni,

melyet ő a föld minden házai fölött annyira kitüntetett. A házzal tehát, mely az isteni kegyelemnek oly rendkívüli csodái által volt már megszentelve, új csodát művel. A szent háznak ugyanis egyik része, mely az Ige megtestesülésének színhelye volt, 1291-ik év május 10-én éjjel a templomból eltűnt. A názáretiak végtelenül bámultak az eseményen; de elképzelni nem tudták, hogy hová tünhetett. Ugyanazon éjt követő reggel Dalmátországban, Fiume és Tersato között, közel az Adriai tengerhez, a lakosok templomocskát vettek észre, melyet előtte való nap még nem látott senki. Megnézték és bámultak rajta. Tersato főpásztora a dologról értesülvén, buzgón kérte a Mindenhatót, hogy adna fölvilágosítást e csodálatos eseményről. A következő éjjel álmában megjelent neki a boldogságos Szűz s megadta neki a kellő felvilágosítást.

Hogy a kijelentéshez a kétkedésnek árnyéka se férhessen s az utókor előtt is kétségbevonhatatlan igazságként álljon, Dalmátország kormányzója, Frangepán Miklós, négy előkelő férfiút küldött Názáretba, hogy ott a hely színén vizsgálják meg az ügyet. E férfiak Názáretba érvén, szorgalmasan kérdezgették az ottani kevés számú kereszténytől, hogy hol állott a ház, melyben az Ige megtestesült s a szent család lakott. Ezek megmutatták a helyet; de egyszersmind szomorúan panaszolták el, hogy egy éjjel a szent hajlék eltünt s nem tudják: hová lett. Leírták alakját, berendezését, megnevezték a bent volt tárgyakat. A négy férfiú úgy találta, hogy a leírás teljesen megegyezik a Dalmátországban feltünt házzal; a tárgyak benne ugyanazok s feltünése is ép azon éjjel történt, midőn Názáretban eltünt. Most megmérték nagyságát, hosszát, szélességét, paalfalai vastagságát s látták, hogy azok tökéletesen egybevágnak. Nem lehetett immár józanul kételkedni, hogy való igaz a fiumei lelkipásztor előadása, mely szerint a náluk feltünt templomocska az Úr angyalai által a messze Galileá-

ból hozzájuk átszállított názáreti ház. A követek Dalmátországba visszatérvén, elbeszélték vizsgálatuk eredményét, mely a nép között határtalan lelkesedést idézett elő.

A dalmátok öröme azonban nem volt állandó; mert a szent hajlék 1294-ik évi deczember hó 10-én tőlük is eltünt. Mint azelőtt a názáretiak, úgy most ők sem tudták, hová lett.

A szent hajlékot ekkor az Úr angyalai az Adriai tengeren keresztül Olaszországba szállították s Ancona tartományban, bizonyos Laureta nevű jámbor özvegy-asszony birtokán tették le. Itt a szent hajlék ép úgy, mint Dalmátországban, nagy bámulatot keltett és seregestől tódult a nép annak látására s ájtatossága végzésére, a csodálatos kápolnába. Csodálkozott a nép a váratlan feltünésen, de nem tudták elképzelni, miféle kápolna, honnan jött vidékükre? De csudálatos megjelenése elég ok volt arra, hogy iránta vallásos kegyelettel viseltessenek s benne a mindenható Isten felfoghatatlan intézkedésének mély hódolattal áldozzanak. Végre lehullott a titok leple, s a szent hajlék eredete ismeretes lett.

A templomocska feltünésének híre ugyanis eljutván Dalmátországba, itt többen azon gondolatra jöttek, hogy ez a názáreti ház lesz, mely tőlük oly váratlanul eltünt. A dolog mibenlétéről tehát némelyek magoknak biztos meggyőződést akarván szerezni, tengerre szálltak s Olaszországba hajóztak át. Itt a szent hajlékot fölkeresték, látták, hogy ugyanaz, mely egy ideig az ő kincsök volt. — Elbeszélték azután itt is a népnek, hogy miféle szent ház az, mint jelent meg náluk, mint jutottak eredete tudomására s mint tünt el tőlük. — A népet szent meghatottság töltötte el a hallottakra s kegyelete sokszorosan fokozódott a csodálatos hajlék iránt. De hogy az előadottakról bizonyságot szerezzenek, küldöttséget menesztettek Dalmátországba, Názáretba. A küldöttség tagjai mint fül- és

szemtanúk az illető helyeken vizsgálatot tartván, igazaknak és bizonyosoknak jelentették a dalmát zarándokok előadását.

Később, VII. Kelemen pápa idejében (1523—1534), még egy küldöttség ment Dalmátországba és Názáretba; de ez is bizonyságot tett pontos vizsgálatai alapján, hogy a lorettoi templomocska ugyanaz, mely egykor a Szentcsalád hajléka volt. Bármily csodálatosnak tünik is föl a világ előtt a názáreti szent hajlék költözése, annak megtörténtéről mind dalmátországi, mind anconai egykorú hiteles iratok tanúskodnak, melyek tekintélyes történetírók elbeszélései és pápák nyilatkozatai által is igazolvák. II. Pál pápa a szent-hajlék látogatóinak búcsúkat engedélyezett. Ezek ajándékaiból, 1464-dik év után, a szent-ház fölött pompás templomot kezdett építtetni; de ennek építtetését csak V. Sixtus pápa fejezte be 1587-ben. E templom ma is áll. XII. Incze pápa a boldogságos Szűz tiszteletét emelni óhajtván, az anconai tartomány részére külön zsolozsmát és szent misét rendelt, melyekben a szent-ház átvitelének emléke ünnepeltetik.

A Lauretana szóból — így hívták azon asszonyt, a kinek telkén a szentházat az angyalok elhelyezték — a köznép a loretto szavat képezte, s innét nevezik a Szentházat is lauretani vagy lorettoi háznak. A búcsújárók által használt elnevezéseit s dicséreteit szűz Máriának később összeírták s egy egységes imádság alakjába foglalták. Ezen imádság alkotja mai nap az ú. n. lauretani vagy lorettoi litániát.«

A Szent-háznak tiszteletét hozzánk Magyarországba különösen az Anjouk korában hozták be. E dinasztia Olaszországból jövet, magával hozta a lorettoi kultust is, és az ú. n. lorettoi kápolna felállítása bizonyosan ez időből származik. Ezen ájtatosság megújíttatott Budavárának 1686-ban történt visszavétele után.

* * *

A kápolna ajtaján belépve, jobbra kétsoros, magas hátu padak állnak, melyek faragványaik és diszítéseik folytán e műnemben kiváló készítmények. Szemben az ajtóval áll a boldogságos szűz Máriának vörös már-

A templom belseje. Főbejárat.

ványból készült szobra, melyet még a Jagello-házból származó II. Ulászló magyar király ajándékozott a templomnak azon alkalommal, midőn az ellene intézett gyilkos merénylettől, a boldogságos szűz Mária közbenjárása foly-

tán, minden baj nélkül megmenekedett. A szobor alatt befalazott vörös márvány-lap felirata így hangzik:

»A boldogságos szent Szűz szobrát II. Ulászló király 1515. évben gyilkos golyótól való szabadulása emlékére készíttette. A szobor már 1520. évben a templomban állott, 1581. évben a törökök elől fal által lett elépítve. 1686. évben, Budavára visszafoglalásakor, midőn a lőporraktár légberöpült és a heves rázkódás folytán a fal leomlott, a törökök rémületére, a keresztények örömére, Szűz Mária szobra ismét látható lőn. E szobor hajdan a főtemplom déli hajójában, a második nagy ablak alatt állott, 1891. évben, e kápolna helyreállítása után, ide hozatott.«

A szobor mellett az egyik oldalon ajtó nyilik a Mátyás-torony felső emeletére; a másikon pedig a szentség-ház van befalazva, s ez utóbbi előtt az örök lámpa ég.

Balkézre a kápolnába belépőtől, van az oltár felállítva. Alapja szürke márványból készült, J. H. S. (Jesus Hominum Salvator = Jézus az emberek megváltója) aranyozott betűkkel díszítve. Az oltárnak, eltérőleg az utóbbi időben általánosan alkalmazott oltárformáktól, asztal alakja van. Ugyanis, tekintettel arra, hogy a régi keresztény korban a katakombákban tartott misék alkalmával, a miséző pap az ott eltemetett vértanúk sarkophagjain mondotta a misét, s ez volt a tulajdonképeni oltár, általános szokássá vált, az oltároknak oldalt álló koporsó-alakot adni, melyben azután valamely szentnek ereklyéi helyeztettek el. Csakhogy a római Szent Péter-templomban őrzött, s még az apostolok idejéből maradt asztal-alakú oltár után indulván, hasonlóan az eredeti első szent áldozat bemutatásához, melyet az Üdvözítő az úrvacsora alkalmával csupán asztalnál ülve végzett, legújabban már nem a koporsó-alakot, hanem a mensát veszik az oltárok alakjául.

A budavári főtemplomban levő lorettoi kápolna oltára gót stilú, a középső kimagasló része az Anjouk liliomait viseli.

Az oltár mélyedésében a Kollonich biboros-érsektől adományozott, ébenfából faragott szűz Mária szobor ékeskedik. Az oltár szárnyai négy miniatűr képet tartalmaznak, melyek szűz Mária életének négy legfontosabb eseményét ábrázolják.

Az első kép: Annunciatio Beatae Mariae Virginis. Szűz Mária üdvözlését tárgyalja. Azon eseményt, midőn a Szent Szűz názáreti házában imádkozott s Gábor arkangyal az Úrtól küldve, tudomására adja, hogy fiút fog szülni, kinek neve Jézus lészen. (Lukács, I. 32.) »És nagy leszen és a magasságbeli fiának fog hivatni; és neki adja az Úr Isten Dávidnak, az ő atyjának székét és országlani fog Jákob házában mindörökké, és az ő országának nem lesz vége.« Monda pedig Mária: »Ime az Úr szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint.«

A második kép: Nativitas D. N. J. Ch. Krisztus urunk születését ábrázolja. A kis gyermek pólyába takarva jászolban fekszik, két oldalt Szűz Mária és Szent József. Mennyei sereg sokasága jövén, dicsérvén és mondván (Lukács, II. 14.): »Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség a jóakaratú embereknek.« A Bethlehem táján levő pásztorok pedig (16. vers.): »elmenének sietve és találák Máriát és Józsefet és a jászolban fekvő kisdedet. Látván pedig, valónak érték a dolgot, mely nekik a gyermek felől mondatott vala.«

A harmadik kép a Mater Dolorosát, a fájdalmas anyát ábrázolja. A szent hagyomány szerint az Üdvözítő kínszenvedéseiben osztozkodott a boldogságos Szűz Mária is. Találkozott szent fiával, midőn az a nehéz kereszttel vállain Jeruzsálem utczáján át a Cálvária felé ment. Ott volt a fölfeszített Üdvözítő keresztje alatt, midőn a haldokló Megváltó ajkairól e szavak elhangzottak (János, XIX. 26): »Asszony! íme a te fiad!« (27. v.): »Ime a te anyád!« Végre beteljesedvén s megtörténvén minden, elszáll az

Üdvözítő lelke, felkeresni az igazakat, míg teste levétetvén a keresztfáról, az anyja ölébe tétetik, hogy fájdalma és keserűsége teljes legyen.

A negyedik kép: Coronatio B. M. V., a boldogságos Szűz Máriának koronázását mutatja. A jámbor hagyomány szerint Krisztus urunk halála s mennybemenetele után János apostol magához vevén az Üdvözítő anyját, vele Ephesusban lakott s csak halálát megelőzőleg ment vissza Jeruzsálemba a Szent Szűz. Midőn pedig eltemetése után néhány napra az apostolok Máriának sírjához mentek, azt rózsákkal telve találták, míg őt magát az Isten mennybe vitte, hol is az egek koronáját kapta.

Az oltárképeket, ép úgy mint a kápolna egyéb festményeit, Székely tanár készítette.

Az ajtó fölötti falon, a hol oldalt a Majláth-féle pad áll, van a lorettoi ház átvitele al fresco ábrázolva; négy angyal hozza a házat, a tenger azurkék színe fölött lebegvén, a szintén kékes színben előtünő italiai partvidék felé. A házon, Szűz Mária, mint annak védője foglal helyet, ölében tartván a kis Jézust.

Az oldalfalak szőnyeg-modorban vannak festve, művésziesen átszőve a »Mária« név monogrammjával. A falak felső vonalai mentén körüskörül, repülő fehér galambok övezik át az egész kápolnát; az ártatlanság és tisztaság jelképe, helyet keresvén szűz Mária hajlékában. A boltozat felé nyuló falakon angyalok médaillon-képei kifejezésre juttatják a boldogságos Szűznek erényeit, a szerint, a mint kezük között majd a liliomot, az ártatlanság jelképét, majd a tömjénezőt, az imádság jelképét, majd más és más eszközöket tartanak, — Szűz Mária dicsőitését és magasztalását nyilvánítják.

A boltozat maga a keresztező bordák által négy mezőre van osztva, melyek mindegyikében két-két angyal van festve, kik a kezük között tartott szalagon szűz Mária dicséreté-

nek egy mondását hangoztatják. Az egyes mezőkön ezek a feliratok díszlenek:

»Üdvözlégy szép szűz Anya, Úr Jézusnak dicsőséges Anyja: Alleluja!«

»Egeknek fényes csillaga, Magyarországnak királynéja, mutasd magad anyánknak.«

»Légy segítsége népednek, tekints le országodra, a te árva fiaidra.«

»Könyörögj híveidért, a te magyar népedért. Üdvözlégy Mária.«

* * *

A templomhajó egyes részeinek megismertetésénél, jobb kézről haladva, a Mátyás-torony falába beékelve látjuk Mátyás királynak eredeti nagy birodalmi czímerét, melynek hasonmása a Mátyás-torony külső falának harmadik emeletén is megvan. E czímerben is csak úgy, mint már föntebb említettük, a paizs felső mezején Magyarország czímere van, jobbról vörös-fehér alapon a négy pólya; balról a hármas-halmon álló kettős-kereszt, az Árpádok eredeti czímere. Alul jobbra a két-farkú, ágaskodó oroszlán, Csehország czímere; balról a három koronás oroszlánfő, Dalmátország czímere. A paizs közepén, a szívben, van Corvin Mátyás czímere, a holló, csőrében a gyűrűvel. A czímerpaizs fölött átnyuló magyar korona s az évszám »1470« sajátos modorában; midőn a négyes szám mint egy fél nyolczas, a hetes szám pedig mint egy dűlt ék ábrázoltatik.

A régi czímer fölött, melytől két oldalt magyar vitézek kivont karddal őrt állnak, a falat Mátyás király domborművű arczképe ékesíti. Istennek hála, hogy a nagy királytól oly sok egykorú arczképünk van, melyeknek egyik legjelesbjét, a boroszlói városházban őrzött eredetinek hasonmását látjuk itt. A király e képen oldalt néz, fejét

borostyán-koszorú övezi s e köríratta van: »Matthias Rex Hungariae.«

* * *

A déli mellékhajó első falszakaszának egy kettős, gót ékítményekkel diszített ajtója van, mely a déli előcsarnokba vezet, melyről már volt szó. A kettős-ajtó fölött, az egész fal terjedelmében festett medaillon-képekkel kezdődik a rózsafüzér legendájának sorozata, mely a nyugati templomfalak mentén tovább huzódik.

A falfestmények megérthetése végett a következőkben adjuk az ú. n. rózsafüzér történetét. (L. Szentek élete, V. r. 197. s k. l. Szent-István-társulat.) Mint a szerető gyermek jó anyja iránti tiszteletének, szeretetének s ragaszkodásának számtalan módon tud kifejezést adni; úgy a keresztény hívek is Máriával, kit mindannyian édes anyjuknak tartanak, hasonlóképen cselekesznek. A tiszteletnek különféle nemei között pedig, melyekkel a hívek világszerte Mária iránti hódolatukat nyilvánítják, az első helyek egyikén áll az úgynevezett »szent olvasó.«

Az »olvasó«-féle imádságnak nyomait már a kereszténység első századaiban feltaláljuk. Már a III. században Szent Pál, a remeték ősatyja, naponkint apró kövecsekkel szokta volt számba venni a kiszabott és elvégzett imádságok mennyiségét. Példáját nemcsak remeték, hanem mások is követték. A Szent Benedek-rend tagjai kövecsek helyett apró fagolyókat fűztek egybe, hogy a füzér szemeiről útban és munkaközben is pontosan el tudják végezni a kitűzött imádságokat. A szent olvasó mostani alakját azonban a XIII. században vette Szent Domokostól, kinek arra ájtatos hagyomány szerint maga a boldogságos Szűz adott utasítást.

A szent olvasó külső alakjára egy apró golyócskákból font füzér, melyet a megváltás szent jele, a kereszt, kap-

csol egybe, annak jeléül, hogy valamint minden imádságunk, úgy a szent olvasó-imádság is a kereszten elhunyt Meg-

Corvin Codex díszítmény.

váltó által nyerte ki érdemét. A szent olvasó szemei, bárha értéktelen fából, csontból vagy kőből készítvék is, a buz-

gón imádkozó szemében mennyei értékű drága gyöngyök, melyeken buzgó imádság által Istentől segítő malasztot és egyébb kegyelmet szerez magának; s az olvasó-szemek, imádság által megszentelve, egyenkint mennyei rózsákká válnak, melyeknek égi illata gyönyörüséget szerez Istennek. Innét a szent olvasót igen találóan »rózsafüzér«-nek nevezik.

A szent olvasó-imádságnak czélja főkép Mária tisztelete. Három részre oszlik: az örvendetes, fájdalmas és dicsőséges olvasóra, s ekként alkalmul szolgál az imádkozó kereszténynek, hogy mint Máriának hű gyermeke, jó anyjának örömében, fájdalmában s dicsőségében osztozkodjék. Az üdvözletek elmondásánál, mindegyik tizedben, külön ú. n. titok szövetik közbe. E titokban az »örvendetes« olvasóban megemlékezünk Mária örömeiről s mintegy osztozunk az örömökben, melyek égi anyánk keblét elárasztották, midőn az Isten fiát foganta, szűz keblében hordozta, a világra szülte, a templomban bemutatta s elmaradván ott, feltalálta. A »fájdalmas« olvasóban megemlékezünk fájdalmairól s azokban gyermeki részvéttel osztozunk, melyek édes anyai szívét gyötörték, midőn szent fia vérrel veritékezett, megostoroztatott, tövissel megkoronáztatott, a keresztet hordozta s megfeszíttetett. A »dicsőséges« olvasóban lelki szemünkkel Mária dicsőségén csüggünk, melynek a Szent Szűz részese lett, midőn szent fia, Jézus, halottaiból feltámadott, mennyekbe fölment, a Szentlelket elküldötte, őt mennyekbe fölvette s végre ott megkoronázta.

Minthogy az összefűzött terjedelmes szent olvasót ájtatosan elmondani kissé több időbe kerül, de hosszúsága a figyelmet is kifáraszthatná és a kitartó áhitatot is próbára tenné: a buzgóság megalkotta az ú. n. »szent olvasó«- vagy »rózsafüzér-társulat«-ot, melynek egyes tagjai naponként csak egy kijelölt tized elmondására kötelezik magukat; s így a mit egyesek ideje és áhitata meg nem birna, tár-

sulatban tizenöten naponként elmondják az egész szent olvasót, annak összes, örvendetes, fájdalmas és dicsőséges titkaival, s ekként Mária örömei, fájdalmai és dicsőségei tisztelő gyermekei által naponként ünnepeltetnek.

A rózsafüzér a kereszténységnek minden időkben kedvelt imádkozó-eszköze volt. Olvassuk, hogy Hunyadi János, a nándorfejérvári hős, csatáiban kardja markolatán viselte az olvasót. 1571 október 7-én, Don Juan d'Austria a lepantoi öbölnél vívott tengeri csatában megsemmisítette a törökök hajóhadát azon napon, melyen a kereszténység a rózsafüzér ünnepét ülte. Lotharingiai Károly hadvezér, Budavár visszafoglalója, minden háboruiban a »Győzedelmes Boldogasszonyhoz« (Notre Dame des Victoires) imádkozott s az olvasót rendesen elmondta. Végre, hogy hosszasak ne legyünk, az 1716 augusztus 16-diki fényes győzelem, melyet Savoyai Eugen Belgrádnál nyert a törökökön, az olvasó által tisztelt szűz Mária közbenjárásának tulajdoníttatott.

Midőn a Nagyboldogasszony temploma belső diszítéséről kellett gondoskodni, megokoltnak látszott, hogy szűz Máriának dicsőítése a rózsafüzér titkainak kifejtése által adassék elő. Öt-öt titok egy csoportban van festve. Titoknak azért nevezik az örvendetes, fájdalmas és dicsőséges olvaso egyes eseményeit, nem mintha a tény maga: Krisztus urunk születése, kereszt-halála, feltámadása titkos volna, hanem mert titokszerű, hogy az Üdvözítőnek így és ilyen módon kellett az emberi nemet megváltania.

Az első képcsoport tárgya: 1. Az Üdvözítő fogantatása a boldogságos szűz Mária által; a mennyei hírt Gábor arkangyal hozza szűz Mária tudomására. 2. Jóreményű állapotban szűz Mária látogatást tesz rokonánál, Erzsébetnél s Istent az ő végzéseiben magasztalja. 3. A kisded Jézus születése Bethlehemben, midőn is pólyába takarva s jászolba fektetve fogadja a pásztorok s napkeleti bölcsek hódolatát.

4. Születése után negyvenedik napon az egyházi törvények szerint a kisded bemutattatik a jeruzsálemi templomban, hol az ősz pap fogadja. 5. Tizenkét éves korában az Üdvözítő visszamarad a templomban, hol is az Őt kereső szűz Mária által megtaláltatik.

A második képcsoport tárgyai: 1. Az Üdvözítő kínszenvedése előestéjén az olajfák hegye alján levő kertben bágyadtságában vérrel verítékezik, s elfogatását várja. 2. Elárultatván, a poroszlók által bántalmaztatik, és Pontius-Pilátus parancsára, mint ha a legnagyobb bűnös lenne, megvesszőztetik. 3. Sőt magát királynak mondván, csúfságúl tövises koronát tesznek a fejére, s térdet hajtván, gúnyolja a poroszlóknak serege. 4. A nehéz keresztet az elitéltnek magának kellett vinni; de vérrel áztatva, nem birja a terhet s elesik alatta. 5. A Megváltó fölfeszíttetik, halálküzdelmei közepette is imádkozik a népért; a kereszt alatt áll Szűz Mária és Szent János.

A harmadik képcsoport tárgyai (a chorus másik oldalán festve): 1. Jézus Krisztus feltámadása; harmadnapon, jövendölése szerint, dicsőségesen kikel sírjából, a győzelmi zászlót kezében tartván. 2. Negyvenedik napon, föltámadása után, miután ez időben apostolait még oktatta s a lelki hatalommal felruházta, az olajfák hegyéről mennyekbe megy. 3. Pünkösd ünnepén a Szent-lélek leszáll az apostolokra, kik Szűz Mária körül csoportosulva fogadják a mennyei malasztot, tüzes nyelvek alakjában. 4. Szűz Mária, halála után felvitetik az égbe; nem engedi az Üdvözítő, hogy anyjának, ki neki életet adott, teste itt a földön megsemmisüljön. 5. A mennyekben fenn a boldogságos Szűz Mária megkoronáztatik, hogy mint királyné, hatalommal és bölcsességgel kormányozza földön lakó híveit.

Átgondolván a »szent olvasó« imádság eredetét, gyönyörű szerkezetét, a hozzá csatolt lelki áldásokat, és elmélkedvén a nagy oltamon, melylyel a szent olvasó által

tisztelt Szent Szűz gyermekei segítségére sietni kegyeskedék: a római pápák minden időkben hathatósan ösztönözték a híveket az olvasó elmondására. Igy legutóbb, ép a templom restaurálásának folyamata alatt, XIII. Leó pápa búcsút engedélyezett mind azoknak, kik ez imádságot gyakorolják.

* * *

A templom déli hosszanti fala mentén tovább haladván, mindenütt azon sárga-kék mezők között festett arabeszkokat látjuk végig huzódni, melyek művészi összetétele és kivitele méltán lekötheti figyelmünket. Összesen 200 körül jár az arabeszk-diszítések száma, s mindegyik, a mi különösen kiemelendő, más-más alaprajz-mintát tüntet föl. A rajzok e különfélesége távolról szemlélve, a legszebb összhangzatba megy át.

* * *

A déli mellékhajó második falszakaszában áll az egyik gyóntatószék. Magas, tiszta gót stilban tartott, fából faragott s díszesen munkált szerkezet. A gyóntatószék fölött van a Szent Erzsébet legendáját tárgyazó nagy gót-ablak.

Az ablak festményeinek teljes megérthetése végett adjuk Szent Erzsébet történetét. (Sz. É. V. 417.) Árpád fejedelmi háza több szentet adott az égnek. 1207-dik évben az ő családjából, II. Endre magyar királynak nejétől Gertrudtól, szintén született egy leánykája, Erzsébet, kinek születése után a haza keblén pusztító pártütés és az országban szétáradó erkölcstelenség megszűnvén s országszerte a béke és jó erkölcsök áldásai terjengeni kezdvén, e kedvező fordulatot az egész nemzet az ujdonszülött gyermeknek, mint Isten választottjának tulajdonítá, és szerfölött örült az új királyi sarjnak.

Erzsébet áldásos híre átlépte az ország határát s

Hermann, Hessen és Thüringia őrgrófjáig elhatott. E férfiúnak volt egy, legszebb reményekre jogosító Lajos nevű fia, kinek nejéül kivánta az áldásos hírű leánykát megszerezni. Fényes küldöttséget menesztett tehát Magyarországba, azon kéréssel, hogy a magyar király Erzsébet kezét igérné oda fiának, és kedvező válasz esetén az akkor alig négy éves leánykát mindjárt vinné el magával Thüringiába, hogy az ő fejedelmi házában növekedjék. A küldöttség kedvező sikerrel járt el s a kis Erzsébetet, dús királyi nászajándékok kiséretében, Thüringiába vitte, hol is a fejedelmi udvar a Wartburgban ünnepiesen fogadta.

Erzsébet korban és erényekben gyarapodván, 1221-ben, tizenhat éves korában, feleségül ment vőlegényéhez, Lajoshoz, Hessen-Thüringia trónörökös fejedelméhez. A csodák közűl, melyek Szent Erzsébet életéhez fűződnek, a legnevezetesebb a következő: Egy ízben, midőn férje kivánsága ellenére, saját maga hordott alamizsnát a betegeknek és szükölködőknek, ezen útján férjével találkozott s annak kérdésére, hogy mit visz kötényében, azt felelte: rózsákat. Férje meg akarván győződni szavainak valódiságáról, feltárta kötényét s valóban ott rózsák voltak. A mindenható Isten, a szegényeknek és betegeknek szánt szeretetadományokat csodásan a szeretetet jelző virággá, rózsává változtatta.

Majd Lajos fejedelem a keresztes háborúba indulván, nejét visszahagyta Wartburgban, avval, hogy távollétében az ország kormányzását viselje. Midőn azonban a fejedelem a tengerhez ért és hajóra szállt, csakhamar halálos betegség lepte meg őt s elnyugodott az Úrban. Halálának hírére a fejedelem öcsese magához ragadta az uralmat s Erzsébetet elűzte. Ez időben történt, hogy II. Frigyes császár özvegygyé levén, Erzsébet kezét kérte s a bambergi püspök által el is követett mindent, hogy az alig 20 évet haladott, fiatal szép nőt rábirja ajánlata elfogadására. Erzsébet fényt, dicsőséget, császári koronát, kincseket, mindent

visszautasított, s szegényesen kivánt élni, elrejtőzve a világ hiú fényessége előtt.

Erzsébet életéből, ez időből, legyen itt fölemlítve egy megható jelenet. Egy piszkos, tócsás vizen kelle átmennie Eisenach egyik utczájában. Az átjárás a vízben lerakott egyes köveken történt. Midőn Erzsébet már egyik kőről a másikra lépegetett, szembe jött vele egy vén koldusasszony, kit Erzsébet azelőtt betegsége idején gondosan ápolt és alamizsnáival sokszor felsegített. Ez be nem várván a par-

Buda várának képe a szazad elején.

ton, míg Erzsébet áttér, szintén neki indult a köveken s Erzsébetet készakarva úgy belökte a pocsolyába, hogy ez abban egész hosszában elterült. Ekkor meg még rá is förmedt: »Úgy kell, ez a te helyed; nem jól viselted magadat, mikor fejedelemasszony voltál.« Erzsébet pedig szelíden felelé: »Bizony, úgy kell nekem, miért hordtam azelőtt aranyat és drágaköveket.«

Szent Ferencz harmadik rendjébe belépvén, a betegek és szegények körüli fáradozásainak szentelte életét. Meghalt 1231-ben. Erzsébet halála hírére sírás, zokogás hallatszott

mindenfelé; különösen keseregtek a szegények, árvák, betegek, kik édes anyjokat vesztették el benne. Erzsébet tetemei, saját kívánatára, az általa Marburgban építtetett kórházi templomban tétettek nyugalomra. A római pápa már 1235-ben a szentek sorába iktatta.

Megható volt a jelenet, midőn a szentté kihirdetés történt azok jelenlétében, kiktől Erzsébet oly iszonyú méltatlanságokat szenvedett egykoron. Ott volt Frigyes császár is, ki egykor nem birta megnyerni Erzsébet kezét, és a templom felé tartó menetet, Erzsébet utánzásául, mezítláb és szegényes szürke öltözetben követé, fején azonban arany koronát viselve. Midőn a koporsót helyéről fölvették és felnyitották, a császár oda lépett s a szent mise felajánlásakor levette a koronát fejéről és a halottra tette e szavakkal: »Mivel mint élőt, császárnőmként meg nem koronázhattam, legalább meg akarom koronázni ma, mint halhatatlan királynét a mennyek országában.«

Szent Erzsébet nevére apácza-rend is alakult, melynek tagjai, védőszentjük példája szerint, a szegények és betegek gyámolítását vallják életükfeladatául. A budavári főtemplom ablakfestményei élettörténetének egyes jeleneteit ábrázolják.

Legalul czímerpaizsok vannak alkalmazva, még pedig: Magyarország czímere, a Habsburg-Lotharingiai czímer, a Bajor-Wittelsbach czímer s Buda-Pest czímere, ez aláírással: »Budapest főváros adománya 1887.« Azután jönnek az Erzsébet legenda eseményei:

1. Szent Erzsébet születése. 2. A thüringiai fejedelemmel való eljegyzése. 3. A szegényeknek alamizsnát oszt. 4. Kötényében rózsákat rejt. 5. A császár előtt megjelenik. 6. Férje a keresztes hadjáratba megy. 7. Elűzetik Wartburgból. 8. Öreg koldusasszony bántalmazza. 9. A betegeket ápolja. 10. Felajánlja lelkét az oltárnál. 11. Meghal a mennyei karok közepette. 12. Ünnepiesen szentté avatják.

* * *

A déli mellékhajó következő harmadik falszakaszában levő nagy gót ablak Szűz Máriának élettörténetét ábrázolja. Alul, az ablak alatt, ismét egy gót stilú gyóntatószék áll, s e fölött az ablak alsó vonalában négy czímer, úgymint: IV. Béla király czímere, a kettős-kereszt; Nagy Lajos czímere: ketté osztott paizs, egyik oldalon a négy pólya, a másikon az Anjou-liliomok; Zsigmond király czímere: a négy vörös-fehér pólya, a paizs másik oldalán a luxemburgi kétfarkú oroszlán; végre Mátyás király czímere, a holló egy ágon ülve, csőrében a gyűrűvel, oldalt a félhold és csillag ragyog az égen. E fejedelmek czímerei azért alkalmaztattak, mert ők — IV. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás — tettek legtöbbet a templom érdekében. Alul a felirat így szól: »Buda-Pest főváros adománya 1887.«

A Mária-legenda egyes jelenetei: 1. Szűz Mária születése. 2. Szent Józseffel való eljegyzése. 3. Gábor arkangyal üdvözlete. 4. Erzsébetnél tett látogatása. 5. A kisded Jézus születése. 6. A három király hódolata. 7. Jézusnak a templomban való bemutatása. 8. A szent családnak Egiptomba futása. 9. A tizenkét éves Jézus Jeruzsálemban. 10. A fájdalmas Szűz Mária. 11. Pünkösdkor, a Szentlélek lejövetele. 12. Szűz Mária mennybevitele.

* * *

A déli mellékhajóban, két oldalt a nagy ablakoktól, vannak Szűz Mária magasztalására irányuló egyes mondatok, a megfelelő képekkel ellátva. A mondások: 1. Keresztények segítsége. 2. Betegek gyógyítója. 3. Szomorúak vigasztalója. 4. Bűnösök oltalma. 5. Őrizz meg a veszedelemtől. 6. Imádkozzál érettünk (halálunk óráján). A képeket Lotz tanár festette.

* * *

A negyedik falszakasz a templom kereszthajóját képezte, s jelenleg még egy ajtó van rajta. A felső nagy gót ablak festménye magyarországi Szent Margit legendáját tárgyalja. A legenda így szól (Sz. É. I. 157.):

A szentek gyülekezetét jeles számmal szaporító Árpádházi magyar királyi uralkodó családnak nemes sarjadéka volt Szent Margit szűz. Bús fellegek boríták akkor a magyar eget, midőn Szent Margit született. A vad tatárok egészen földúlták hazánkat, népünk jeles részét fölapríták, a városokat, falvakat, templomokat, kolostorokat lángba boríták, hamuvá változtaták. IV. Béla királyunk nejével, Mária királynéval együtt bujdosóvá lett s délnyugat felé tartván, a dalmátországi szigetekre menekült. Ily szorongatott helyzetben a jeles fejedelmi pár Istenhez folyamodott, azon fogadást tevén, hogy Istennek szentelik azon születendő magzatot, melylyel épen akkor a királyné várandó állapotban volt.

A gyermek 1242-ben Clissában megszületvén, a keresztségben Margit nevet kapott.

A vészfelhők elvonultak hazánk egéről s a királyi család visszajött Magyarországba. A király megemlékezvén Istennek tett igéretéről, kisded leánykáját, a három évet alig meghaladó Margitot kolostorba adá, hogy már kisded korában megismerje és megszokja azon életnemet, melyben később életpályáját Isten dicsőségére folytatni fogja. Ez időben dicséretes hírben állottak a Szent Domonkos rendi apáczák Veszprémben. Ezek kolostorába vitte IV. Béla a leánykát s az ott élő jámbor Olimpiát választá nevelőjéül. Az ájtatos szűzek között csak szépet és jót látott, csak istenfélő beszédet hallott a gyönge királyi magzat.

Tíz éves korában több társával átment azon új kolostorba, melyet atyja, IV. Béla király, a Dunának Buda melletti szigetén Szűz Mária tiszteletére épített. E sziget előbb Nyulak szigetének, Sz. Margit korában Szűz Mária szigetének, később pedig és jelenleg is Szent Margit szigetének

neveztetik. Az új kolostor az új erény hajléka lett. Itt Szent Margit tizenkét éves korában letette a szerzetesi fogadalmakat.

Lelki életének góczpontja Jézus szent keresztje volt; e körül forogtak gondolatai, tőle nyert táplálékot szívének szeretete, hozzá irányozvák minden vágyai, hozzá vonatott egész lelkülete, a sovárgás, mint valamely mágneses erő által. Nem kevésbbé nyilvánult szeretete a betegek iránt is. Gyakran alvó helyéről fölkelt, és sietett beteg társainak ápolására, és misem tartóztatta őt vissza e valóban keresztény foglalkozásban.

IV. Béla király, a csehek királyával, Ottokárral kibékülvén, késznek nyilatkozott a cseh király kérésének teljesítésére, mely abban állott, hogy IV. Béla Margitot adja neki feleségűl. De Margit ellentállt a kisértésnek s nem aranyból készűlt földi koronát, hanem a Megváltónak töviskoronáját kivánta viselni. Most végre a fátyolt is fölvette s így végleg szakított a világgal.

Gyöngéd keblét számtalan sóhajra indította azon egyenetlenség, mely atyja és testvére között fennállott. Ugyanis V. István, az ifjabb király, pártot ütött atyja IV. Béla ellen. Az ismételve kitörő pártütésből, mint minden háborúból, úgy az egyházra, mint az országra is, igen sok rossz háramlott. Szent Margit a királyi család meghasonlása s az innen eredt bajok miatt sok keserű könnyet ejtett; imádkozás által kivánta Istent megengesztelni, s csapásait az emberektől eltávolítani. Eredménye volt, hogy IV. Béla és fia kibékültek.

Midőn életének végéhez közel volt, a haláltól nem rettegett, hanem örömmel várta a perczet, melyben Krisztussal egyesülni fog. Fölvevén a haldoklók szentségét, a körülálló szerzetesnők legnagyobb fájdalmára életének 29-dik évében 1271 január 18-án a másvilág örömeibe költözött. Tetemei a kolostor templomában temettettek el.

Halála után számtalan jelek — különösen a betegeknek csodálatos gyógyulása — által tudatá Isten Szent Margitnak megdicsőülését és a mennyei karok közé történt fölvételét, a hol a hozzá folyamodó buzgó halandóknak még ma is közbenjárója.

Ereklyéi a Margitszigetről 1526-ban a török pusztítása elől Nagy-Szombatba, onnét pedig Pozsonyba vitettek, hol Klarisza-apáczák templomában tiszteltettek egész II. József császár idejéig. A Klarisza-apáczák rendje akkor az egész országban megszüntettetett, és Szent Margit ereklyéi azóta nyom nélkül eltüntek.

Szentek közé való hivatalos iktatását sürgették V. István és I. Mátyás, valamint III. Ferdinánd (1637—1657) római császár és magyar király is. Iparkodásuk eredménye lett, hogy több izben biztosok küldettek a Szent Margit közbenjárása által történt csodás események megvizsgálására. A magyar nép kezdettől fogva szentnek tisztelte.

A nagy üvegfestményű ablak, mely Sz. Margit legendáját ábrázolja, ezen képeket tárgyalja: 1. a királyi pár felajánlja Margitot; 2. anyja az apácza-kolostorba vezeti; 3. a dömésrendű szerzetesnők oktatják; 4. mint növendék a rendbe fölvétetik; 5. visszautasítja a fejedelmi házasságot; 6. apáczává ünnepiesen fölavatják; 7. betegeket önfeláldozóan ápol; 8. kibékíti IV. Bélát és V. Istvánt; 9. szegényeknek alamizsnát osztogat; 10. szentség hírében meghal; 11. királyi fénynyel eltemetik; 12.lelke menynyekbe felszáll. — A kép alatt e sorok állnak: »Haynald Lajos, kalocsai bíboros érsek adománya. 1887.«

E kereszthajóban oldalt a nagy kép alatt levő kis szűk ajtó ugyan e kereszthajó lépcsőtornyába vezet.

* * *

Mint már fentebb mondottuk, a templom három hajóval bír: A főhajó, az északi és déli mellékhajóval.

E déli mellékhajó ötödik falszakasza ezen templomhajó szentélyét képzi, mely a szent kereszt tiszteletére van felavatva. Itt őriztetik azon kereszt-részecske, melyet II. András magyar király 1217-ben keresztes hadjárata alkalmával Jeruzsálemből magával hozott.

Adjuk a Szent-Kereszt történetét röviden. Az Üdvözítő halála után a Szent-Kereszt ugyanazon helyen, a hol ő elvérzett, a földbe ásatott. A régi korban tudniillik az a szokás uralkodott, hogy azon eszköz, melyen vagy melylyel valaki kivégeztetett, más czélra nem használtatott, hanem az áldozattal hasonlólag eltemettetett. Krisztus Urunk keresztfája így maradt ez állapotban 312-ig, midőn ugyanis Konstantin császár anyja, Szent Ilona, azt kiásatta s az általa épített jeruzsálemi templomban köztisztelet tárgyául elhelyezte.

Háromszáz évvel később, Chosroes perzsa fejedelem

Jeruzsálemot elfoglalta, s rablás közben a Szent-Kereszt fáját is, mely ezüst tokba volt zárva, szintén magával vitte. Heraklius, görög császár ez okból háborút indítván, a Szent-Kereszt fáját visszaszerezte s azt 629-ben ünnepies körmenetben a szent sír templomába ismét visszahelyezte. Idővel szokásba jött, hogy egyes igen előkelő zarándokoknak a jeruzsálemi patriárka Krisztus urunk keresztfájából némi kis forgácsot adott. Igy jutott II. András magyar király útján azon kereszt-részecske is hozzánk, mely mai napig a budavári főtemplomban őriztetik.

* * *

A déli mellékhajó szentélye, az úgynevezett Szent-Kereszt kápolna s a főhajó nagy szentélye közti pillérnél Jézus szent szívének oltára van. Ezen kisebb, a pillérhez illesztett oltárnak Jézus szent szívét ábrázoló szobra a kivájt pillér fülkéjében áll.

A Megváltó szent szívére vonatkozó ájtatosság, habár igen régi keletü, különösen a XVII. században foglalt nagy tért. Paray le Moniál, Franeziaországban élt egy Alacoque Margit Mária nevű istenfélő szerzetesnő, kinek — midőn egy ízben a kitett oltári szentség előtt magában imádkozott s kérte a Megváltót, nyilatkoztatná ki, vajjon mit tehet az ő nagyobb dicsőségére — látomása volt. Megjelent ugyanis előtte az úr Jézus felhők között s kitárván szívét, mely szív napként ragyogott, így szólt hozzá: »Látod e szívet, mely annyira szerette az emberiséget, kívánom, hogy e szívnek tiszteletét terjeszszed.«

Úgy is lőn. Alacoque Margit Mária elmondta látomását környezetének, azok megint másokat buzdítottak a szentszív ájtatosság fejlesztésére, s rövid idő alatt nem csak Franeziaországban, hanem az egész kontinensen, sőt a tengeren túl a többi világrészekben is villámgyorsan elterjedt. Még mielőtt a Szent szív tisztelete ily általánossá vált volna,

egyesek külön már régebben gyakorolták azt. Így különösen nálunk Magyarországban Kinizsi Pálné, Magyar Benigna még maig fenlevő imádságos könyvében olvassuk többek között a Jézus szent szívére vonatkozó következő verset:

Üdvözlégy Úrnak édes szíve,
Én szívemnek jó öröme!
Hozzád jutnom én örvendek,
Hallgass meg engem, ha neked beszélek!

A régi magyar codexok még egész sorozatát nyujtják az ide vonatkozó dolgoknak. A legrégibb kizárólag a Szent szívvel foglalkozó s Esterházy Pálné Nyári Krisztinának ajándékozott magyar könyvet Hajnal Mátyás S. J. írta s az a következő czímet viseli: »Az Jézus szívét szerető szíveknek ájtatosságára, színes képekkel kiformáltatott s azokról való Elmélkedésekkel és Imádságokkal meghmagyaráztatott könyvecske.« Nyomatott Bécsben, Rickhes Mihály által 1629. esztendőben. (L. mindezekre bővebben: dr. Nemes Antal budavári káplán »A Jézus szent Szive ájtatossága« czimű művét. Budapest, 1890.)

* * *

A templom szentélyében áll a főoltár, mely a XIII. századnak megfelelő román-gót átmeneti stilban van épitve s termés-kőből készült. A szobrászati munkát Mikola Ferencz, debreczeni születésű hazánkfia készítette.

Az oltárhoz három lépcső vezet föl. A mensa, vagyis az oltár alsó része asztal alakú s öt mezejű. Ezen oszlopok által elválasztott mezőkön az ó-testamentomi patriarchák és próféták: Ábrahám, Melchisedek, Dávid és Jeremiás vannak ábrázolva; a középső mezőn Krisztus urunk ó-keresztény monogrammja, borostyán koszorútól övezve díszlik.

Az oltár fölépitményének középső részét a tabernaculum (szentségház) foglalja el; két oldalt magyarországi szen-

tek szobrai állnak még pedig jobbról balfelé menve: Sz. Margit, Sz. Erzsébet, Sz. László; a másik oldalon: Sz. István, Sz. Imre, Sz. Gellért.

Ezek fölött a második vonalban állnak: középen a fülke, melybe a kitett oltári szentség helyeztetik s két oldalt nagyobb szabású, domborművű képek, melyek Szűz Mária életére vonatkoznak, jobbról Praesentatio B. M. V., Szűz Mária felajánlása; balról a Szent-Lélek eljövetele, Pünkösd napján.

E körül és fölötte a tizenkét apostol szobrai állanak, még pedig: mindig jobbról balfelé haladva, Bertalan, Fülöp, Tamás, Pál; a túlsó oldalon: Péter, id. Jakab, ifj. Jakab, Máté; a felső sorban: Tádeus, András — János, Simon. A mandula alakú középső nyilásban Szűz Mária sugaraktól övezett szobra áll, mely jelképen a boldogságos Szűznek mennybemenetelét ábrázolja, mint a mely esemény emlékezetére van maga a templom is fölszentelve, s melynek emléknapján, augusztus 15-dikén, a templomi búcsút ülik.

Legfölül van a Szent-Háromság; szabadon álló csoportozatban trónol az Atya, Fiú és Szentlélek, mint a kik a mennybe szálló Szűz Máriát az egekben fogadják. Ez alakokat gót díszítmények veszik körül s a magasba felnyulván, az egészet mintegy koronázzák. Az oltár teljes magassága, a templom padozatától a keresztrózsa csúcsáig 9 méter.

* * *

A főoltár körül elterülő szentély egy szabályos tizennégyszögű térnek felezéséből áll s ezek szerint hétszögű oldallal bir. E hét oldalfal mindegyikében alul a kanonoki székek huzódnak végig még pedig úgy, hogy mindegyik fal tövében két-két fülke van bevágva. A középső kettős fülke a püspöki kathedra számára lévén fentartva, összesen két oldalt, tizenkét kanonoki stallum létesül. Ezen püspöki és

kanonoki ülőhelyek a templom szentélyének alsó részét foglalják el.

A felsőbb vonalban kerekívű ablakok huzódnak végig; mindegyik falrészben egy, összesen tehát 7 ablak. Az ablakok üvegfestményekkel vannak díszítve, még pedig minden ablaknyílásban egy-egy álló alak. A középsőben a Megváltó alakja van »Salvator Mundi« aláírással, jobb kezével áldást ad, balkezében egy nyitott könyvet tart, melyben az alpha és omega, a kezdet és vég, van írva. A két másik oldalon levő ablakok egyikén a boldogságos Szűz Mária ábrázoltatik, »S. Maria, Mater Dei«, a mint imádkozásra kulcsolja kezét; a másikon keresztelő Sz. János »J. Joannes Baptista« kezében szalaggal, melyen e szavak állanak: »Ime az Isten báránya.« A távolabb levő két ablak az apostoli fejedelmeknek van szánva. Egyikén Szent Péter van festve, amint a kulcsokat tartja, »S. Petrus apostolus« aláírással, a másikon Sz. Pál, vértanúsága jelét, a kardot tartván, »S. Paulus apostolus« aláírással. A harmadik távolságban levő üvegfestmények Szent István első vértanút mutatják, »S. Stephanus Protomartyr«, ki ölében megkövezése eszközeit viszi; a másik oldalon pedig Szent József, Üdvözítőnk nevelő atyja, »Sanctus Josephus«, a liliomszállal, ártatlanságának jelvényével ábrázoltatik.

A szentélyben levő román stilú nagyobb ablakok fölött, gót stilú kettős kisebb ablakok huzódnak végig, úgy, hogy minden román stilú egyes ablak fölött megfelelő távolságban, kettős gót stilú ablakok vannak alkalmazva.

Az ablakok festményei a magyar történelemre vonatkozással biró szenteket ábrázolják. A felsorolást déltől északnak vonulva, oldalt kezdvén meg, sorrendjük a következő: Sz. Kunigunda — Sz. Erzsébet; Voyk vezér — Sz. Adalbert; Sz. Asztrik — Sz. István; Sz. István — Szűz Mária; Koronázó püspök — Sz. László; Sz. Gellért — Sz. Imre; Sz. Margit — Sz. Maurus.

Minden egyes kép alsó részében az adományozó czímere van ábrázolva.

A hétszögű szentély, mely tehát több szögben törött félkör alakú, nem csatlakozik közvetlenül a templom hajójához, hanem nyujtványa van, mely egyik oldalán a király-oratoriumot foglalja magában, míg átelleni oldalán Magyarország herczeg-primásának mennyezetes széke áll. A királyi oratorium az emeleten van, a király és királyné számára, a templom szentélye felé kinyuló, kettős erkélyű, tiszta gót modorban van épitve s fejedelmi fénynyel berendezve. Az oratorium alatti ajtó a főssekrestyébe visz.

A primási ülőhely fölött, a királyi oratoriummal szemben, két ablakfestmény van, melyek alakjukra nézve teljesen megegyeznek a szentély üvegfestményeivel. Tárgyuk: Szerafi Sz. Ferencz és Xaveri Sz. Ferencz, »S. Franciscus Seraphicus« és »S. Franciscus Xaverius« aláírással. Ezen ablakok fölött a kettős gót ablakok Sz. Mártont és Sz. Lajost ábrázolják.

A szentély meghosszabbításában levő ötödik falszakaszok át vannak törve s a Szent-Kereszt és Szent László kápolnáknak oldalfalait képezik. E helyen vannak a padok felállítva, melyek az egyházi és világi méltóságoknak, a katonai és polgári hatóságnak, a miniszterium tagjainak s a kormány képviselőinek vannak fentartva.

Igen érdekes a szentély boltozata is, melynek a középpontban összefutó bordái nem a boltozat mentén vezettetnek, hanem abból kiállanak, s ez által a fal felé teljes fülkéket alkotnak. Ehhez hasonló épitmény igen ritka s a párisi sainte Chapelle-hoz hasonlóan, a budavári Boldogasszony-templomnak is nagy művészi becset kölcsönöznek.

* * *

A főszentély és a Szent László kápolna, vagy másképen az északi mellékhajó szentélye közti oszlophoz épí-

tett kisebb oltár, Xaveri Szent Ferencz tiszteletére van fölszentelve.

Miután e szent 1710-ben Buda főváros tanácsa által a város patronusának választatott, s így külön oltárt is nyert a templomban, nehány rövid vonásban adjuk életrajzát:

Született Xaver várában, a navarrai királyságban, 1506-ban. Szülei nagy gondot fordítván nevelésére, a párisi egyetemre küldték, hol tanulmányai végeztével megismerkedett Loyolai Sz. Ignáczczal, kivel együttesen megalapították 1540-ben a jezsuiták társaságát. Majd Portugaliába küldetvén, innen a keletindiai tartományokba hajózott, hogy ott is az evangeliumot hirdesse.

Azon időben, mikor Ferencz Indiában megérkezett, a keresztény vallás és az erkölcsök szomorú lábon állottak Keleten. India rengeteg területén alig voltak nehányan, kik az Isten igéjének hirdetésével és a szentségek kiszolgáltatásával foglalkoztak. Ily körülmények

Mátyás király béke-serlege.

között lépett föl Ferencz s hét évi munkálkodása alatt több száz ezer embert térített a keresztény hitre.

Hő vágya volt Japánba is elmenni s az evangélium fáklyáját ez országban is meggyujtani 1551-ben még e birodalom fővárosába is elment az Isten igéjét hirdetni. Mindezek után a Kelet legelzárkózottabb országát, Kinát kivánta volna fölkeresni, de útközben megbetegedvén, Sanzián szigetén kikötött. Mint egykor Mózes Nebo hegyéről betekintett az igéret földére, de abba el nem juthatott, akként Ferencz is Kinát távolból látta, de partjaira nem léphetett. Útját állta bekövetkezett halála, 1552 deczember 2-án.

Midőn a múlt század elején Budán ragályos betegség pusztított, a plébániát és templomot gondozó jezsuiták ajánlatára a nép imádságaiban Szent Ferenczhez fordult s a baj szerencsésen elmult. Ez óta ünneplik Budán Xaveri Sz. Ferencz emlékezetét.

* * *

Az északi mellékhajó szentélyét, különben a mellékhajó ötödik falszakaszát, a Szent László kápolna képezi, melynek freskoit Lotz Károly tanár festette. Az Árpádházból származó dicső magyar király legendája így hangzik (Sz. É. III. 159.):

»Szent László király, korának legjámborabb és leglovagiasabb fejedelme, legnagyobb hőse, a magyar nemzetnek legkedveltebb vezére, jólétének leggondosabb eszközlője, nagyságának és dicsőségének legbuzgóbb terjesztője, szerencsésen befejezte azt, a mit Szent István elkezdett; az igaz hit üdvösségfáját maradandóan megerősítvén, a pogány babonának még itt-ott mutatkozó maradványait kiküszöbölvén.

A magyar nemzet e csodált és szeretett királya, I. Béla, magyar királynak, Sz. István atyjának öcscse, Szár, vagy

Kopasz László másodszülöttének és Rikézának, Miczisláv lengyel fejedelem leányának fia; jámbor anyja Rikéza, gyöngéd gondoskodása folytán, Gejza és Lambert testvéreivel együtt, már gyermekkorában Jézus Krisztus tiszta tanításának szellemébe avattatva, minden erényben gyarapodott. Midőn nagybátyja, I. Endre, Magyarország királyává lőn, Sz. László is, atyjával és testvéreivel együtt, eddigi tartózkodása helyéről Lengyelországból, visszatért Magyarországba.

I. Endre rövid uralkodása után I. Béla, Sz. László atyja, választatott a nemzet által magyar királylyá; de 1063-ban I. Béla is elhalálozván, jóllehet a magyar nemzet szabad választási jogánál fogva Béla legidősb fiát, Gejzát kívánta királyául, a nemes szívű Gejza, Sz. László és Lambert öcscseivel együtt, atyjok testvérbátyja, I. Endre fiának, a már gyermekkorában megkoronázott Salamonnak szánta az uralkodást, biztosítván őt hozzá küldött követei által, hogy ő testvéreivel együtt neki mint uroknak és királyuknak híven akar szolgálni, csak az ország harmadrészének birtokában hagyja meg őket.

1070-ben, midőn a pogány kunok Erdélybe betörtek és sok zsákmánynyal terhelten Moldva felé visszavonulóban voltak, Salamon király a fejedelmi herczegekkel útjokat állta. A kunok Cserhalom nevű hegynél gyülekeztek, kiket is a magyarok oly erővel támadtak meg, hogy lekaszált fűként terültek el holttetemeik. Szent László a vad futásnak eredt kunok között megpillantott egyet, ki lován egy magyar leányt ragadott magával, s jóllehet László meg vala sebesítve, a kún után vágtatott, s azt földre terítvén, a magyar leányt is megszabadította. Ez esemény emlékét Doboka vármegye a pecsétjén örökítette meg; azon hegyet pedig, hol a kunok megverettek, a nép ma is Sz. László hegyének nevezi.

Idővel Salamon király a királyi herczegekre féltékeny

kezdett lenni s mindkét fél fegyvert ragadván, a mogyoródi hegyeknél megütköztek. Itt, hol Salamon a csatát elveszítette, a nép I. Gejzát kiáltotta ki királynak. Gejzának 1077-ben történt halála után az egész nemzet egyhangulag Sz. Lászlót választotta királylyá, ki is megkoronáztatván, az ország sorsát nagy bölcsességgel igazgatta. Egy év mulva VII. Gergely pápa ünnepiesen kihirdetvén, hogy Sz. István király, Sz. Imre herczeg és Sz. Gellért püspök a szentek közé soroztattak, László király a székesfejérvári templomba ment, hol is az első magyar szent király koporsója fölnyittatott.

Bámulat lepte el Sz. Lászlót és a jelenvoltakat, midőn látták, hogy Sz. István holt teteme megváltozott, de a mely legelőször tűzte föl Magyarország határain a szent keresztet, hinté el hazánk terein az Úr Jézus egyedül üdvözítő szent hitének magvait, és kiapadhatatlan jótékonysággal könnyeket szárított, betegeket ápolt, szegényeket, árvákat, özvegyeket gyámolított — az áldott jobbkéz épségben maradt. Szent László, e csodálatos esemény megörökítésére, a szent jobbkéz iránti tiszteletből, a szent jobbi apátságot alapította, melynek czíme most is megvan; de a szent jobb a budavári királyi kápolnában őriztetik.

A kunok újra betörvén az országba, Sz. László újra meggyőzte őket. Midőn Sz. László győztes seregével visszatért, a nyári tikkasztó hőségben szomjuság és éhség gyötörte őket. Ekkor Sz. László buzgó áhitattal Istenhez fordult, hogy valamint Izrael népét a pusztában mannával táplálta, könyörüljön az éhező magyar népen is. Isten meghallgatta a szent király kérését; mert a sűrű erdőből, mely alatt a magyarok tábort ütöttek, egész falka szarvas tört elő. Nemkülömben miként Mózes vesszejével, úgy Szent László kardjával, vízforrást fakasztott a kősziklából, hű vitézei szomjának enyhítésére.

Sz. László nem sokára Horvátországba kényszerült

menni. Ugyanis Zvojnimirnak, Horvátország királyának halála után, ennek özvegyét, Piroskát, Szent László hugát, némely hatalmas horvát urak háborgatták; Piroska tehát és a horvátok nagy része Szent Lászlót hívta segítségül. Sz. László átkelvén a Dráván, lecsillapította a zendülést, Zágrábban püspökséget alapított, a közügyeket rendbe hozta, s Horvátországot, mint társországot, Magyarországhoz csatolta.

A mily győzhetetlen volt Szent László a csatatéren, ép oly bölcs vala, mint törvényszerző, a nemzet közügyei elintézésében. Az ország belügyeit elintézvén, Szent László király szövetségesül hivatott meg az oroszoktól folytonosan zaklatott lengyel király által. E hadjáratban elfoglalván Galicziát és Lodomeriát, ez országokat Szent István koronájának főuralma s oltalma alá helyezte.

Midőn a német birodalmi választó-fejedelmek a kicsapongó IV. Henrik császárt, a birodalmi rendekkel egyetértve letették, fényes követség által Sz. Lászlót kinálták meg a fejedelmi koronával, de a dicső király kijelentette, hogy »Isten adott már neki egy koronát, s ha ez egyet érdemmel viselheti, többre nem vágyakozik«. Még nagyobb kitüntetésben részesült Sz. László Európa összes népei részéről, midőn az egész keresztény világ egyesülvén, 1095-ben a keresztes hadak megindítására, Jeruzsálem visszafoglalása végett fővezérül választotta.

De Istennek máskép tetszett intézkedni; mert a hős király megbetegedett s érezvén halála közeledését, a magyarokat még egyetértésre intvén, 1095 junius 21-én kilehelte lelkét. Holt teste, mint óhajtotta, Nagyváradon temettetett el, hová sírjához sokáig zarándokolt a magyar nép, a mely őt három évig gyászolta.

A minden tekintetben nagy királyt III. Czelesztin pápa 1193-ban a szentek közé iktatta. 1240- és 1285-ben a tatárok földulták Nagyváradot, de Szent László sírja épen

maradt. Azonban 1631-ben a kuruczok az ezüst koporsót elrabolták; 1660-ban Nagyvárad török kézre jutván, Szent László teste végkép eltünt; csak egyes ereklyéi vannak még Győrött s más helyeken szétszórva.«

* * *

Az északi mellékhajó negyedik falszakaszába nyílik a kereszthajó, mely alsó részében a melléksekrestyét s felső tágas emeletén pedig az északi mellék-oratoriumot foglalja magában.

A templom emeleti helyiségeibe az itt levő ajtón át juthatni, melynek felső részbeli diszítményét az »Agnus Dei« (Isten báránya) képezi. Ezen jelkép, a bárány, az Üdvözítőre vonatkozik, ki, mint Izaiás próféta mondja, ártatlan bárányként a vérpadra hurczoltatott, hogy miérettünk megölessék. Sz. János a Jelenések Könyvében, V. f. 12—13. v. pedig így ír: »Az angyalok nagy szóval mondák: Méltó a Bárány, ki megöletett, hogy erőt és Istenséget, bölcsességet és erősséget, tiszteletet, dicsőséget és áldást vegyen. És minden teremtményt, mely mennyben, a földön és a föld alatt vagyon, melyek a tengeren és abban vannak, mindnyájokat hallám, hogy mondák: A királyi széken ülőnek és a Báránynak áldás és tisztelet, dicsőség és hatalom mindörökkön örökké.«

Ez »Agnus Dei« ajtón át az északi melléksekrestyébe lépünk. Innen tovább haladva földszint, jobboldalt következik: a lépcsőház, a fősekrestye, a Sz. István-kápolna, a király-lépcső; az emeleten: a királyi oratorium, az északi mellék-oratorium következnek; ismét egy emelettel tovább haladva, az északi mellékkápolnák fölötti folyosó jön, s a Béla-torony, melyen át a zene-chorusra jutunk, hol az orgona áll. E helyről egy ajtó a Mátyás-torony emeletén levő kincstárba vezet, mely kincstár azonban még fölszerelésre vár.

Vajda-Hunyad vára

A tömérdek kincs, melylyel a templom birt, a XVI. század elején, a törökök előli félelem miatt, elvitetett. Évszázadok múltak el, míg a templom rendes gondozásba vétetett s ez idő alatt mind e dolgok idegen kézbe kerültek. Némethy Lajos több értekezésében a lelettárakból pontosan kimutatja, hogy mi volt itt s hogyan veszett el mindez.

* * *

Visszatérve a templomba, az északi mellékhajó harmadik falszakaszában látjuk a Szent Imre kápolnát. Mint már Mátyás király korában, Sz. István, Sz. László és Szent Imre tiszteletére szentelt kápolnáról biztos tudomásunk van, úgy most, a templom restaurálása után újra e szentek tiszteletére épültek kápolnák.

Szent Imre életrajza, nehány sorban előadva, talán helyén lesz itten.

Szent István királynak és Gizella nejének több figyermekük volt; de mindannyian éltök hajnalán az örökkévalóságba költöztek. Az 1007-dik évben született Imre fiok volt az egyetlen, ki nagyobb kort ért el. A szent király egyetlen fiának nevelésére igen nagy gondot fordított, később annak vezetését a velenczei származású, tudós és jámbor Gellértre, ki Csanád első püspöke lett, bízta. Gellért mindent elkövetett, hogy növendékéből buzgó keresztény királyt neveljen. Imre fogékony keble pedig nagyon is termékeny talaj volt a becsepegtetett kegyes érzelmek gyümölcsöztetésére.

Imre a szűztisztaság erényében oly tökéletességre emelkedett, hogy a vele érintkezésbe jövőkön is fölismerte: mennyiben voltak az erény követői? Világos példa volt erre egy látogatása a pannonhalmi sz. benedekrendi monostorban, hová atyja társaságában ment. A mint ugyanis a szerzetesek, alázatos tiszteletből, a király elé, az ő méltó fogadására kivonultak, Szent Imre a szerzeteseket egyen-

ként megcsókolta, de a csókban mindnyájokat nem egyenlően részesítette. A kérdésre, hogy miért tett oly megkülömböztetést, Szent Imre azt felelte, hogy erényességükhöz képest adta nekik a csókot.

Szent Istvánnak szándéka volt, hogy még életében megkoronáztatja fiát s átadja neki az ország kormányzását. Meg is hivta az országnagyokat az 1031-ik év szeptember 2-dikán tartandó ünnepre. Imre azonban néhány nappal előbb súlyos beteg lett s az Úrban elhunyt. S ugyanazon napon, melyen az ünnepies koronázásnak kell vala történnie, a gyászba borult ország népe őt a székesfejérvári királyi sírboltba kisérte.

Imre herczeget atyjával, István királylyal együtt Szent László király idejében VII. Gergely pápa a szentek sorába iktatta. (Sz. É. V. 354.)

* * *

Az északi mellékhajó második falszakaszában van a Zichy kápolna, melynek oltára a Szent Háromság tiszteletére van szentelve. Valamint a templom előtti téren lévő Szent Háromság szobor, mely még 1710-ben állíttatott föl, az oltár eredete is a XVIII. század elejére vihető vissza.

Az északi mellékhajó első falszakaszában két ajtó van, melyek egyike, a felső részében rózsa-ékítménynyel díszített, egy zárt helyiségbe vezet, a hol a tüzelő helyhez való lejárás és a templom rendkivüli szükségletére szolgáló eszközök vannak. A másik, felső részében, aranyozott görög kereszttel ékített ajtó vezet az északi előcsarnokba, honnan a szabadba juthatni.

* * *

A templomnak ezen észak felé eső oldalfalain van a Lotz Károly tanár által készített, történeti eseményeket tárgyazó, művészi kivitelű, három nagy falfestmény.

Az elsőnek felirata: »Szent István a boldogságos Szűzhöz folyamodván, Konrád seregei visszavonulnak.« A képet tárgyazó történet igy hangzik (Szekér: Magyarok eredete, I. 149.):

Konrád császár 1024-ben Konstantinápolyba, a görög császárhoz, követségbe küldé Verner argentiai püspököt; a ki midőn Magyarországon által akarna menni, Szent István az útját elállotta, és hogy Magyarországon végig utazna, meg nem engedte azért, mivel bizonyos jelekből észrevette, hogy ezen követség által Konrád császár a görögöket a magyarok ellen akarná lázítani. Konrád úgy vette Szent Istvánnak ezen cselekedetét, mint a maga megsértését; hogy tehát bosszút álljon, beüt Magyarországba, és azt tűzzel-vassal kezdi pusztítani. Már a Rába vizéig nyomakoda a német tábor, midőn István észrevéve nemzetének veszedelmét; szokása szerint tehát először is az Istenhez, és Isten anyjának, a kit a magyarok asszonyának szokott nevezni, pártfogásához folyamodott.

Ily szorongatások között kész vala a vigasztalás, mert előtte való éjszakán, hogy sem a két ellenkező tábor megütközne, egy hirmondó, a kit némelyek Konrád császár fiának, mások pedig Isten angyalának mondottak Konrád császár nevével eljárván a tiszteknek és hadivezéreknek sátorát, azt parancsolá, hogy minden kártétel nélkül visszatérnének. Reggelre kelvén az idő, fölszedi a sátorát, és visszatér a német tábor.

Konrád látván az egész tábornak visszajövetelét, boszszankodva kérdi az okát: ezek inkább csodálkoztak, hogy a császár a maga rendeléseiről sem emlékezne: mondják tehát, hogy a császártól küldetett hirnök rendre eljárá sátraikat és hogy visszatérnének, a császár nevével parancsolá nékik. Itt észrevevén Konrád az Istennek rendelését, annak csendes elmével helyt adott; István pedig az egek Urának ezen gondviseléseiért buzgó hálákra fakadott.«

A második kép felirata: »Nagy Lajosnak álmában a boldogságos Szűz diadalt igér, ha képét zászlajára tűzi és Czellbe zarándokol.«

A kép a következő történeti eseményt tárgyazza (Szekér: M. E. II. 51):

»Nagy Lajos már 1365-ben győzedelmeskedett a bolgár-török hadon. Majd újabb háborúba keveredett az oláhok miatt; ezek, Layk nevezetű fejedelmükkel együtt, több álnokságot követtek el a magyar királynak sérelmével, kinek engedelmessége alól hogy könnyebben kicsúszhassanak, a törökkel és bolgárokkal összebarátkoztak. Ezen szövetségnek kötelét, hogy könnyebben elvághassa Lajos, az 1371-dik esztendőben két részre osztott hadsereggel támadta meg őket; egyiket Konth Miklós erdélyi fejedelemre bizta, oly parancsolattal, hogy a havasokon által ütne be Oláhországba, maga pedig Bolgárország felől akarta szorítani őket.

Eleintén Konth Miklósnak szolgált a szerencse, mert néhány várakat szerencsésen elfoglalt; de, midőn bízván a további szerencsében, vigyázatlanul a szaladó ellenségnek nyomát követi, oly helyre szorult, a melyből ki nem szabadulhatván, sok nevezetes vitézekkel, maga is az ellenség kegyetlenségének áldozata lett. E veszedelemnek hallására nem csökkent Lajos királynak bátorsága; hanem nagy hevességgel a Duna vizén által viszi sok veszedelmek között az ellenség láttára hadi seregét. Midőn táborának első felerésze a Dunán által indulna Gara Miklóssal, macsói bánnal, maga is közikbe adja magát s az Oláhország részéről való partra érkezvén, erősen küzködik az által menetelt akadályoztató oláhokkal, mindaddig, míg a hátra levő seregek is mind által mentek; akkor egész erővel reá ütvén az oláh seregre, őket szaladásra kényszerítette. Szörény városát pedig hosszas viaskodás nélkül elfoglalta s erős várral, melyet külföldről hozott mesterek által építtetett, megtágí-

totta; abban oly vitézeket hagyott, a kik az oláh- és moldvaországiaknak minden mozdulatára ébren vigyáznának; úgy dicsőségesen visszatért Magyarországba.«

A harmadik kép felirata: »Budavára visszavételekor, 1686-ban, a törökök elől befalazott Szűz Mária szobra újból láthatóvá lőn.« E kép története a következő (Szekér: M. E. II. 293.):

»Buda várának szabadítására 1686-dik esztendőben két hadi vezér küldetett, tudniillik Lotharingiai Károly herczeg és Maximilián bajor fejedelem. Ez 21 ezer népet kormányozva, amaz pedig 42 ezeret, mely hadi seregben 14 ezer magyar vitézek voltak. Juniusnak 18-dik napján érkeze mind a két hadi vezér Buda alá, és azonnal Maximilián a Szent Gellért hegyét, Lotharingiai Károly herczeg pedig a bécsi kapura néző Szent Rókus hegyét foglalta el.

Az ostromlás alatt történt, hogy egy ágyú a fegyveres házra lövettetvén, egy puskaporos kamarát felgyujta, mely oly harsogást tett a levegő-égben, hogy a nagy csattanásban a föld egy óra járásnyira megrendülne, sőt a Duna vízét a levegő-égnek csattanása annyira felindította, hogy mind a két partján messzire kicsapna; a levegő-égből hulló kövek mind a várban levő népben, mind pedig a mi táborunkban sok károkat tettek.

A segítségre jött nagy vezérnek visszaverettetése után szeptember 2-dik napján este hat óra tájban Pesten hat ágyú süttetett el, mely a megtámadásnak jele volt; akkor az elrendelt helyekről neki szaladnak a bástyák nyílásainak, a hol a legerősebb törökök kőfal helyett magokat eleikbe vetették, a kikkel addig viaskoda a kereszténység, míglen fegyverrel a várba útat nyitnának; ott ismét a törökök egy csoportba verődvén, útját állják a kereszténységnek, a kikkel utolsó pihenésig vitézül küzködtek, mind addig, tudniillik míglen Abdi pasát levervén a földre, a többiek által adnák a várat, magokkal együtt.

Budavárának bevétele után az elhalt kormányzó: Abdi pasának életben maradt leánya kereszténynyé lett s Szűz Mária pártfogása alatt mint jó keresztény leány viselkedett.« (Erre vonatkozik a kép is.)

* * *

A most tárgyalt három nagy történeti falfestmény, úgymint: Szent István esedezése, Nagy Lajos álma s Budavárának visszavétele fölötti fal, árkádokkal van áttörve és ékítve, melyek között, minden falszakaszon egy kiterjesztett szárnyú angyal lebeg, ki a boldogságos Szűzhöz intézett egy-egy könyörgést ad elő.

Az első angyalnál e szavak állnak: »Hozzád esdünk Szűz Anyánk.« A második angyal fohásza: »Tekints kegyesen reánk.« A harmadik angyal könyörgése: »Oltalmazzad szép hazánk.«

* * *

A templom minden részén áthaladva, vissza érkezünk az előcsarnok mellett levő Béla-toronyhoz, melynek aljában a keresztelő kút van fölállítva.

Miután elvileg a meg nem keresztelt, s így a keresztény hitközségbe föl nem vett egyén nem vehet részt a szent cselekvényekben s a templomban helye nincsen, azért is az előcsarnokban vagy a bejárat közelében a keresztkúthoz járul, hogy ott bűneitől megtisztulván, a hívek sorában helyet foglalhasson.

A Béla-torony aljában levő keresztelő kápolna egyik freskója az 1456 julius 21-én Nándorfejérvárnál kivívott győzelem emlékére elrendelt harangozást örökíti meg. A kép három részre oszlik. Az egyik részen Kapisztrán János az ostromlókkal, a másikon III. Callixtus pápa, a decretum kiadója, s a harmadikon Hunyadi János, a győzelem tanujelének kihirdetésénél ábrázoltatik.

A kép alatt e szavak állanak:

»A törökök feletti győzelem emlékére III. Callixtus pápa elrendeli a déli harangozást a keresztény világban.«

A nagy, kerek ablak nyilása négy körnek egymás előtt való félretolásával ferde tölcsérré van formálva; e nagyon eredeti fölfogással van az a föladat megoldva, hogy az ablak a torony külső falának is a közepén legyen, meg a torony aljában levő kápolnának is a közepén nyiljék.

A tölcséres ablaknyílás festményén egy forrás helye van jelképezve, melyből a víz több irányban folyik s tőle jobbra és balra szarvasok a forrás vizével szomjukat oltják. E kép a Szentirás következő soraira vonatkozik (Zsoltár 41. 2.): »A mint kivánkozik a szarvas a vízforráshoz, úgy kivánkozik lelkem tehozzád, Isten!«

Mátyás király kardja.

IV.

A templom királyi kriptája.

Szent Istvántól Szapolyai Jánosig, 500 éven át, Székesfejérvárra mentek a magyar királyok, hogy magukat megkoronáztassák s haláluk után ugyanide tértek vissza, hogy országlásuk gondjai után a királyi kriptában pihenjenek.

Eltüntek a régi idők; új helyzetek, új körülmények léptek életbe.

Az ország székes fővárosa most már Budapest lévén, itt, a budavári Nagyboldogasszony templomában, koronáztatnak meg az apostoli magyar királyok. Midőn a

török földúlta a székesfejérvári bazilikát, ős Budavár egyházában új nyugvóhely adatott a királyi tetemeknek.

* * *

A régi keresztény világ, mely Rómában a katakombákban nevelkedett, és azon szempontból indúlt ki, hogy a földi élet csak előkészület egy magasztosabb, csak holtunk után kezdődő életre, az elhunytat mint győzedelmeskedőt tekinté, főként, ha hitvallása miatt vértanú-halállal mult ki. A martirok sírjai körül tágultak legelőször is a katakombák nagyobb vagy kisebb kápolnákká, azok kőkoporsói voltak az oltárok, s innen van, hogy tökéletes oltárnak még ma is csak az tekintetik, mely valamely szent ereklyét foglal magában.

E vértanúk sírja körül akart pedig mindenki a maga részére sírt nyerni, s mint Lonovics egyházi archeologiája III. köt. 46. l. olvassuk: »hogy a püspökök engedelme mellett mindinkább közönséges lett szokásban, a templomban temetkezni, még pedig alázatos szándékból igen gyakran az oltár előtt s a templom bejárásánál vagy közepén a padolat alatt.«

Utóbb azonban oly mértékben történtek a temetkezések, hogy a templom inkább temetőnek, mintsem szentegyháznak látszott; a miért is a püspökök magában a templomban való temetkezést lényegesen megszorították. Igy olvassuk Theodolphus, orleansi püspök pásztorlevelében (Gretser, V. k. 119. l.):

»Vidékünkön régóta szokásban volt a holtakat a templomban eltemetni, s így az isteni tiszteletnek szolgáló helyek, melyek a titkos áldozat teljesítésére szánvák, temető helyekké váltak. Akarjuk tehát, hogy ily gyakorlat továbbá ne folytattassék s hogy senki a templomban ne temetkezzék; ha

csak nem pap, vagy igazságos ember, ki életében szerzett érdemeivel teste eltemetésének ily helyet vívott ki. Azon testek pedig, melyek a régi szokás szerint a templomban léteznek, semmiképen ne dobassanak ki, hanem a kiálló halmok mélyebbre bocsáttassanak a földbe, hogy ne álljanak ki a padolat szinén s így megtartassék a templomnak méltósága. A hol pedig a sok sír miatt ezt véghez vinni nem lehetne, ily templomból vitessék ki az oltár, és a templom tekintessék temetőnek.«

Magyarországon a templomban való temetkezés tekintetében még nagyobb gyakorlati szabadság uralkodott, mint Európa többi részeiben: nem ismerjük ugyan Szent Istvánnak, vagy a korabeli magyar papságnak eziránti intézkedéseit, de ismerjük az 1092-ben Szent László elnöksége alatt tartott szabolcsi zsinat XXV. fejezetét, melyben semmi efféle tilalom nem fordul elő: »De negligentia fidelium cadaverum.«

»Ha valaki nem a templom környékén temeti el halottjait, ez kenyér és víz mellett tizenkét napon lakoljon a kalodában. Ha valamely úr szolgájának testét vagy a falu előljárója a szegény falusiak, vagy vendégek testeit nem viszi el a templomba, hasonlóképen bünhődjék.«

Az »ad ecclesias« kifejezés nem jelenti ugyan a templomban való temetkezést, azonban mégis figyelemre méltó, hogy a magyar, mint a ki csak újabban tért a keresztény hitre, a más nemzetbelieknél kevesebbet gondolt e hit temetkezési szertartásaival, úgy hogy azok tiszteletére őtet kényszeríteni kellett: nálunk tehát Szent László korában a templomoknak holttestekkel való megtelésétől alig lehetett tartani.

* * *

Egy másik kérdés már most, hogy mily járulékokkal temettettek el a holttestek a közép-korban. (L. erre és az egész fejezetre nézve az általunk forrásul használt művet:

»A székesfejérvári ásatások eredménye.« Irta Henszlmann Imre, kit is szószerint idézünk.)

Nagy Károly temetkezéséről és sírjáról ezeket tudjuk: »A nagy császári kápolna, melyről franczia nyelven a város Aix la Chapelle-nak neveztetik, Szűz Mária tiszteletére alapíttatott. A kúp alatt a templom közepén nagy kő fekszik, mely Nagy Károly sírját jelöli. E sírt, mint tudva van, Otto császár felnyittatta, és abban Károly testét kőszéken ülve, a koronázási jelvényekkel környezve, találta. Ezen jelvényeket kivette, hogy azok a jövő koronázások alkalmával szolgálhassanak. Károly csontjai később Fridrik császár alatt értékes márványkoporsóba tétettek.«

Ellenkezőleg a bizanczi és római császári pompával, a merovingi családból származó frank királyok elég egyszerüen temettettek el a saint-germaini és saint-genovevai templomokban, Párisban.

Hasonló egyszerűség uralkodott Magyarországon is, mit III. Béla és neje koporsóiban talált kevés értékü mellékletek tanusítanak; és jegyezzük meg jól, hogy III. Béla a fényüzést és pompát leginkább kedvelő, a bizanczi udvarnál nevelkedett, és hogy neje, Anna, a bizanczi császárnak leánya volt. Ha tehát a két személy koporsóiban csak pár forintnyi fémértékű ezüst koronát, csak vas kardot, kormánypálczát és sarkantyút találunk, és egyedül a két arany gyűrű tesz némi kivételt: joggal állíthatjuk, hogy az Árpádházi királyok egyáltalában vagy minden járulék nélkül, vagy legföljebb vékony lemezű ezüst koronával temettettek el.

Az első nagyobbszerű temetkezés, melyről krónikáink megemlékeznek, Róbert Károlyé volt, kit éppen itt, a budavári főtemplomban tettek ravatalra, s kinek temetkezési szertartásáról e könyv első részében szóltunk már. Ezek szerint nem is állhat az, a mit egyesek írnak, hogy az I. Ulászló koronázásakor használt korona Szent István koporsójából vétetett volna; hanem mint Ipolyi Arnold

helyesen megjegyzi (Archeologiai Közlem. III. köt. 3. füz.) e korona Szent István ereklye-tartójáról vétetett.

»Midőn Magyarország rendei 1440-ben a székesfejérvári országgyűlésen I. Ulászlót királynak megválasztották, az özvegy királyné, Erzsébet, a szent koronát Visegrádról magával elvivén s nem akarván kiadni, az országgyűlés határozata szerint az újon választott király, az ország-

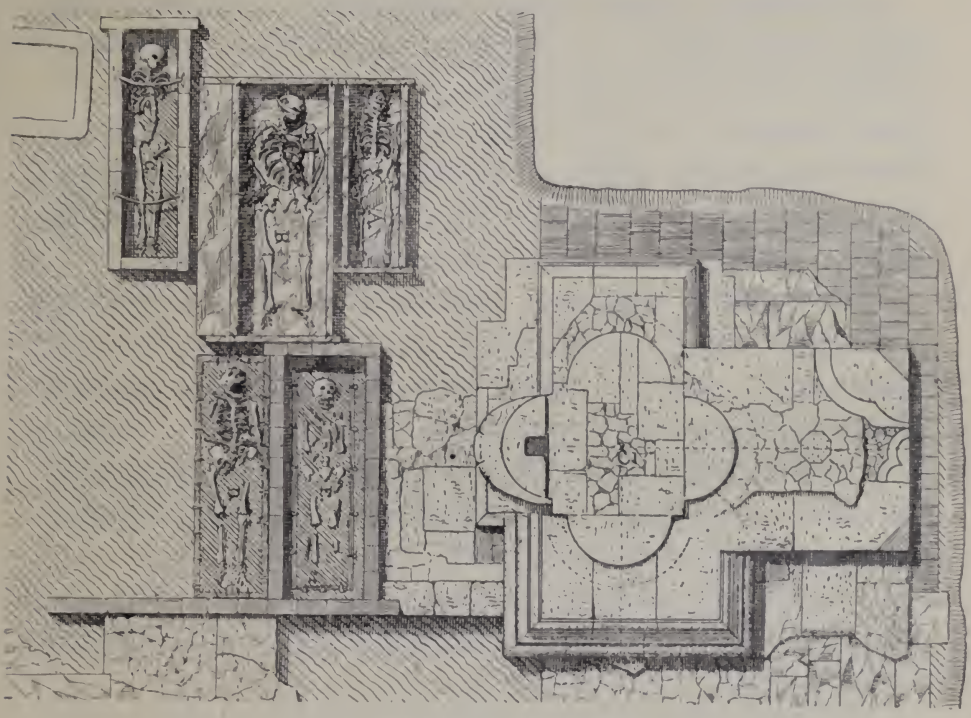

III. Béla király és nejének tetemei.

koronának hiányában, Szent István azon régi művű koronájával koronáztatott meg — úgymond az országgyűlés okirat — mely e szentnek fejereklye-tartóján eddig nagy tiszteletben tartatott. Ezen fejereklye-tartónak (theca capitis reliquiarum, mint a latin szöveg nevezi), nyilván Szent László hermájához hasonló mellszobornak kellett lennie, mert csak ilyennek fején létezhetett korona.«

* * *

A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom restaurálása alkalmával semmi nevezetesebb sírbolt nem találtatott. Hanem találtattak nagy mennyiségű csontok, melyek a XVII. és XVIII. században elhunyt budavári katonák és polgárok sírjaiból származtak. Ezek a templom újjá építése alkalmával kiszedettek s egy közös sírba, a budai vízivárosi temetőbe helyeztettek.

Különben a mi az elmult századokban szokásban volt, hogy a megholtak, ha nem is a templomban, legalább a templom környékén temettettek el, az itt, Budavárában, is gyakoroltatott. E sorok írója is saját szemével látta a tömérdek, egymás mellett s egymás fölött levő csontvázakat, melyek az ú. n. Gara-kápolna, jelenleg Szent Istvánnak nevezett kápolna, körülásása alkalmával találtattak.

A templom újjáépítése alkalmával a sírbolt-építmény is átalakíttatott, és építészetileg rendszeres arányokban fejlesztetett. Az újonnan épített kripta nagyobbára a réginek helyét foglalja el. Fő bemenete a déli szentélyen, a Szent-Kereszt kápolnáján keresztül levezető lépcsőn érhető el. Más bemenete — kívülről — az északkeleti sekrestye középső ablaka, a királyi oratorium alatt van, melyen át az esetleg eltemetendők koporsói levitetnek. Végre az északi előcsarnokban levő keskeny csiga lépcső által is le lehet a kriptába jutni.

A kripta főhelyisége a főszentély alapfalai között terül el, s két oszlop-sor által három hajóra oszlik. A hajók első, nyugati szakaszát halottas czellák foglalják el; a középhajó keleti részét egy félkörös szentélyfülke — az oltár helye — képezi, melyet az oldalhajók folytatásaként egy polygonális körben menő folyosó övez.

Világosságot és levegőt a déli oldalon két, keletről pedig három ablak ád. Az éjszaki oldalfalban, elkülönített helyen, III. Béla királynak és nejének földi maradványai számára egy tágas fülke készült, melyben díszes síremlék áll.

III. Béla, magyar király (1173—1196) a görög császári udvarban nevelkedett, hol Manuel császár pártfogoltja volt. Elődje, III. István magyar király halála után az országba jött, hogy a trónt elfoglalja. Sok belviszálykodás leküzdése után végre Székesfejérvárott megkoronáztatott. Az idők folyamán III. Béla egyénisége annyi jeles fejedelmi tulajdonságot, oly nagy, erővel teljes szellemet tanusított, hogy a gyanú és idegenség helyét, melylyel eleinte találkozott, mindinkább a köztisztelet és szeretet foglalta el.

III. Béla, a görög kormány-rendszert mintául véve, egy udvari kanczelláriát állított föl, melyben azontúl a közjogi és magánügyek elintéztettek. Ezen intézkedés által egyrészt a királyi tekintély megerősbödött, másrészt a keleti kormányforma is megszüntettetett, s a közigazgatás európaibb színt öltött magára. Nem kevesebb gondot fordított Béla az ország társadalmi és anyagi érdekeinek előmozdítására is; míg a nép eddig inkább sátorok alatt lakott, most a király a városi életet igyekezett velök megkedveltetni.

Manuel görög császár halála után III. Béla Dalmátországot tüstént visszafoglalta; s 1182-ben még Zára is, mely régtől fogva Velenczét uralta, meghódolt a magyar koronának. Az országon átvonuló II. Frigyes német császárral s a keresztes-hadakkal nem mehetett Jeruzsálembe, mint a hogy kivánta volna; mert újabban a velenczei köztársasággal gyűlt meg a baja. Azonban 1190-ben a trauni foknál vívott tengeri csatában a köztársaság seregét megverte, s a dalmát szigeteket is elfoglalta.

Halálát közeledni érezvén, Imre fiát (Imre király 1196—1205), kit már előzőleg megkoronáztatott, országainak, Endrét pedig nagy kincseknek s azokkal együtt kereszt-fogadalmának is örököseivé rendelte.

Visszatérve a királyi kriptára, ennek északi falában még egy ajtó van, mely az északkeleti sekrestye alatti kripta-részbe vezet. Ez a kripta-rész egy háromszakaszú

folyosóból áll, mely keletről három ablakon keresztül kap világosságot, s melynek nyugati határát két szakaszban elhelyezett halottas czellák képezik; e harmadik szakasznak oldalán nyugat felé egy boltozat nyílik, honnan egy ajtón és keskeny folyosón át eljuthatni az északi előcsarnokba vezető lépcsőhöz. A mellék-kripta határát ismét két szakaszba csoportosított halottas czellák képezik.

Az egész királyi kripta a román-gót átmeneti kor építő modorában, erővelteljes, nyomott arányokkal van tervezve, s részben a sziklatalaj tömegéből kivésve.

* * *

Az első magyar királyt, Szent Istvánt, a krónikások egyhangú állításai szerint, Székesfejérvárott temették el. Ugyanitt találtak nyugvó helyet Szent István családja, s az Árpád-ház királyi sarjai közül a legtöbben.

Szent István temetéséről Hartwik (C. XIX.) következőleg szól:

»Az alatt közelgett ama nagy ünnep, mely az angyalok és az emberek előtt egyképen nevezetes, ugyanazon Szűz Mária ünnepe, Nagy-Boldogasszony napja; hivén, hogy tisztább fényben sugárzik alá az irgalom reménye, ha annak örömei közt oldaná fel földi bilincseit a halál, azért imádkozik lélekben, azt a kegyelmet sóhajtások és könyek után meg is nyerve. Földerült végre azon boldog nap, mely nem sokára elszenderülte után még boldogabbá válandott; s az egyházi személyzet, a püspöki atyaság, a tanács serege, országnagyok és bírói kar mind körösleg állván, a király, amaz Isten kedveltje, közöttök nyugvék; ott fölvéve az utolsó kenet szentségét, jámbor lelkét urunk Jézus Krisztus testével és vérével fölkészülten általadá, az Úr megtestesülésének 1038-dik évében, Szűz Anyjának és a szent angyaloknak hogy azt a mennyei boldogság nyugalmába kisérjék.«

»Az övéi legott síró fájdalomra, az angyalok pedig örömre fakadának: ez a szomorúság azonban utóbb maradandó vígságra változott, mind az élőkre, mind az utána jövőkre nézve. Halotti tisztelkedésére nagy sokaság tódult össze Pannonia vidékeiről; teste a királyi szék helyére, Fejérvár városába viteték. És mivel az általa építtetett Boldogasszony fejedelmi egyháza még nem vala fölszentelve, a főpapok tanácsot tartván, azt határozák: szenteltetnék elébb föl a templom, és a test azután temettessék el. Az egyház ünnepies fölszentelése után annak közepén tétetik le a test, fejér márványkoporsóba, hol érdemei által

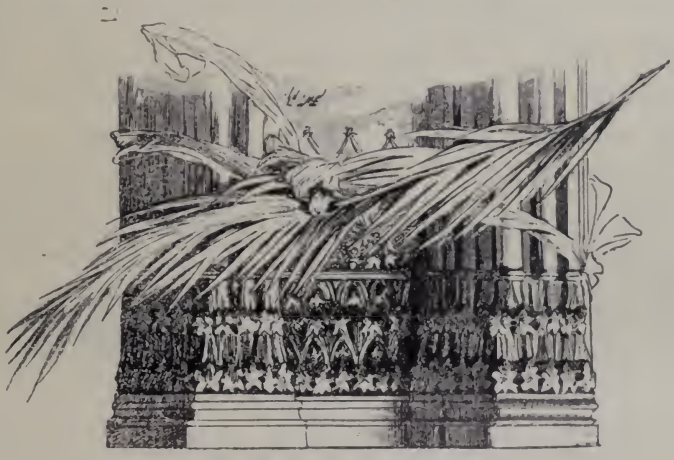

Töredék Nagy Lajos síremlékéről.

jó ideig, sok nyavalgó, lázbeteg, sanyargatás és nyomorúság alatt sóhajtozó s törvénytelenül elnyomott számtalanszor nyere Istentől jótékony enyhületet; hol az angyalok nem egyszer többek hallatára éjenkint zengzetes éneket hangoztatának, s az egyház falai közt gyakran a legkellemesebb illat édessége terjedt el.«

Midőn a magyarok 1601-ben Fejérvárt rövid időre a törököktől visszafoglalták, még mielőtt a városba bevonulhattak, a templomnak jó része puskaporral a levegőbe röpíttetett. (L. Istvánffy 32. k. 477. l.) A királyok sírjai is elpusztultak; német és török, barát és ellenség, közre-

hatott az enyészet előmozdítására. Egyedüli emlék a dicső multból III. Béla és neje, Antiochiai Anna, bizanczi herczegnő, sírmaradványa.

* * *

III. Béla sírhelyének feltalálásáról kimerítő tudósítást ád Érdy a következőkben:

»A székesfejérvári püspök udvarának és kertjének déli oldala kőfallal van bekerítve; e fal mellett épített csatornának igazításakor, 1848 deczember 5-én, ásatás közben vörös márvány sírkövek tüntek elé, mely sírok egyike legott fel is bontatott, mire a városi tanács, megszüntetvén a további ásatást, az eddig történteket a magyar kormánynál följelenté és így megbízattam, hogy Fejérvárra utazzam, az ott lelt ékszereket és márványlapokat a magyar nemzeti múzeum részére lefoglaljam s az ásatást folytassam.«

A III. templompillér tövében Érdy öt koporsót talált, melyeknek rajzát itt közöljük.

»Az „A“ márványkoporsót, melynek szegletei vaskapcsokkal voltak megerősítve, a munkások már harmadnappal oda jövetelünk előtt felnyitották. Ebben 5′-nyi 2″-nyi hosszú csontváz feküdt, mely az orvosok véleménye szerint: a kulcscsontok, mellkas, medenczecsontok alkotása és a czombkonczok iránya után itélve, női csontváz. A koponya varrányai tisztán láthatók, a fogak teljes számúak, épek; a nő korára nézve 30—40 éves lehetett.

»E női csontváznak ékszerei ezek:

»Négy egyenkarú kereszttel ékes, megaranyozott sárgaréz — ezüst nyilt korona. Arany gyűrű, melybe keleti gránát van foglalva s ebbe lantolo szirén vésve. Némely aranyszövet-hamvadékok.«

»Hogy itt nő volt eltemetve, azon nem kételkedhetni; részint azért, mert a gyűrűbe vésett lantoló szirén a nőt jelzi; részint és főkép azért, mivel a koporsónak sima

márványfenekére maga az enyészet életnagyságú szoknyás nőt festett, vagy inkább vázhölgyet lehelt, mely a koporsónak sima márványfenekén tisztán látható. Miből az tünik ki, hogy e nőnek holtteste egyenest a márványkoporsó hideg fenekére tétetett, hol más fakoporsónak nincs nyoma.«

»A „B“ márványkoporsó szegletei is vaskapcsokkal voltak megerősítve, ennek födelét nagy vigyázattal emeltük föl, és erős férfi csontváz tünt föl előttünk, a régi századok hamvaival behintve, melyeket a szél most lengetett először. E 6′-nyi 2″-nyi hosszú csontváznak még soha nem bolygatott ezüst ékszerein vöröses szürke szín volt elöntve, mely sajátszerü szín utóbb sötétebbre változott.«

»E gyönyörű látványra zsibongó sokaság tódult a máskor csendes térre. Csoportosan ugráltak le a gödörbe s a felügyelő alig volt képes őket visszatarti. A koros nők könnyűs szemekkel imádkoztak az elporlott ereklye előtt, míg mások elmélkedve csodálták az egykor fényes életnek döbbentő holt képét; azalatt ismét mások azt találgatták, vagy kérdezték: melyik királyunké az erős csontváz?«

»E 6′-nyi 2″-nyi hosszú, erős férfi-csontvázról az orvosi bizottság a következő véleményt adta: A jobboldali bordák domborodottabbak, a gerinczcsontok baloldala valamivel keskenyebb levén, a jobboldal erősebb kifejlésre és a testnek baloldal felé hajlására mutatnak. A koponya varratai tisztán láthatók; a fogak teljes számúak, de koronájuk metsző felületéről a zománcz már le lévén kopva, az életkor mintegy 50-dik évére mutatnak.«

»E csontváznak ékszerei a következők: Fején négy egyenkarú kereszttel ékes nyilt korona. Nyakán ezüst láncz, melyről zománczos ezüst melldísz függött. Jobb keze mutató-újján aranygyűrű, melybe keleti gránát van foglalva s ebbe arab írás vésve, e szavak: »Abdallah ben Mohammed.« Jobb oldalán nyeles gömb fölötte aranyo-

zott sárgaréz-ezüst feszület, melynek alkatrészei mutatják, hogy zarándok-pálcza volt. Baljában ezüst kormány-pálcza. Baloldalán kétélű ezüst hegyes kardikó. Jobbján ezüst karperecz. Lábain ezüst hegyes sarkantyú.«

Ezek a III. Béla koporsójában talált emléktárgyak; jelenleg a magyar nemzeti muzeumban őriztetnek.

»A faragott homokkövekből összeállított „C“ koporsó födelének, — a mi eléggé nevezetes, — négy vörös, fölül sima márványlapját alágörbült két keresztvas tartotta, feneke hiányzott; mert úgy is nagy faragott homokkövekre volt állítva, mely kövek koromfekete posványos földbe vert czölöpökre vagy karókra voltak lerakva. E koporsóban minden ékszer nélkül lelt csontváz 5 és $^1/_2$ lábnyi hosszú férfi-váz s ez a fentebbi jelek után itélve, a 30-dik évet túlhaladta. Hogy ki légyen, nem tudatik.«

»A „D“ minden ékszer nélküli csontváz mellett elenyészett fakoporsónak nyomai tüntek elő, melynek vasszegei a csontváz oldalainál, erős vaskarikái pedig feje fölött és lábai alatt feküdtek. A csontváz keblén gyermek-csontokat leltek. A szakértők szerint: A fakoporsóban talált váz nőé lehetett; életkorát 20—30 év közé tehetni; a medencze baloldalán talált gyermek-csontváz, a részek kifejletlen állapota után itélve, éretlen magzat maradványa. Helyzete, melyben találtatott, mutatja, hogy a nő várandós állapotban halt el.«

»Az „E“ sir téglából épített mélységből állott, melynek kikövezett feneke agyaggal volt kitapasztva, s ezen 6″-nyi vastagságú tapasz fölött fakoporsónak nyomai, vasszegek, egy vaskarika s zúzott csontváz elszórt töredékei jöttek elé.«

* * *

Magyarország királyai közül Székesfejérvárott eltemettettek:

Szent István 1038-ban; Kálmán 1114-ben; II. (Vak) Béla 1141-ben; II. Geyza 1161-ben; II. László 1162-ben; IV. István 1173-ban; III. Béla 1196-ban; III. László 1205-ben; Róbert Károly 1342-ben; Nagy Lajos 1382-ben; Habsburgi Albert 1439-ben; Hunyadi Mátyás 1490-ben; II. Ulászló 1516-ban; II. Lajos 1526-ban és Zápolya János 1540-ben.

Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás sírjainak helyiségei némileg ismeretesek.

A saját és elkülönített királyi mausoleumok a fejérvári templomban csak Nagy Lajoséval kezdődnek. De ezzel bizonyosan; a mi a következőkből látható: Muglen-Chronica: »Ez Lajos király, 1382-ben eltemettetett Székes-Fejérvárott Szent Katalin szűznek és vértanúnak kápolnájában, melyet maga építtetett.« — Bonfin. 352. 33.: »Lajos teste eltemettetett Fejérvárott Szent István templomának azon kápolnájában, melyet Lajos maga sírhelyének építtetett.« — Thuróczy 248: »Eltemettetett pedig Lajos Fejérvár városában, ama kápolnában, melyet maga a Boldogságos Szűz társas templomának oldalán építtetett.«

Mátyás király mausoleumáról pedig Bonfin. (632. 49.) következőleg ír: »De ki beszélheti el méltán, miket tervezett Mátyás illetőleg Szűz Mária fejérvári bazilikáját, melyben szent királyaink emlékei felállítvák; e templomot nemcsak kiigazítani, hanem sokkal jelesebbé tenni szándékozván, mi a felséges királynak sikerül is, ha csak elébb kora halállal ki nem mulik. Nevezetesen a szentélynek új alapját vetette, hogy ide építsen maga és apja számára mausoleumot; ide tette le szeretett anyjának, Erzsébetnek, ki csak imént halt meg, hült porait is. Hogy tehát itt apja és testvére és maga számára sírkápolnát szenteljen, megkezdetett a mesterséges boltozat műve, mely már is domborodó apsisban emelkedett; és mely annyi kisebb boltozatoktól

köröskörül támogattátik, hogy a mű legelmésebb szerkezetűnek mondható, és mivel mocsáros földön faragott terméskőből emeltetett, igen mély alapra volt szüksége. Oly nagyszerű művet tervezett tehát a király, hogy ezen egyetlennel fölülmúlta előljáró királyainak valamennyi építményeit.«

* * *

Régi magyar halotti ének.

Napja Isten haragjának, — végét veti e világnak, — ez szavok a prófétáknak.

A szív tele rettegéssel, — lesz a Biró jövetével, — hol kezdődik a számvétel.

A trombitaszó egyszerre, — lehat minden sírfenékre, — s kit-kit hí itélőszékre.

Halld meg ajkam könyörgését, — tekintsd szívem törődését, — nyugasztald meg éltem végét.

Az nap minden könnybe borul, — mellyen a test hamujából, — fölkelvén elődbe járul.

Akkor Jézus! nyujts irgalmat, — híveidnek adj nyugalmat, — szenteiddel köz jutalmat.

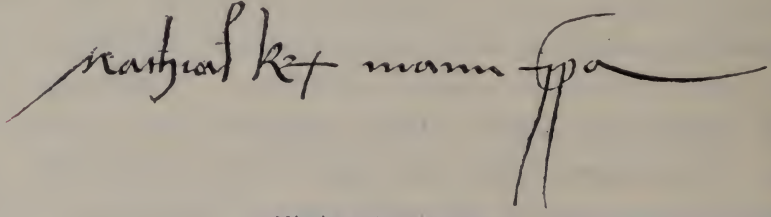

Mátyás király névaláírása.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00747 9765